

Josep M. Bernils i Mach



Cabanes

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

57 MONOGRAFIES LOCALS

CABANES
Josep M. Bernils i Mach

96 QUADERNS de la REVISTA de GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 96
Sèrie: Monografies locals (Núm. 57)

Primera edició en català: Novembre de 2001
Tiratge: 1.100 exemplars

Edició:
Diputació de Girona/Caixa de Girona

2

Director de la col·lecció:
Joaquim M. Puigvert

Consell assessor:
Gabriel Alcalde, Narcís-Jordi Aragó, Pepa Balsach,
Xavier Besalú, Maria Antònia Canals, Josep M. Cortadellas,
Jordi Dalmau, Joan Domènech, Maria Carme Domènech,
Marta Franch, Rosa Maria Gil, Glòria Granell, Àngel Jiménez,
Jordi Mascarella, Enric Mirambell, Joan Miró, Joan Nogué,
Josep Pujolràs, August Rafanell, Anna Ribas, Josep Maria Rus,
Joan Sala, Narcís Sureda, Xavier Terradas,
Montserrat Vayreda, Eva Vázquez, Anna M. Viader,
Mariàngela Vilallonga, Dani Vivern.

Cartografia:
Salvador Oliva

Maquetació:
Pep Caballé

Redacció administració:
Pujada de Sant Martí, 5. Telèfon 972 18 50 00.
Apartat de Correus 11. 17080 Girona

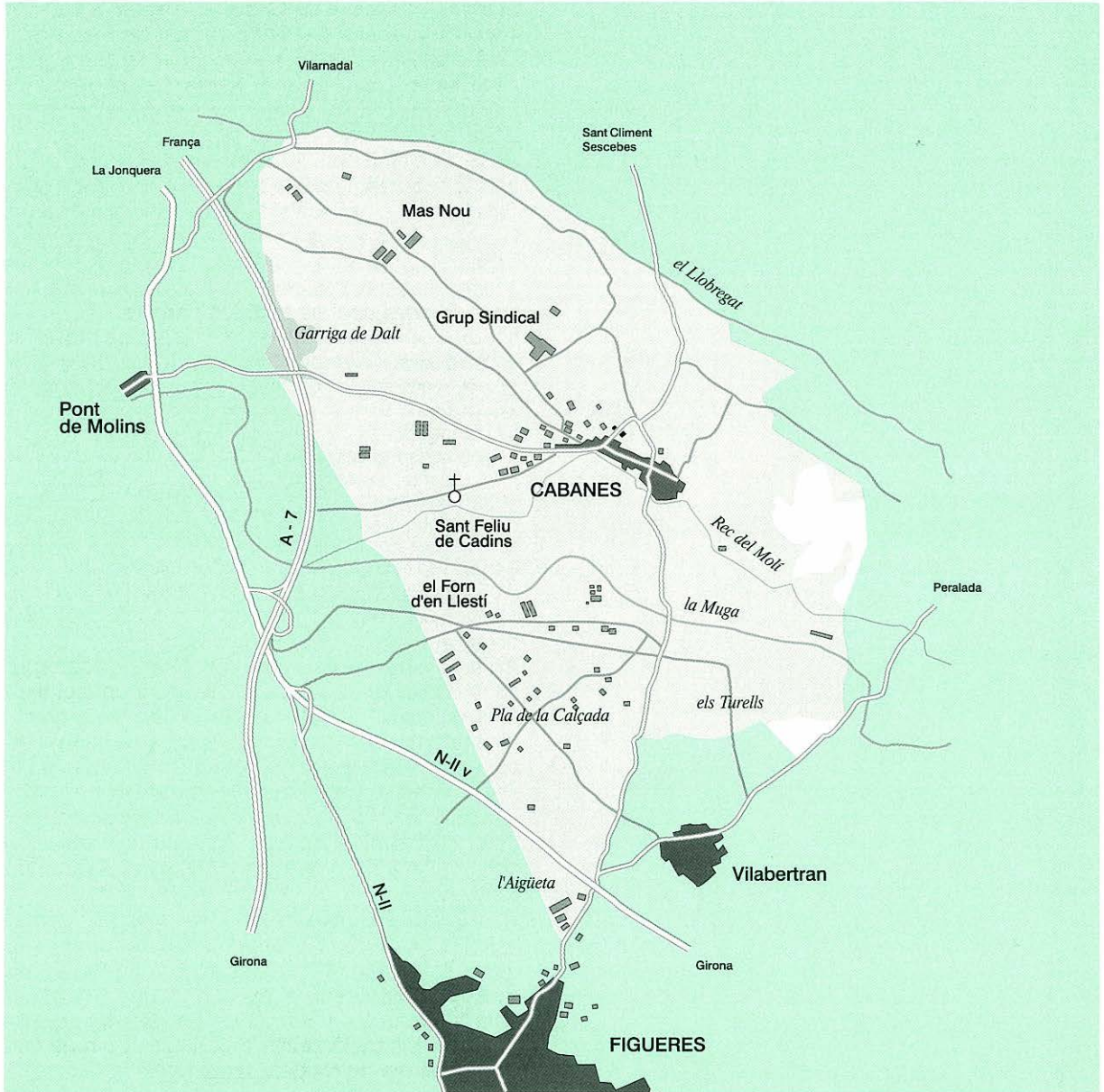
Infografia i impressió:
Palahí Arts Gràfiques, SL. Girona

ISBN: 84-95187-28-0
Dipòsit legal: Gi-1.263/01

LA NOSTRA PORTADA
Torre del castell.
(Foto: Jordi S. Carrera).

Índex

Situació	5
Cronologia	6
1. El municipi	8
2. L'Aigüeta	10
3. La calçada	12
4. Els orígens medievals	14
5. El castell	16
6. Règim comtal	18
7. Els petits senyors	20
8. Blanca d'Anjou	22
9. Sant Feliu de Cadins	24
10. La Comunitat	26
11. El patrimoni de Cadins	28
12. Les parròquies	30
13. Les altres esglésies	32
14. La puixança del segle XVII	34
15. La Concòrdia de 1700	36
16. La Guerra Gran	38
17. Els carlins	40
18. El liberalisme del segle XIX	42
19. La fàbrica de dinamita	44
20. El segle XX	46
21. La República	48
22. La Guerra Civil 1936/39	50
23. El camp d'aviació	52
24. La postguerra	54
25. La democràcia	56
26. Els rius	58
27. Els aiguats	60
28. Els terraplens	62
29. Les sèquies	64
30. Camins	66
31. L'electricitat	68
32. Els serveis públics	70
33. Les escoles	72
34. La Casa de la Vila	74
35. L'hospital	76
36. El futbol	78
37. Les festes	80
— La sembra de pinyons	82
— Per tu ploro	84
38. Ribas de Conill	86
39. Demografia	88
40. El pagès	90
41. La memòria de la gent	92
— Bibliografia, agraïments i procedència de les fotografies	94



Situació

El terme municipal de Cabanes s'estén a les zones frontereres de l'antic comtat de Peralada. Està creuat de ponent a llevant pel riu la Muga i es troba emplaçat a l'inici septentrional de la plana al·luvial de la comarca de l'Alt Empordà, entre la vall inferior del riu Llobregat, que li serveix de límit est, i el camí-rec de l'antiga calçada romana, que la separa per la banda nord dels termes municipals de Pont de Molins, Llers i Figueres. Fins a la primera meitat del segle XVII Cabanes encara no limitava amb Pont de Molins, ja que aquest terme pertanyia al municipi de Llers. Al nord confina amb les primeres estribacions muntanyoses del terme de Masarac i al sud amb els de Vilabertran i de Peralada. El catedràtic figuerenc Albert Compte ha escrit que “el terme de Cabanes apareixia, fins a la recent construcció de l'embassament de Boadella, que regula les aigües de la Muga, com una autèntica Mesopotàmica que, de manera periòdica, veia inundades les terres per les riuades dels dos rius que la recorrien. De règim mediterrani, aquests cursos fluvials s'han distingit sempre per la seva irregularitat”. Els antics geògrafs definien aquestes terres com a *campus juncaris* o terres de joncs.

Al llarg dels segles els dos rius Muga i Llobregat han aportat en les seves contínues inundacions gran quantitat de llot i matèria orgànica de gran fertilitat, molt aptes per a cultiu de productes agrícoles. Madoz afirmava, l'any 1845, que hi havia moltes fonts de bones aigües i que el clima era sa, per la forta tramuntana que tot sovint hi bufa, vent que els romans ja esmenten amb el nom de *Cercius*, segons el cònsol romà Cató el Censor.

A més dels dos rius esmentats, travessen pel bell mig del nucli urbà els recs del molí Fariner i de la Font, i al nord el rec Madral, i modernament s'ha desplegat per tots els camps una xarxa artificial tributària del pantà, de prop de quaranta-sis quilòmetres de sèquies de regatge derivades del riu Muga.

Cronologia

s. IV aC Existència del llogarret ibèric de l'Aigüeta.

s. V-VI aC Vas de l'Aigüeta.

195 aC La calçada romana.

s. IV Presència de monedes romanes.

829 Primer document que parla de Chabannes i de Sant Maurici.

899 Confirmació de possessions a Cabanes per part del rei Carles el Simple. Apareix la denominació de Cadins.

926 Donació d'un alou a Cabanes pel noble Tassi, de Sant Pere de Rodes. S'esmenta l'església de Sant Sadurní.

1013 Vila anomenada de "Cabanes al lloc del castell".

1070 Apareix la denominació de parròquia de Sant Vicenç.

1078 Cabanes forma part del Senyoriu de Peralada.

s. XII Construcció de l'església de Sant Feliu de Cadins.

1070 Apareix la denominació de parròquia de Sant Vicenç.

1169 Trasllat de la comunitat cistercenca a Cadins.

1183 Gran aiguat que va destruir totes les collites.

1230 Institució de l'Hospital de Cabanes.

1285 Pernocta a Sant Feliu de Cadins la princesa d'Anjou.

s. XIII Es construeix l'ermita de Sant Sebastià.

1330 Problemes al monestir de Cadins.

1407 Acció violenta contra les monges de Cadins.

1421 Inundació i destrucció de tot el poble de Cabanes.

1492 Les monges de Cadins es traslladen a Girona.

1604 Construcció de la casa de Joan Janover.

1654 El poble de Cabanes participa en la lluita contra la pirateria.

1670 Primer pacte entre el comte de Peralada i la Universitat de Cabanes.

1700 Signatura de la Concòrdia.

1773 Reunió al castell de Figueres contra l'abús de treure llenya.

1784 Inundació i destrucció de l'església de Sant Maurici.

1803 Inici de les obres de l'església de Sant Vicenç.

1808 Cabanes en mans de les tropes franceses de Napoleó.

- 1828** Benedicció de la nova església parroquial de Sant Vicenç.
- 1850** Es forma el veïnat de les Masies de Dalt.
- 1856** Inici oficial de les obres dels terraplens.
- 1871** Epidèmia de verola.
- 1873** Primera presència de carlins i inici de la fortificació del poble.
- 1875** Arribada de la Guàrdia Civil al poble. Audició de la sardana *Per tu ploro*, de Pep Ventura.
- 1880** Neix Antoni Ribas de Conill.
- 1888** Explosió de la fàbrica de dinamita.
- 1892** Existència d'una lògia maçònica.
- 1910** Publicació de la revista *La Nació*.
- 1913** Instal·lació de l'electricitat.
- 1917** Instal·lació del telèfon.
- 1920** Primer equip de futbol.
- 1938** Nomenament d'un comissari polític al front de l'Ajuntament. Construcció del camp d'aviació de Cabanes.
- 1960** Introducció d'un guió nou a la festa de Sant Isidre.
- 1996** Inauguració de la nova Casa de la Vila. Visita del president de la Generalitat.

- 2000** El president de la Generalitat inaugura el pont sobre el riu Muga i el complex esportiu.



En el poble encara hi ha algun carrer d'aire medieval.

EL MUNICIPI

1



Vista general de la població des de la carretera de Figueres on es veu el límit de la muralla, amb la torre del castell i el campanar de l'església parroquial.

8

El clos urbà de Cabanes és un dels més determinats de la comarca. A excepció de l'eixample modern dels carrers del Canal i de Colom, el nucli urbà roman en el mateix recinte emmurallat de finals del segle XVII. Tot ell està lleugerament elevat sobre les terres campes confrontants, fet que es mostra en el petit repetitj que cal pujar per entrar al nucli per qualsevol dels carrers d'entrada. En aquell temps hi havia quatre portals d'entrada: el de l'església o del cementiri, el de les eres o d'Espolla i els dos del canal. Ara són cinc, puix que s'hi ha afegit el pas del carrer de les Escoles.

El límits són molt definits, amb una forma regularment

quadrada. La banda de migdia no té cap sortida i està formada per les parets posteriors de les cases dels carrers Escudillers i de la Torre, que era l'antiga muralla del castell. A llevant hi ha la part posterior de les cases del carrer de Sanitat, amb la sortida del cementiri, lloc on també hi havia el mur de fortificació amb una porta adovellada. Al nord hi ha el carrer de Colom, on un altre portal donava sortida envers les eres de batre i el poble d'Espolla, i a l'oest la carretera de Figueres a Espolla s'ha convertit en el carrer del Dos de Maig.

A l'interior queden els vials del nucli antic que voltava el castell: les places de l'Ajuntament amb la Casa Consistorial i la font de Sant

Isidre, de l'Oli i de la Torre i els carrers de la Torre, Escudillers, Canal, Presó Tetuan, Sant Isidre, Tres Cantons, Sanitat, Espolla, on hi ha l'ermita de Sant Sebastià, Cavalleries, Castillejos, Escoles, Fondac i Tramuntana, aquest ja fora del nucli antic.

Els casals més antics conservats estan al carrer del Canal. Són el de Can Pols, de la família Aguer, una de les més hisendades del segle XVIII, amb un finestral renaixentista i una inscripció llatina mig esborrada; el de Joan Vanover, amb un portal adovellat, una inscripció de l'any 1604 i

l'anagrama IHS i una altra datada el 1596 amb un escut en baix relleu i el mateix anagrama IHS. En altres indrets de la població hi ha algunes inscripcions dels segles XVII i XVIII. Destaca també el tros porticat amb arcades de rajol i voltes de maó del carrer del Canal, construït el 1858 amb la reserva del domini públic. De caràcter més modern, però senyorial, hi ha la mansió de la família Puig Conde al carrer de Tetuan.

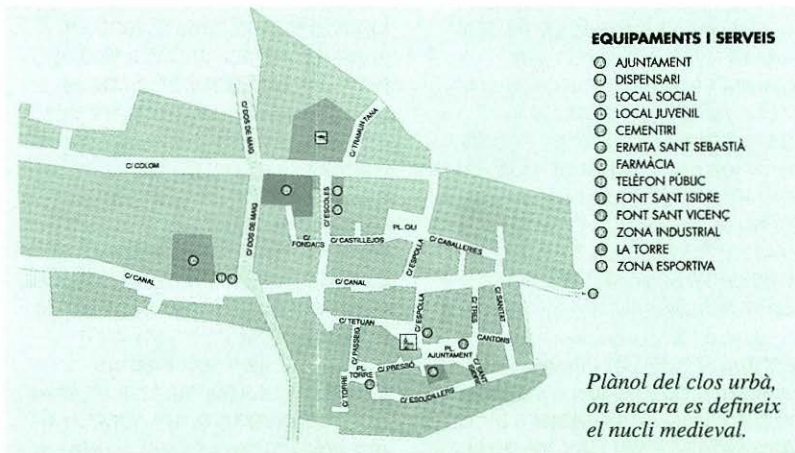
Modernament apareixen a la perifèria els carrers de Colom o camí de les Masies i després carretera de Pont de Molins, que és allargat envers ponent amb un reguitzell de cases i la perllongació del carrer del Canal, on es troba la font de Sant Vicenç i l'antic molí. També ha experimentat un creixement urbà l'entorn de la zona esportiva.

Carretera d'entrada al poble des de Figueres.



Hi ha dos ravals importants: el de l'Aigüeta i el de les Masies de Dalt i de Baix. L'Aigüeta està declarada zona industrial i es troba tocant el terme de Figueres per la carretera de Vilabertran i Cabanes. Hi ha dues cases antigues que havien estat un molí fariner i unes carnisseries avui convertides en magatzem de cereals, dues fàbriques, una de mobles metàl·lics i l'altra de bombes

hidràuliques, vint-i-quatre habitatges i alguns magatzems. Quant a les Masies de Dalt i de Baix, prop de les quals hi ha les restes de l'antic monestir de Sant Feliu de Cadins, es va formar un veïnat a partir del 1850 quan l'Ajuntament concedí les primeres autoritzacions d'edificació amb les condicions de deixar un vial de cinc metres d'amplada i aixecar les cases mig metre sobre el nivell del sòl per protegir-les de les inundacions. Escampats per tot arreu, hi ha un reguitzell de masos.



Els paratges del terme municipal responen als noms Pla de la Calçada, Pla de la Devesa, els Torells o Torelles, Balcar, Estanys, Grillaters, Llonganya, Romanimar o Romaniña, Llacuna, Bellvespre, Aspres, Artigues, Hitals, Salanca, Puig de la Cavalleria, Relliguer o Reliquer, Garriga de Baix, Garriga de Dalt, la Rajoleria i la Dinamita.

L'AIGÜETA

2



El raval de l'Aigüeta vist des de l'entrada per Figueres.

10

La primera presència testimonial d'un assentament humà en el territori llavors indefinit i avui terme municipal de Cabanes correspon al segle VI abans de Crist. Estava emplaçat a les rodalies de l'actual veïnat de l'Aigüeta, tocant a Figueres.

El nom de l'Aigüeta s'ha d'associar al pas del rec que travessa aquell territori, que es troba tot ell ple d'aigualleixos.

Avui el rec de l'Aigüeta s'escola en bona part sobre l'antic camí de la calçada, que pràcticament ha desaparegut, i que és el límit fronterer del terme municipal de Cabanes amb els de Figueres, Llers i Pont de Molins.

El nom propi de l'Aigüeta no es troba escrit fins al fogatge de l'any 1497, en el qual constaven dues cases, una d'elles un molí fariner.

La demostració de l'existència d'un llogarret habitat en aquest territori es pressuposa per primera vegada l'any 1868 en trobar-se unes monedes emporitanes i marseleses a la part més septentrional, que limita amb Pont de Molins. Uns anys després, el 1883, es descobriren en el mateix lloc de l'Aigüeta unes restes arqueològiques consistents en trossos de ceràmica, àmfores, lluernes i vasos, i el 1885 el Centre Artístic i Industrial de Figueres va fer-hi unes excavacions, entre l'Aigüeta i el barri de Cendrassos

de Figueres, on es va trobar una necròpolis considerada dels segles V-VI aC, suposadament d'un poblat ibèric. Eren unes sepultures de sauló, i d'altres cavades a terra, amb trossos de marbre i terrissa vernissada de color vermell. Tot el material estava només soterrat a tres pams i en molt mal estat a causa dels desperfectes ocasionats pel conreu d'aquelles terres des d'èpoques tan llunyanes. Finalment, el 1892 s'hi va localitzar un mig-relleu en bronze que representa una figura femenina mig coberta per un vel.

Algunes d'aquestes restes anaren a raure a col·leccions particulars i altres al Cercle Artístic i Industrial, però de totes se n'ha perdut la constància.

La peça més destacable que es va aconseguir amb els trossos de terrissa trobats vora el camí de l'Aigüeta fou un vas conegut amb el nom de Vas de l'Aigüeta, que actualment és al Museu Arqueològic de Barcelona. Aquesta troballa va ocasionar un gran enrenou, i d'antuvi fou classificada com a ibèrica, però altres historiadors la consideraren cèltica, també del segle VI aC.

Igualment, al voltant de l'església de San Miquel de Cadins s'han recollit mostres de ceràmica romana, en especial tegules i àmfores.

El vas de l'aigüeta

“Es tracta d'un vas de terra cuita amb decoracions d'ales d'ocell, rosetes i espirals. Té disset centímetres d'alt, és ventrut i d'una gran obertura. Fou recollit a trossos incomplets que impossibilitaren la total reconstrucció. Té tres petites nanses verticals i la seva decoració està per damunt de la vora circular, adornada amb una línia regularment interrompuda. Entre les nanses es troben tres quadres. Sobre un està pintat un motiu geomètric, sobre el segon hi ha dos espirals i sobre el tercer alguna cosa que sembla una ala i coll d'ocell”

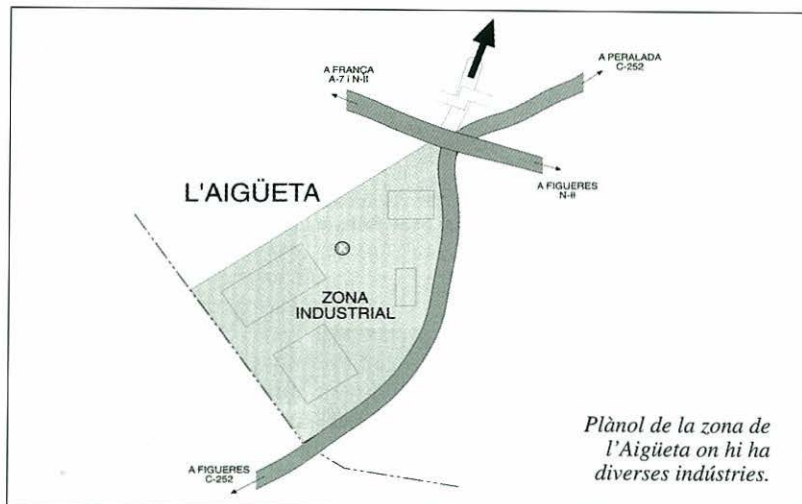
Eduard Rodeja. Figueras.
Notes històriques.



El vas trobat a la zona de l'Aigüeta és considerat del segle VI aC.

“L'antiguitat de la troballa ha fet que aquest vas hagi esdevingut una cita clàssica en els estudis d'aquests tipus de terrissa a Catalunya”.

Badia i Homs. L'arquitectura medieval de l'Empordà.



Plànol de la zona de l'Aigüeta on hi ha diverses indústries.

Tots aquests descobriments han fet considerar l'existència d'un poblat ibèric al territori cabanenc de l'Aigüeta que s'aprofitava de la gran quantitat de joncs que allà es criaven, una planta herbàcia amb tiges primes i llargues que s'emprava per fer-ne paneres, cistelles, espadenyes, etc. També hi creixia el lli, que era d'una varietat molt blanca a causa de les aigües calcàries, i que era molt apreciat per les dames gregues d'Empúries per teixir vestits. En aquest cas el poblat ibèric de l'Aigüeta hauria estat un centre de comerç.

LA CALÇADA

3



*Vista del rec i d'un camí lateral
sobre el traçat de l'antiga
calçada romana.*

12

Als voltants de l'any 195 aC és notícia el bastiment a l'indret de l'Aigüeta d'un llogarret alçat per les tropes romanes. Estrabó l'anomena *lonkarion Pedion* i Ptolomeu fa referència a l'abundància de joncs que allà es criaven. La seva localització s'identifica per la distància de XVI mil·liars que segons els itineraris d'Antoninus Pius i dels vasos apolíners separaven aquest poblat del pas del Portús.

El vilatge de *luncaria* era una de les estacions que hi havia en el recorregut de la calçada romana i que separaven un lloc de l'altre amb una distància regular equivalent a una jornada de camí a peu. Servia de mansió i repòs dels viatgers i de les tropes un

cop traspasat el Pirineu i a la vegada era un control en el procés de romanització de les terres de l'Alt Empordà. Alguns historiadors consideren que a *luncaria* podia haver-hi hagut altres habitacles, forns, estables, posades i tallers.

D'aquest poblat hi ha les següents restes: l'any 1815, en procedir-se a l'enderrocament del mur de l'antic cementiri de Figueres, que estava al costat de la porta de sortida per la capella de Sant Antoni de l'església parroquial d'aquella població, va aparèixer un pedestal de pedra d'època romana que de temps immemorial havia estat localitzat en el lloc de l'Aigüeta i que avui està exposat al Museu de l'Empordà. Porta la inscripció de

“Als déus dels difunts M. Valeri Geminus al seu excel·lent germà M. Valeri Lavino, beneficiari consular”. Aquesta làpida ens situa en una època de plena romanització.

L'any 1876, a la zona de Cendrassos, de Figueres, i Aigüeta, de Cabanes, es van trobar monedes emporitanes i marseleses i el 1883 dues més, una que es va considerar de l'emperador romà Magenci, que va intentar proclamar-se emperador l'any 351, i l'altra il·legible i suposadament de la segona meitat del segle IV. També es van trobar fragments de vidre tardo-romà.

El 1889 es va descobrir un esquelet romà que va ser confirmat per un informe de la Comissió de Monuments de la província de Girona. Aquesta troballa estaria relacionada amb el cementiri romà que esmenta l'historiador Pella i Forgas.

luncaria estava emplaçada arran de la calçada romana que era la via de penetració més important del país. Anava de Roma a Tarraco i penetrava a l'Empordà pel coll del Portús. Passava exactament sobre el camí que avui és el límit del terme municipal de Cabanes amb els de Figueres, Llers i Pont de Molins i que a l'Edat Mitjana fou la frontera dels comtats de Besalú amb el d'Empúries. La calçada creuava el riu Muga pel lloc del Pas de les Moles. Actualment està tallada per la ronda Sud de la Nacional II.

En el mateix indret de *luncaria* hi havia la cruïlla amb l'anomenada Via Marítima, que

*El rec és la partió
entre els termes
de Figueres
i de Cabanes.
Antigament estava
envoltat de joncs.*

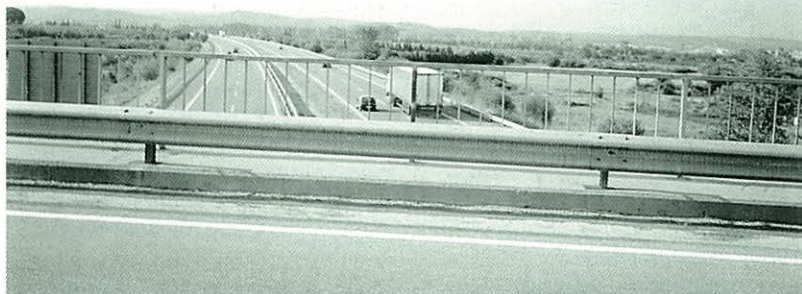


creuava el coll de Banyuls, formant un nus de comunicacions dels més importants d'aquella època. La calçada romana va continuar essent la principal via de comunicació durant l'Edat Mitjana, que llavors anomenaven *Strata francisca*, el camí francès o camí ral. Posteriorment es va construir una nova carretera sobre terres occidentals més fermes, que és l'actual Nacional II, i el camí de la calçada amb el pas del temps i els efectes de les contínues inundacions anà

desapareguent i avui està totalment soterrada. Una part del caminó encara ara visible és elevat i estret, i la resta ha quedat convertit únicament en el rec de l'Aigüeta en recollir-s'hi les aigües d'un còrrec de Llers. A final del segle XIX la *Revista de Girona* informava que encara existia la calçada des d'Estarriols, a Pont de Molins, fins a Sant Pau de la Calçada, a Figueres, "encara que era més estreta per l'ocupació dels propietaris colindants que hi tenien vinyes a cada costat".

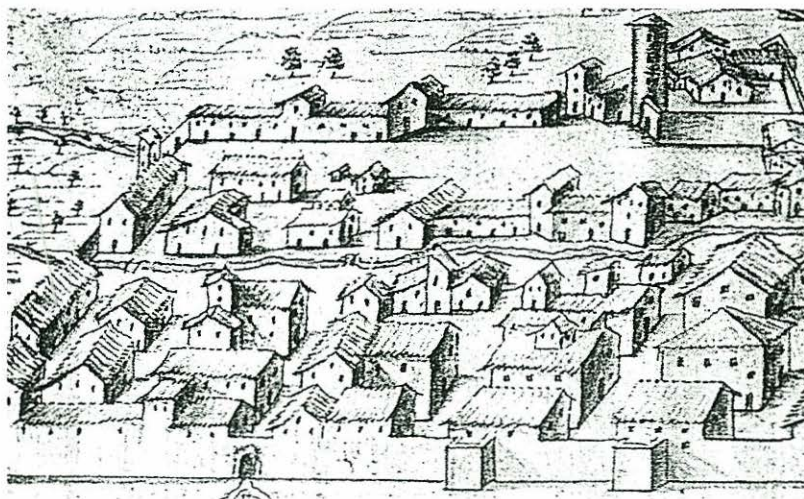
L'any 1981 la Universitat de Girona va realitzar uns interessants estudis sobre aquest camí i va obtenir-ne una fotografia aèria, amb l'ús de filtres especials, que mostra l'humitat d'un camí soterrat en una línia recta que coincideix amb l'antiga calçada romana.

*L'Autopista i el Cinturó
ronda de Figueres creuen
per damunt de l'antiga calçada.*



ELS ORÍGENS MEDIEVALS

4



Dibuix de la vila que figura en un plànol militar del segle XVII, amb el clos emmurallat ben definit.

14

Tots els historiadors consideren que l'actual nucli urbà de Cabanes no existia a l'era post-romana i que fou un establiment fundat de soca-rel molt poc després de la reconquesta franca. Segons les dades només haurien passat uns cinquanta anys de l'establiment del domini caloringi a l'Empordà. El nom indica la presència d'unes cabanes que van bastir-se en el lloc on hi ha el cementiri.

Un document de l'Arxiu Diocesà de Girona de l'any 829 fa referència a la presència de la vila de *Chabannes* formant part del comtat d'Empúries. Pella i Forgas, per la seva part, diu que l'any 885 unes cabanyes dites *Kabannas*, situades prop de

Peralada, formaven una petita vila amb l'església de *Sancti Maurici* emplaçada al lloc de l'actual cementiri. Allà tenia un domini el comte Sunifred, el qual va cedir-lo al monestir de Sant Joan de les Abadesses per a la seva filla Guinedilda, esposa del comte Guifré el Pelós, amb motiu de la professió de vots d'aquesta en aquell monestir, del qual seria posteriorment superiora.

Aquesta afirmació afiança la presència de la primera vila de Cabanes al voltant de l'església de Sant Maurici, de la qual encara queden restes en una paret del cementiri. Se suposa que serien com a molt mitja dotzena de cabanes fetes de fang, pals i còdols de riu.

No se sap fins quan es va mantenir aquest petit i primer poblat al voltant de l'església de Sant Maurici, totalment a extramurs de l'actual. Se suposa que poc temps, en quedar assolat per alguna inundació, ja que el 1013 és esmentada una nova vila de Cabanes refeta dintre del castell que hi havia al lloc actual, encara que l'església de Sant Maurici va mantenir-se com a parròquia fins l'aiguat de 1784. Aquest nou poble va bastir-se a pocs metres de l'anterior per la part oest i està lleugerament enlairat sobre la resta de camps

que l'envolten. La nova població va formar una demarcació territorial eclesiàstica amb el nom de Sant Vicenç de Cabanes, que se suposa que era l'església del castell.

L'any 926, en els diplomes de San Pere de Rodes, s'esmenta la cessió que a aquest cenobi va fer Tassi, el gran protector del monestir, i quan tot just havia començat el seu redreçament i engrandiment, d'uns alous que tenia dins el terme de la vila de *Kabannas* en els llocs de Sant Sadurní i de les Artigues. Aquest fet demostra que Tassi fou un dels primers propietaris de terres en aquesta vila i la seva donació apareix refermada l'any 982 en un precepte de Lotari que confirma aquestes i altres possessions atresorades per l'esmentat cenobi a Cabanes.

El nou nucli urbà de Cabanes es va formar al voltant d'un castell, del qual encara queda el testimoni de la torre, davant el qual hi havia una gran plaça llavors limitada a la banda de tramuntana pel rec del Molí.

Ja en el segle XII el patrimoni de la canònica de Vilabertran es va estendre a diversos masos i terres a Cabanes.

El redreçament posterior es va fer a partir de l'any 1421, després del terrible aiguat que va destruir pràcticament tot el poble, del qual se salvaren només 38 de les 270 persones que hi habitaven. Però el seu major creixement fou del segle XVI al XVIII, quan s'anà edificant a l'altre costat de la sèquia que formava la línia divisòria entre el barri vell del castell i l'eixample modern.

Vista general de la vila l'any 1889, en la foto més antiga que existeix sobre Cabanes.



Etimologia

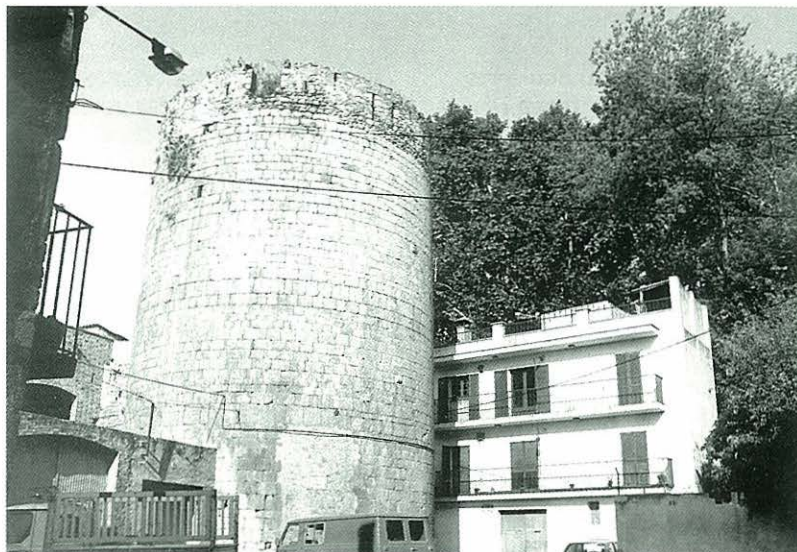
829, 885 i 887 Chabannas in comitatu Impuritano
899 Cadinus et vocator Cabannas.
945 Villa Kabannas
982 Villa Cabannas
989 Chabannas
1164 Cabannes
1230 Cabanas
1243 Villam de Cabanis
1279 Ecclesia de Cabanis
1362 Ecclesia Sancti Vicencii de Cabanis
s. XIV Cabanes i Ecclesia parochialis sancti Vicentii de Cabanis
1553 Cabanes
1931 Cabanes
1939 Cabanes
1976 Cabanes
1981 Cabanes d'Empordà
1983 Cabanes

Etimològicament és el plural de cabana o casa reduïda. Segons Balari les cabanes rústegues eren el lloc per recollir-se els guardes i pastors, i que inicialment van formar els primers nuclis de població. Segons Grieria, el nom llatí de Cabanna ha seguit una evolució doble: d'una part la nn doble s'ha simplificat, passant a cabana, i d'altra la mateixa nn doble ha evolucionat a ny, és a dir, "cabanya".

(M. Josepa Arnall i Juan. Toponímia de l'Alt Empordà. Annals Institut d'Estudis Empordanesos 1981-82)

EL CASTELL

5



La torre del castell és l'únic testimoni de la vila medieval. És esmentada l'any 1013.

16

Cabanes va pertànyer inicialment a la jurisdicció del comtat d'Empúries fins l'any 1078, en què el comte Ponç I en el seu testament modificà l'estructura dels límits i llegà a son fill segon, Berenguer, el senyoriu de Peralada, amb els llocs de Cabanes, Vilabertran, Vilatenim, Palol de Vilatenim, Molins i Mollet. Aquest comte fou el fundador del llinatge vescomtal que a partir del segle XII va prendre el cognom de Rocabertí. Només onze anys després, el 1089, ja trobem un judici sobre la interpretació dels delmes i les primícies parroquials que tenia el vescomte de Peralada Ramon Guillem a Cabanes, procés que va celebrar-se a

casa de Dalmau Berenguer a la mateixa vila de Cabanes.

No es té constància de la data exacta de la construcció del castell del comte, que podria ser de finals del segle X o d'inicis del XI, que fou quan la vila comença a ésser nomenada parròquia de Sant Vicenç. La primera vegada que surt esmentat el nom de *senyor del castell de Cabanes* és el 1397 amb el vescomte Gaufred de Rocabertí.

Del castell, únicament es manté com a testimoni arquitectònic la torre, que resta ben conservada. És de forma cilíndrica i té una alçada de deu metres. El diàmetre exterior és de 10,50 metres i

l'interior de 5,50. El mur està fet de carreus de pedra treballada posats en filades concèntriques, ben escairats i allisats, i és d'un gruix de 2,60 m. Únicament disposa d'una porta d'entrada adossada a l'exterior per la banda de ponent amb un arc de punt rodó, amb llinda i una graonada de cinc metres d'altura del sòl que permet l'entrada precisament per la planta superior. Sobre aquesta porta hi ha un matacà molt ben conservat. El seu interior és

dividit en dos pisos coberts per voltes d'argamassa i comunicats per una obertura circular. El 1873 i durant la guerra carlina es va aixecar quatre pams per a obres de defensa sobre les espitlleres i merlets. També en el segle XIX va fer-se servir de presó durant una temporada.

Segons uns plànols sense data existents a l'arxiu del Palau de Peralada i considerats de la segona meitat del segle XVIII, el castell de Cabanes era molt petit i estava situat a la part sud de la vila, exactament al lloc on romania la torre de l'homenatge, i arribava fins el mur de la carretera de Figueres. Probablement algunes



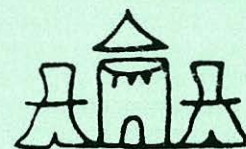
dependències s'allargaven envers el carrer d'Escudillers. A l'interior hi havia només un reduït nombre de cases dites del castell. La construcció disposava d'un pont llevadís, davant del qual s'estenia una gran plaça en la qual sobresortia l'antiga ermita de Sant Sebastià, refeta el segle XVIII. A l'interior del castell també hi havia l'església de Sant Vicenç, que ja és documentada l'any 1070. La resta del nucli urbà estava rodejat d'un recinte murat defensiu enllaçat per torres i voltat de valls.

Posteriorment s'alçaren les noves cases fora del castell, que estaven situades entre els actuals carrers de Tetuan, del Canal i del camí del cementiri. Per sortir d'aquest clos medieval hi havia quatre portals: el de l'església o del cementiri, el de les eres i els de la sèquia al carrer del Canal. Els carrers interiors eren estrets i tortuosos i portaven els noms artesanals i populars de Ferreries, Cavalleries, Font, Muralla, Processó, etc.

Matacà que protegia la porta d'entrada de la torre, que té una alçada de deu metres.



Escala de pujada a la torre, que és de forma cilíndrica i amb carres de pedra treballada.



L'escut

L'escut de Cabanes és una ermita entre dues cabanes. A sota hi ha el nom en vermell.

RÈGIM COMTAL

6



*Ermita de Sant Sebastià,
on el comte feia consell
obert i el testimoni
del seu domini.*

18

El municipi de Cabanes, en trobar-se dins del comtat de Peralada, mantenia un règim feudal amb algunes llibertats, encara que sempre supervisades pel comte. Una d'aquestes autonomies era de tipus polític i permetia un consell obert en el qual el poble tenia la facultat de nomenar els càrrecs municipals del batlle i els cònsols, encara que sempre supervisats pel procurador del comte. A vegades el comte delegava l'administració de justícia, com es demostra l'any 1397 en què el vescomte de Rocabertí Jaufred, que també es titula senyor del castell de Cabanes, va confirmar a fra Bernat, abat de Sant Pere de Rodes i a tots els seus successors d'aquella abadia

totes les justícies civils així com el control de les pastures que el vescomte tenia a Cabanes. Aquesta disposició fou reafirmada en el 1423.

Però per als cabanencs, més importants que aquests drets eren les prerrogatives que de caràcter econòmic mantenia el comte sobre les terres incultes, les aigües i certes taxes. El catedràtic figuerenc Albert Compte, en un exhaustiu treball sobre la Concòrdia del 1700, explica que el comte, ultra les consegüents jurisdiccions civils i criminals, comptava també amb el dret de percepció d'una part o terçó del delme parroquial sobre el gra, raïm, oli, cànem o llana, censos, taxes, lleudes en una porció de la

setzena part dels fruits d'un sector de les terres cabanenques i el domini directe dels boscos, dels erms i de les aigües, a més de la propietat del molí fariner, que arrendava per un termini de cinc anys.

Fins el 1700 la major part de les terres incultes estaven a mans del comte, el qual autoritzava la seva utilització per treure només llenya, herbes medicinals i caça. Per demostrar tot aquesta jurisdicció, el comte acudia a l'ermita de Sant Sebastià en un acte públic en el qual reiterava la possessió del seu domini. Aquesta capella es trobava

emplaçada al mateix lloc de l'actual, davant la gran esplanada del castell, en una construcció de la qual es desconeix l'antiguitat, ja que l'existent fou bastida el segle XVIII.

Els administradors del comte eren els encarregats d'arrendar les terres i de cobrar taxes sobre el bestiar i determinats productes agrícoles. Per augmentar els ingressos econòmics del comte els seus procuradors transformaren els antics *saltus* o terres de garrigues i erms en camps de cultiu, una actuació que retallava l'ús comunal de les terres que de temps immemorial es destinaven a pastures del bestiar. Això va ocasionar els primers i llargs plets de tipus econòmic entre el comte i els veïns. Per altra part, els administradors del comte

El canal del molí. En el 1700 el comte llogava el molí per un període de cinc anys.



Paratge de les pedres blanques, una de les zones on el comte percebia censos i taxes.

consideraven que algunes de les seves terres incultes cedides per a pastura eren utilitzades per a altres usos als permesos i que s'aprofitaven d'algunes espècies arbrades, quan només podien treure tamarius i salits. Uns i altres s'acusaven d'usos abusius en l'explotació en benefici propi.

Els enfrontaments eren continuats i en alguna ocasió havien arribat fins i tot a l'empresonament d'algun cabanenc, com en el cas de dos hisendats que van permetre l'entrada del seu ramat d'eugues en terres de cultiu establertes per comte. Les diferències ocasionaven plets constants i van decidir, tots plegats, viure en pau, i el 1700 es va fer la concòrdia que va acabar amb totes aquestes discòrdies.

El jurament del comte

“La municipalitat y el pueblo reunidos ante la capilla aguardaban la llegada del Señor. Entraba éste en el templo seguido de su servidumbre, cubierto y ceñida la espada, y acercándose al altar, presentábale el sacerdote el libro de los Santos Evangelios. Arrodillado ante él y descubierta ya la cabeza, juraba, puesta la mano diestra sobre el signo de la redención humana y el libro Santo, guardar y cumplir y hacer respetar los fueros y privilegios del condado, en tanto el pueblo le prestava homenaje como señor alodial. Concluido el juramento, dessenvainaba la espada y poníase el guante en señal de posesión, mientras la multitud agrupada a la puerta de la capilla, le aclamaba como Señor del pueblo y del condado”.

F. Monsatvatje. Notes històriques. XVIII. pag. 40.

ELS PETITS SENYORS

7



*Casa del carrer del Canal
amb escut senyorial.*

20

Ales escriptures del monestir de Vilabertran apareixen noranta-tres donacions rebudes entre els segles X i XIII sobre terres i beneficis a Cabanes, que cal considerar atribuïbles a petits senyors o propietaris que en aquells temps podien desprendre's de tals patrimonis.

El monestir de Vilabertran tenia una gran importància en aquells anys i la donació de béns era una manera de purgar els pecats i guanyar-se el perdó de Déu. Aquesta canònica va tenir nombrosos dominis directes i indirectes, amb jurisdiccions civils a diversos llocs de Cabanes. L'any 1089 era propietari de nou cases, el 1109 de set i el 1129 de cinc. Fins i

tot va tenir la possessió de l'església de Sant Vicenç de Cabanes fins el 1272.

Entre els senyors més distingits figura la família de Bergundis, que posseïa terres a banda i banda de la Muga. El fill Berenguer Pere va vendre l'any 1073 la seva herència al vescomte Ramon. A la casa dels Berenguer se celebraven els judicis.

En referència a altres petits senyors la donació documentada més antiga és del 1013, en què Dalmau, la seva esposa Doda, la filla Guerau i la neboda Ava feren donació d'un alou que tenien a Cabanes. En segueixen d'altres, algunes d'elles curioses. Així el 1069 hi

ha una donació de Sunifred Gondemar a la parròquia de Cabanes d'una casa situada a l'indret de Torrelles o clot Gogin, amb la obligació de prestar el monestir de Vilabertran una gallina i una quartera d'ordi. El 1082 fou Bernat Arnau qui va cedir un mas amb un cens d'un capó i una mida d'ordi. El 1091 Gaubert Adalbert donava a Vilabertran la tasca i el braçatge i Adelaida cedia un alou pel qual rebia del monestir dues lliures de plata i una mula també valorada en dues lliures. L'any 1093 fou Ramon qui va donar un cens d'una quartera d'ordi, una gallina i una fogassa. El 1120 fou el

propi vescomte de Rocabertí, Dalmau Berenguer, que havia pres indegudament una vinya de Cabanes, qui va fer la cessió d'un alou a canvi d'un mul valorat en cinc lliures de plata.

Una altra família notable era la d'Arnau de Cabanes, que tenia un germà monjo a Vilabertran. El 1125 Arnau de Cabanes, que marxava a Jerusalem, va deixar els seus béns a la parròquia de Cabanes i a la seva dona el llit, una euga, la meitat d'una altra euga i un terç de les ovelles.

El 1130 Ramon Renart va vendre un molí que estava junt al monar que anava al Prat Torells per cent sous malgaresos i el 1142 Galceran féu donació al monestir de Vilabertran de tots els honors que posseïa amb la condició d'admetre el seu fill com a canonge d'aquell monestir. El 1146 hi ha una donació de Gaufred, vescomte de Rocabertí, de les terres del Prat del Torell

amb la condició que aquell monestir prestés aliments a la seva germana Ermessenda. El 1169 l'abat Ramon de Vilabertran va permutar amb Raimund de Cabanes les terres de Fogeta, a Cabanes, per unes altres prop del molí de Cabanes. El 1180 Ramon d'Olives lliurà dos-cents sous i un molí destinats a fundar una llàntia perpètua a l'església de Sant Vicenç. El 1183 Arnau, clergue de Cabanes, va vendre al domer de Sant Pere de Figueres el mas que tenia al terme de Figueres per seixanta sous comtals. El 1190 Maria de Cabanes donà al monestir de Vilabertran els drets que tenia sobre el molí de Berà i l'any següent elegia sepultura a Vilabertran amb llit i convit. El 1230 Guillem Julià de Cabanes va deixar a Sant Vicenç de Cabanes un hort situat prop del clos de Sant Sadurní per fundar un aniversari. Un altre noble fou Bernat de Cabanes que tenia un molí que, deien, feia la feina de molts pagesos.



Casa dels Puig de Cabanes, una de les modernes famílies de la vila.

21

En aquesta època també hi ha notícies d'alguns notaris a la pròpia vila de Cabanes, que eren els encarregats de redactar els documents, especialment del vescomte de Rocabertí, al servei del qual estaven. Apareixen inicialment els notaris Berenguer (1203), Ramon (1236) i Bernat (1265).

La Garriga de Dalt, on es reservaven les terres per a usos comunals: pastures, llenyes, herbes.



BLANCA D'ANJOU

8



*Sepulchre de la reina
Blanca d'Anjou
al monestir de Poblet.*

22

L'any 1285, els cabanencs van viure un fet històric important, ja que la futura reina d'Aragó va pernoctar a la vila.

El papa Martí IV, amic del rei de França, va excomunicar i va decretar una croada contra el rei Pere II el Gran, que aspirava a la corona de Sicília. Catalunya va ser envaïda pels croats francesos, manats per Felip l'Ardit. Els primers combats van iniciar-se a la vila de Llers, que es va rendir el 24 de juny de 1285. Llavors els francesos van creuar tot el terme municipal de Cabanes destrossant els seus habitatges i van acampar davant els murs de la vila de Peralada, on hi havia el quarter general del rei Pere, que es va

retirar de la posició. Els francesos van calar foc a les cases de Peralada, però només unes setmanes després aquest exèrcit, destrossat per la pesta i els atacs dels almogàvers, es va retirar i el propi rei Felip va morir a poca distància de la vila i els seus soldats foren vençuts en traspassar els Panissars. També el rei Pere va morir uns mesos més tard, l'11 de novembre de 1285.

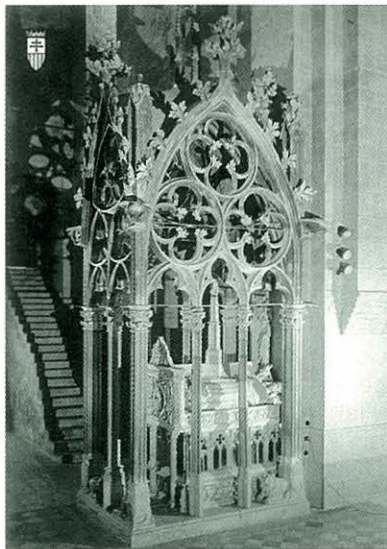
Deu anys més tard es va fer un tractat de pau per resoldre aquest conflicte entre el rei Jaume II, fill segon de Pere el Gran, i el rei Carles, fill de Felip l'Ardit, els detalls del qual s'acordaren a Peralada. Jaume II va renunciar a Sicília i Calàbria i a la vegada es va

establir el compromís formal de matrimoni entre el rei Jaume II, que tenia vint-i-set anys, i Blanca d'Anjou, filla del rei Carles, que en tenia només dotze, casament que es va celebrar a l'abadia de Vilabertran.

El 23 d'octubre de 1295 el pontífex aixecà l'anatema que Roma havia imposat sobre els estats catalans. Llavors el rei

Carles i la seva filla Blanca d'Anjou es van traslladar a l'Empordà. A Perpinyà foren rebuts per un emissari de Jaume II que volia cerciorar-se de la bellesa de la princesa i allà acabaren de formalitzar els últims detalls del matrimoni. La nit del 28 d'octubre la princesa va arribar al monestir de Sant Feliu de Cadins.

La princesa i el seu pare anaven acompanyats del llegat pontifici i d'un seguit de nobles napolitans i provençals. Van passar per la camí ral i es desviaren envers el cenobi per un viarany que a partir d'aquell moment fou nomenat el Camí de la Princesa.



Blanca d'Anjou va sortir del monestir de Cadins l'1 de novembre, diada de Tots Sants, i es va traslladar a l'església de Vilabertran, on va contraure noces amb el rei Jaume II. Els festeigs van durar un dies i foren molt concorreguts i celebrats per la gent de la contrada.

D'aquesta forma es va acabar la llarga guerra entre les cases de Barcelona i França. El fet que personalitats tan importants com la futura reina d'Aragó, el seu pare, rei de Nàpols, així com el seu seguici, s'apostentessin a l'abadia Sant Feliu de Cadins fa pensar que es tractava d'una mansió molt important i de gran prestigi.

La reina Blanca va morir l'octubre de l'any 1310, en l'infantament de la seva filla Violant, quan només comptava vint-i-set anys. Està enterrada al monestir de Santes Creus en una tomba al costat del seu espòs, Jaume II.

Tomba del rei Jaume i la seva esposa, Blanca d'Anjou.

El casament de la reina

El gran cronista de Peralada Ramon Muntaner va explicar l'esdeveniment i diu "... lo rei Carles e el cardenal, e la donzella e tota l'altra gent que amb ell venien, vengren-se'n a Peralada; e posà, ell e sa companya, entre Peralada e Cabanes, el monestir de Sant Feliu.... mas sobre tot fo lo goig que madona Blanca fó a sos germans, ells a ella. Què us dirè? Tanta gent havia de la una part e de l'altra que Peralada, e Cabanes, e Sant Feliu, e Figueres, e Vilabertran, e el Far, e Vilatenim, e Vilasèquer, e Castelló d'Empúries, e Vilanova e tota aquella contrada era plena de gent. E lo senyor rei d'Aragon feia donar ració complida a tothom, de totes coses, així estranys com a privats.... e li posà el senyor rei la corona al cap, la pus rica e la plus bella que anc reina portàs en testa.; e d'aquella hora a avant hac nom regina d'Aragon... Na Blanca era la pus bella dona, e la pus savia, e la pus graciosa a Déu u a sos pobles.... que la fontana de gràcia e de totes les boneses era en ella".

Ramon Muntaner. Crònica. Cap. 182

SANT FELIU DE CADINS

9



*Porta d'entrada
a la façana sud de
l'església de Sant
Feliu de Cadins.*

24

Es tracta d'un antic monestir del qual actualment només es conserva l'església. Està situat a un quilòmetre a ponent en el pla de la Devesa, molt proper a la riba del riu Muga. El nom de Cadins deriva del llatí *Catinis*, equivalent a plat, conca o fondària, en referència a la plana on està assentat.

La primera vegada que apareix la paraula *Cadinus* és el 899 en un precepte del rei Carles el Simple, datat a Tours-sur-Marne, atorgat amb la intervenció de la seva mare Adelaida i a precés de l'arquebisbe Arnust de Narbona, pel qual es concedia al seu fidel Esteve, jutge, i a la seva esposa Anna, filla del comte Alaric

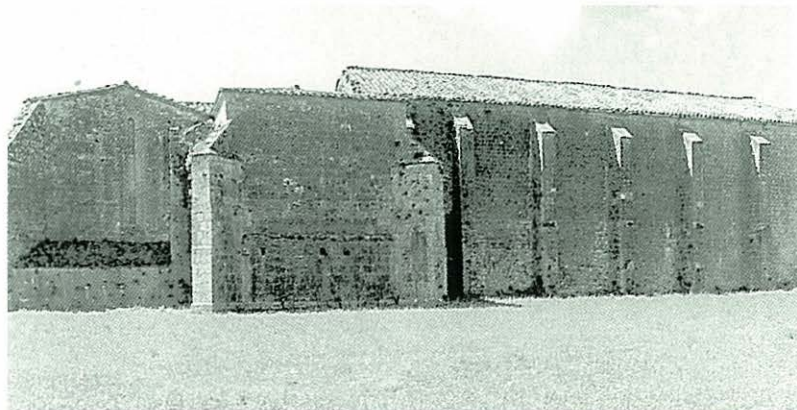
d'Empúries, la plena propietat en alou d'una sèrie de béns, entre els quals figurava *Cadinus*, et vocatur *Cabannas*.

L'orde monàstic del Císter va ser creat el 1098 i, pel que fa a la casa monàstica femenina de Sant Feliu de Cadins, la seva aparició és de l'any 1169 en una butlla del papa Alexandre III, en la qual va convertir l'església allà ja existent en abadia i cap de l'antiga matriu de l'orde de Catalunya. En aquesta butlla s'esmenta l'abadessa Ermessenda, la primera d'aquest cenobi a l'Empordà.

En aquest mateix any es va traslladar al monestir de Cabanes una part de la comunitat de l'altre cenobi

català que l'orde tenia a Valldemaria, a la Vall de la Selva, prop d'Hostalric, documentat el 1155. Valldemaria va continuar com a priorat sota la direcció de Sant Feliu de Cadins. D'aquesta forma el monestir de Sant Feliu de Cadins va quedar convertit en el principal de l'orde cistercenc, amb primacia en el temps sobre la resta dels cenobis cistercencs femenins a Catalunya. Disposava de visitadors i orientadors, que complimentaven el monestir per comprovar l'observança de la regla i examinar els comptes.

Aquest convent es va mantenir al llarg de més de tres segles i al seu voltant va formar-se un veïnat, com ho demostra el fet de disposar d'una hostatgeria per a recollir malalts i transeünts. Igualment palesen la importància d'aquest poblat les mencions d'estada d'un sastre, un ferrer i un pagès, que indiquen que a més de ser un monestir amb unes religioses dedicades a la vida contemplativa acollia una altra comunitat humana.



Vista de l'església romànico-gòtica des del sud-oest, on es veu la magnitud del temple.

Entre el 899 i 1169 mai cap investigador no ha explicat l'evolució i creixement d'aquella església pre-romànica i la seva ampliació i conversió en un monestir. Només consta que el 1125 Arnau de Cabanes els va fer donació d'un terreny i un colomar i el 1154 Arnau Gaufred els va deixar totes les ovelles, bous i draps que tenia.

El 1481 hi ha l'última notícia de la presència de l'orde a Sant Feliu de Cadins. Es tracta d'un donatiu d'un cavaller domiciliat a Girona. El 1492 les monges abandonaren Cadins i es traslladaren a Girona en un convent, avui desaparegut, que van construir en el barri del Mercadal. Les monges van endur-se'n de Cabanes la imatge de la Mare de Déu i la campana.

A Cabanes van deixar l'església que encara es conserva i l'abadia, avui desapareguda, i el cementiri que està sepultat sota les terres arrossegades per les contínues riuades de la Muga. Des de Girona van mantenir el domini directe de tot aquest patrimoni, que incloïa cases, terres camps, olivets, vinyes, molins, prats, pastures, arbres i forns de teules a les poblacions de Cabanes, Llers, Pont de Molins, Vilamalla i Vila-sacra fins la desamortització de béns l'any 1836. L'edifici del monestir fou venut el 1517. L'última abadessa de Cadins fou Mundina d'Estruça.

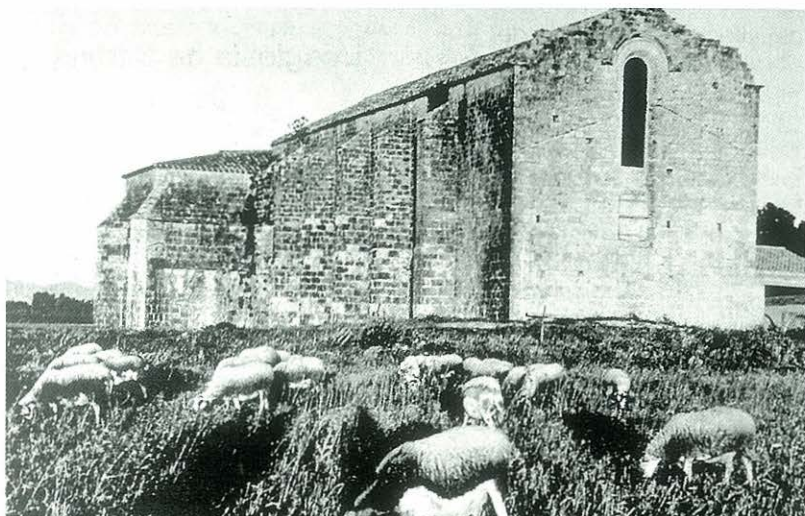
25



Jardí del mas de Sant Feliu de Cadins.

LA COMUNITAT

10



A les terres de l'entorn de l'antic monestir pasturen les ovelles.

26

La comunitat cistercenca de San Feliu de Cadins es nodria de noies a partir de l'edat de quinze anys, las quals sol·licitaven ser admeses i passaven a la categoria de postulants. Aquest període durava sis mesos, després dels quals les noies eren novícies.

Llavors lliuraven la pròpia persona com a professió temporal i als vint-i-cinc anys la solemne. En aquest moment renunciaven a tots els seus béns a favor del monestir. A partir de llavors no podien tenir res propi, tot era comú entre els membres de la comunitat. En cas de sortir-se de la professió, se'ls tornava el dot que havien entregat en el moment d'ingressar.

Era molt important per a la postulante l'aportació d'una dotació o proveïment, ja que si no ho feia no tenia ni vot ni veu dins del monestir i era destinada a les feines més senzilles. Per això hi ha diverses donacions destinades a potenciar les novícies.

Per arribar a abadessa calia tenir més de quaranta anys d'edat i portar-ne un mínim de deu a l'orde. En alguna ocasió procedien de famílies nobles com l'abadessa Marquesa, de la nissaga dels Rocabertí.

En el monestir hi havia els càrrecs d'abadessa, de prioressa, de cellerera, de portera, de cantora, d'obra, d'hostalera, d'almoïnera, de

sagristana i de cambra. El 1297 hi havia catorze monges i el 1337 eren disset.

Quant a servei religiós, hi ha un escrit del 1301 dirigit al clergue establert al monestir i "a tots els altres clergues de dit monestir", cosa que fa suposar que a més d'atendre el servei religiós de les monges ho feien igualment per als habitants dels veïnats i que devien viure dels beneficis de l'església del monestir.

De la dotació de les novícies hi ha alguns casos molt concrets. El 1261 Guillem, jutge de Palau,

cavaller, va fer donació de nombrosos béns situats a Llers i Pont de Molins, com a legítimes de les seves dues filles Guillema i Huga, que havien entrat de monges a Cadins. El 1268 Pola, filla del noble Guillem de Creixell, deixà el seu cos i demanà sepultura al cementiri de Sant Feliu de Cadins amb assistència de cent sacerdots i disposà la construcció d'un altar, a la vegada que donava dotze diners per a misses en remei de la seva ànima i per a les seves nebodes, monges de Cadins. El 1427 fou la noble família Estruça, cavallers de Madrenya, qui va protegir el convent i tres de les seves filles foren monges, una de les quals Mundina, fou l'última abadessa del convent de Cabanes.

L'església de Cadins

Es tracta d'una església de notables dimensions construïda en els segles XII i XIII. La nau es romànica i en el frontis disposa d'una finestra de doble biaix i arcs de mig punt. Al llenç lateral de la nau hi ha cinc contraforts entremig dels quals hi ha quatre finestres de doble biaix i arcs de punt rodó. Prop de l'angle amb el creuer hi ha l'única porta que s'obre a la nau. És de dos arcs degradats, de mig punt, amb dovelles ben tallades. Al mur nord hi ha també contraforts, però no obertures. La cornisa exterior és incorbada. La volta de la nau és apuntada amb mènsules molt grans i decoració en relleu, floral i geomètrica.

L'absis i els braços del creuer tenen plantes rectangulars. Al braç nord del creuer hi ha una porta d'arc apuntat, avui aparedada, que potser donava al cementiri. A cada un dels murs de l'absis i dels de llevant hi ha finestres, molt altes, d'arcs apuntats i de doble biaix. Al llenç meridional del creuer i a la capçalera de la nau hi ha sengles òculs o petits rosetons. La cornisa exterior és incorbada. A l'exterior del mur de capçalera de l'absis hi ha una làpida gòtica.

A l'interior, tant al presbiteri com als tres absis del creuer, la volta és de creueria, amb quatre nervadures a cada espai que s'uneixen sense formar clau de volta destacada. Al presbiteri es representa l'Agnus Dei i, al creuer, una flor. Tots els arcs d'aquesta part del temple són apuntats.

L'obra mostra el moment final de l'estil romànic del nostre país. Les senzilles obertures d'un arc apuntat i la volta de creueria indiquen que aquesta part de l'edifici és d'inici del gòtic local.

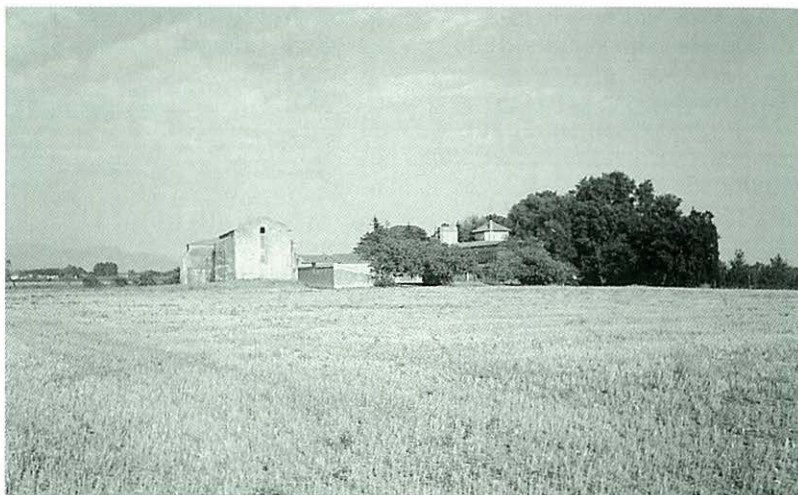
J. Badia i Homs. L'arquitectura medieval de l'Empordà.



Actualment la nau interior és emprada per a usos agrícoles.

EL PATRIMONI DE CADINS

11



Conjunt del veïnat de Cadins.

28

A partir del mateix any del seu establiment, el 1169, el monestir començà a adquirir una gran preponderància, com ho demostra la gran quantitat de llegats que va començar a rebre, de molts llocs i personatges. Així, per exemple, el 1176, Ramon de Peralada dóna cinc pams de blat diaris, i Bernat de Palol cedeix un hort que tenia a Peralada i el dret d'usar un dia i una nit del molí fariner que tenia a Vilanova de la Muga; el 1194 el rei d'Aragó Alfons I els concedí tres-cents morabetins d'or; el 1210 el noble Arnau de Llers tres monedes d'or; el 1212 la dama noble Garsenda de Palagret nomenà hereter seu el monestir, al qual donà el seu cos i ànima; el 1240 Maria de Rocabruna els cedí les possessions que tenia a

les Salines a Maçanet de Cabrenys; el 1242 Ramon de Font, cavaller de Vilamalla, una finca situada en aquella població, prop de Siurana, i un altre cavaller, Ramon de Fontcoberta, una feixa de terra situada a la font de Vilamalla; el 1251 Ponç Hug, comte d'Empúries, va vendre a l'abadessa quatre feixes de terra. A partir de l'any 1261 el seu renom arriba àdhuc a l'altra banda de l'Albera, ja que es rep un donatiu del vescomte de Besiers.

Alguns dels beneficis són curiosos: el 1271 hi ha diversos donatius de senyors que fan prestacions al monestir en forma de ferro i el 1275 el comte d'Empúries Hug va concedir llicència a l'abadessa de

Cadenis perquè pogués pescar en les seves costes, des del castell d'Empúries fins a la vall de Banyuls, els dies de Nadal, Rams, Pasqua, l'Ascensió, Pentacosta, les Quatres Festes de Santa Maria i Tots Sants, i el 1285 les va autoritzar a prendre del saliner de Castelló determinades quantitats de sal.

En total la comunitat va arribar a tenir propietats a tretze pobles de la comarca amb un total de 784 vessanes de terra, 17 masos, 14 cases, un trull i un molí fariner, a més del dret d'un dia i un nit en un altre molí de moldre blat.

Per raons desconegudes, a principi de la dècada del 1330 l'economia del monestir va començar a passar per una època difícil, que s'inicià amb la necessitat de demanar diners en préstec. El 1331 tota la comunitat demanà 1380 sous malgaresos a tornar per la festa de Sant Pere i Sant Feliu, en què esperaven cobrar els censos anuals. El 1334 el crèdits es feren a diverses persones, aquesta vegada per un total de 12.000 sous malgaresos. Tres anys després hi hagué un nou deute de 200 mitgeres de forment i el 1343 es manifesten molts altres deutes contrets tant amb jueus com amb cristians.

Igualment en aquesta època apareixen moments de litigis. El 1289 l'abadessa Raimunda va signar una protesta per haver impositat el bisbe al seu monestir una talla per al servei del rei Alfons.

Els grans canyissars del terme també eren un patrimoni de Cadins.



Vista de l'església i el mas de Cadins.

El 1372 una nova abadessa, Beatriu de Bellpuig, es dedicà amb gran eficàcia a redreçar l'administració del monestir i el 1378 fou l'abadessa Sibilla de Vilagut la que finalment va posar en ordre el patrimoni de la casa.

El 1407 l'abadessa Ugueta de Casnatalló estava molesta perquè els pagesos de Llers no li feien les tasques dels terrenys que treballaven, de domini directe del monestir, i va ordenar

a gent de la seva confiança que transportessin les garbes dels camps situats a l'anomenat Pla de Llers, a l'era del monestir. Els pagesos de Llers s'indignaren i van organitzar una acció violenta contra l'abadessa i les seves monges. Alguns cavallers, entre ells Lluís de Perellons, vescomte de Roda, i els caps de casa els feren costat i tots junts emprengueren el camí de Sant Feliu de Cadins. Allà van batre les garbes que eren a l'era, però s'adonaren que l'abadessa ja havia fet recollir el gra i llavors els homes van entrar violentament al monestir, carregaren tot el pa i el blat que van trobar i se l'emportaren a Llers per a repartir-lo entre els amos de les garbes. Aquesta acció va comportar un plet que arribà a la Cúria Eclesiàstica els anys 1407 i 1408.

LES PARRÒQUIES

12

30

La vila de Cabanes ha tingut al llarg de la seva història dues esglésies parroquials: la de Sant Maurici (s. IX) i la de Sant Vicenç (s. XI i XIX).

La primera església parroquial fou la de Sant Maurici, que ja apareix documentada a l'arxiu diocesà de Girona l'any 829 i Pella i Forgas l'esmenta el 840 i el 885 en la donació de la comtessa Guinedilda. Al seu voltant es va formar la primera petita vila de Cabanes, que fou destruïda pels aiguats del segle XI. El nou poble es va refer separat del temple per la banda de ponent i quedà per tant l'església parroquial solitària als afores de la nova vila. Estava situada a uns 250 metres del costat septentrional de l'actual



Església parroquial de Sant Vicenç construïda a inicis del segle XIX. En època medieval l'església estava dins el recinte del castell.

nucli urbà, al lloc on hi ha el cementiri. D'aquest temple encara es veuen unes restes a la part externa del cementiri que mira a tramuntana, les quals demostren l'existència d'una església d'una sola nau, d'uns vint metres de llargària, acabada amb un absis semicircular. El tipus constructiu és de pedruscall amb fragments de terrissa i morter i alguns carreus escairats.

A les *Rationes decimarum* dels anys 1279 i 1280 figura entre els

temples que tenien rendes pròpies que havien de contribuir a les croades.

De l'església parroquial de Sant Maurici no se'n parla en documents posteriors al segle XIII, però sí que encara apareix en un plànol de la segona meitat del segle XVIII, en el qual precisament no es fa cap referència a l'església de Sant Vicenç. En un document de l'arxiu del Palau de Peralada explica que el dia 6 d'octubre de 1784 hi hagué una gran inundació i que "des de dit dia

fins el present (la informació és de principi del 1800) no han pogut los habitants del poble de Cabanes valerse de la parroquial església”.

La destrucció d'aquest temple va motivar l'any 1803 l'inici de les obres de la nova església parroquial, que porta el nom de Sant Vicenç.

Ja l'any 1070 s'esmenta una església dedicada a Sant Vicenç en una donació feta al monestir de Vilabertran i que denominen “parroquia de Sant Vicenç”. També en els anys 1279 i 1280 apareix esmentada com a “ecclesia de Cabanis” i en el 1362 se l'anomena “Sancti Vicencii de Cabanes”. Fins el 1272 va pertànyer a la jurisdicció de la canònica de Vilabertran, la qual obtenia els ingressos eclesiàstics i tenia el dret de supervisió sacerdotal consistent en el nomenament dels clergues que hi exercien la cura d'ànimes. En aquest any la propietat de l'església i la capellania fou permutada entre l'abat del monestir de Vilabertran, del qual depenia i el bisbe Pere de Castellnou de Girona. El 1314 hi ha constància d'una visita pastoral del bisbe Guillem de Vilamarí.

Els historiadors consideren que la primera església de Sant Vicenç, del segle XI, fou una primitiva capella del castell que

en consolidar-se el nou nucli urbà a l'interior del clos emmurallat va donar nom a la parroquia en el sentit de demarcació territorial eclesiàstica regida per un rector. Aquesta capella va quedar malmesa pel pas dels anys i els esdeveniments històrics, igual que la resta del castell.

El 28 d'agost de 1803 es va posar la primera pedra a l'actual església de Sant Vicenç. El 3 de juliol de 1818 es va cobrir amb la primera teula i el 13 d'agost del mateix any s'hi col·locava l'última. El 22 de gener de 1820 es va procedir a la seva benedicció pel domer Hilari Torras, de Sant Andreu de Sucarrats, de la Vall de Viànyia.

L'any 1927 va caldre una reforma de la volta i del teulat i el 1997 es procedia a una restauració general, a la qual va col·laborar tot el poble.

El dia 28 d'agost 1803 se posà la primera pedra de l'església de Sant Vicenç de Cabanes, y el dia 3 de juliol 1818 se cobrió la primera teula, y el dia 13 d'agost del mateix any se col·locà l'última, quedant acabat el temple y el dia 22 de gener 1820 se benedicí el temple per part del domer Hilari Torras, de Sant Andreu de Sucarrats, de la Vall de Viànyia.

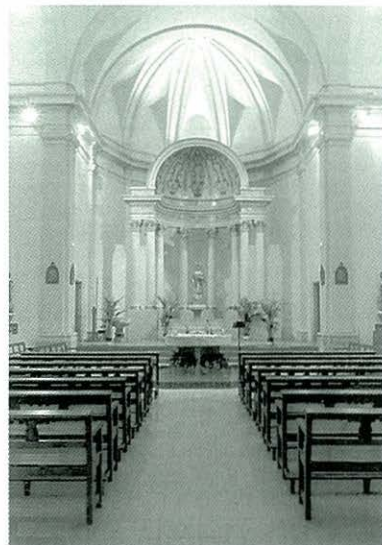
Novena Església de Cabanes

- 28 - agost - 1803 : 1ª pedra - nova Església
- 3 - juliol - 1818 : 1ª teula
- 13 - agost - 1818 : última teula
- 22 - gener - 1820 : solemne benedicció del Sr. D. Hilari Torras de Sant Andreu de Sucarrats de la Vall de Viànyia.

- L'any 1927 - es feu una pintada

- A finals del 1929 - es va fer algun arranjament per a posar-la en condicions de culte i de culte.

- En temps de don Josep Bellan es va instal·lar aquest altar - on actualment hi es va trobar la barana o reixa del presbiteri.



Vista de l'interior amb absis poligonal.

31

És un edifici d'una nau amb creuer, cúpula i capçalera poligonal, de cinc cares. El campanar és una torre de planta quadrada amb un cos superior octogonal que té arcades de punta d'ametlla. A l'interior de l'església es conserva una pila baptismal dels segles XVI.

Còpia del document de l'arxiu parroquial on s'anotaven les fases de les obres de la nova església.

LES ALTRES ESGLÉSIES

13



*Restes de la primitiva
parròquia de Sant Maurici.*

32

A més dels dos temples parroquials, el poble de Cabanes ha disposat d'altres esglésies. Es tracta de l'ermita de Sant Sadurní (s. X), la capella de Sant Sebastià (s. XVIII) i les esglésies de Sant Feliu (s. XI) i Sant Miquel de Cadins (s. XI). Ja l'any 989 el testament del comte d'Empúries Gafreud al·ludeix la vila de Cabanes, amb les "seves esglésies".

La més antiga era la de Sant Sadurní. És anomenada per primera vegada l'any 926 en una donació que va fer el noble Tassi, el gran protector del monestir de Sant Pere de Rodes. L'ofertament es refereix a un alou que tenia a Cabanes, al lloc de Sant Sadurní, a la vora

del camí de França, tocant a la Muga. Torna a ser esmentat el 1101 en el testament de Berenguer, el 1230 en el de Guillem Julià, en el qual inclòs s'indica el nom de l'ermità, fra Pere i el 1231 on es qualifica d'església *heremitania* prop *strata francisca*.

Estava situada al límit del terme de Cabanes tocant al de Llers, vora el camí de la calçada i sobre la devesa del comte de Peralada, de la qual no s'ha trobat cap resta.

En el Llibre de Racionaris de la vila de Llers es confirma aquesta església, que fou habitada per capellans que servien a la parròquia de Cabanes i el monestir de Cadins.

A l'interior del nucli urbà, justament a la plaça, també es conserva la capella de Sant Sebastià. L'edifici anterior a l'actual era el lloc on a l'edat mitjana el comte de Peralada prenia possessió de la senyoria de Cabanes. L'actual edifici és una petita construcció del segle XVIII amb una nau. La façana és senzilla amb una porta rectangular i un petit rosetó. El cloquer és de cadireta. Actualment és el local del Casal Parroquial.

Fora de la població hi havia l'església de San Feliu de Cadins (segle XI) que formava part del cenobi de les monges

bernardes, explicada en el capítol del monestir, i la de San Miquel de Cadins (segle XI-XII). Aquesta es troba actualment en un estat totalment ruïnós, emplaçada a uns tres-cents de l'anterior monestir. Són parets de dos metres d'altura que mostren una nau amb capçalera semicircular. Els carreus i els còdols mostren una construcció romànica del segle XII. Al seu entorn es van trobar de mostres de ceràmica romana, fragments de paviment, teules i terrissa medieval i moderna.

De les visites pastorals fetes pel bisbe de la diòcesi, destaca la de l'any 1772, en què va concedir 40 dies de perdó a tots el fidels que resessin un parenostre i una avemaria davant l'altar major, dedicat a Sant Vicenç.

Un clergue que va destacar a la parròquia fou Esteve, el qual, l'any 1240, va comprar al vescomte de

Les pedres dels murs formen la tanca del cementiri.



Rocabertí el mas Fortià, de Cabanes, per tres-cents sous malgaresos per tal d'oferir-lo al monestir de Sant Feliu de Cadins, per a la il·luminació de l'altar de Santa Maria.

A mitjan segle dinou hi hagué un petit problema per la permanència del rector ja que l'Ajuntament no tenia mitjans per atendre el culte de l'església i el bisbe tampoc no volia fer-se'n càrrec, i per tant no proveïa la plaça de capellà del poble "per més que la

religió catòlica és la que en este pueblo se profesa por todos sus habitantes".

Els jueus

En el segle XIII es localitza a la vila de Cabanes una petita comunitat hebrea que va tenir escàs potencial demogràfic però que estava estructurada com una entitat jurídica. El 1265 s'esmenta un tal Salomó Mayr, jueu de Cabanes, a qui Sara, vídua de Verdzalay, va traspasar un crèdit contra Arnau de Fortià. No apareix cap mes referència segurament pel fet que el 1268 l'infant Pere oferí uns importants beneficis als jueus que volguessin anar a residir a la vila reial de Figueres, en detriment de les comunitats hebrees dels pobles del comtat d'Empúries. Foren molts els jueus de les sinagogues comarcals que anaren a residir a Figueres atrets per aquells beneficis.



Creu de terme a l'entrada al poble.

LA PUIXANÇA DEL SEGLE XVII

14



*Llinda amb la data del 1604,
a l'antiga pairalia de can Vanover,
en el carrer del Canal.*

34

El segle XVII és una època de turbulenta agitació social i guerres contínues entre Espanya y França, entremig de les quals Cabanes es trobarà sempre involucrada en trobar-se emplaçada al costat del camí ral i de l'estratègic Pas de les Moles.

Però és també un segle d'espectacular importància per a la vila de Cabanes perquè va tenir un gran augment demogràfic, un notable creixement urbà i una millora a l'ús de les terres de conreus. De tenir 42 focs l'any 1553 va passar a 104 el 1716. Això motivà la necessitat de més habitatges i de més terres cultivables per al sustentament dels seus veïns.

A inici del segle Jeroni Pujades explica un fet, segons el qual els veïns del poble de Cabanes van col·laborar en la lluita contra la pirateria, tan estesa en aquells temps. La matinada del dia 4 de juliol de 1609 quatre galeres de moros de Bizerta varen desembarcar uns vuitanta homes a Llançà que van robar tot el bestiar de Cervera a Portbou. En saber-se el fet van acudir a la vila de Llançà uns dos-cents voluntaris de l'Empordà, entre ells un grup de gent de Cabanes, que van establir una vigilància que va impedir un nou saqueig fins que les galeres sarraïnes varen marxar.

El 1654 es va produir una de les ocupacions més greus. Els francesos van envair una part

de la comarca empordanesa i entre els pobles sotmesos hi havia Cabanes. Els francesos van informar que en aquesta planúria es produïen els millors blats i farratges del mon. El comte Bussy va establir el quarter general a Figueres i va disposar tres guarnicions de cavalleria lleugera a l'exterior, una de les quals estava a Cabanes. Finalment el 1659 arribaria una suposada pau amb el Tractat dels Pirineus. Tot i això, entre 1675 i 1689 l'exèrcit francès va romandre

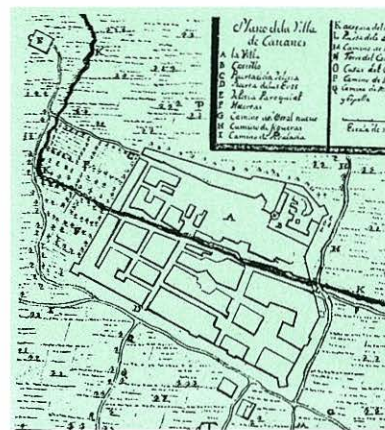
acampat una temporada a l'entorn de Cabanes.

Entremig de tots aquests trasbalsos bèl·lics, els cabanencs van incrementar el nombre d'habitants i van donar les primeres passes per al seu engrandiment. El 1670 la Universitat de Cabanes va signar un pacte amb el comte de Peralada per a un millor aprofitament d'algunes de les seves terres, que estaven situades als riberals de la Muga i del Llobregat. Aquest pacte fou l'inici d'una avinença que seria continuada el 1673, 1676 i 1685.

El 1699 va tenir lloc la constitució d'un "sindicat" per imposar la talla. En la reunió, que va celebrar-se a la capella de Sant Sebastià, es relacionen tres cònsols, onze membres del

consell i setanta-tres persones com a grups de casa.

En iniciar el segle XVIII a la vila hi havia sis sastres i quatre teixidors, que denoten una forta activitat artesanal. Hi havia dos molins fariners, cada un dels quals disposava de dues moles. Les pells del bestiar sacrificat a les carnisseries de Cabanes eren venudes als blanquers i a les adoberies de Figueres. Es van construir nous habitatges al llarg del carrer del Canal, que mostrà un primer eixample urbà de la vila. L'Ajuntament, per la seva part, arrendava cada cinc anys els serveis comercials de la vila als botiguers, amb la condició que havien de vendre tota classe de queviures i altres productes com cotó, perdigons, pólvora, sardines, bacallà, sal, drogueria, etc., i suficients



Plànol del poble a la segona meitat del segle XVIII, encara totalment emmurallat.

provisions d'oli i aiguardent que eren controlades amb les mesures oficials fetes pel mostassaf del castell de Cabanes. El peix salat no es podia despatxar sense l'abonament d'un sou de plata per cada arrova de peix. A part, la Universitat llogava la fleca i la carnisseria. També hi havia una important rajoleria en el Forn d'en Gestí o d'en Llestí, d'on sortiren una part dels rajols emprats en les obres de la construcció del castell de Sant Ferran de Figueres.



Carrer del Canal vist des de ponent.

LA CONCÒRDIA DE 1700

15



*Vista de la zona
de la Garriga.*

36

Fins el 1700 la major part de les terres incultes, els boscos, les aigües i el molí fariner de Cabanes estaven a mans del comte, que també tenia el dret de percebre el delme parroquial sobre els grans, el bestiar i els raïms. La interpretació dels drets del comte i la Universitat de Cabanes havia estat motiu de diverses causes a la Reial Audiència de Catalunya. Els veïns consideraven que el comte no podia establir nova terra conreada en els aigualleixos a la zona de Sant Feliu de Cadins fonamentant-se en privilegis concedits pels antecessors del comte. Aquestes diferències motivaren nombrosos plets entre el comte i els veïns fins que, “no volent

tenir ambdues parts causes i plets i volent tenir la pau i viure còmodament tots els habitants del poble”, van negociar una concòrdia, signada el 17 d’octubre de 1700.

El catedràtic Albert Compte ha explicat de forma magistral aquesta Concòrdia en els annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos de 1996.

Tot va començar en una primera reunió el 1685. Els representants del comte, els tres còsols i vuitanta-un caps de famílies es reuniren a la capella de Sant Sebastià al toc de la campana. Els representants de la Universitat de Cabanes va reclamar als representants del comte que aquest reduís l’ús de

les terres de les riberes de la Muga i del Llobregat, que de temps immemorial es destinaven a pastures per al bestiar i, a la vegada, de privar-los de recollir llenya per al seu servei. El comte al·legava que solament havia concedit el dret de pasturatge en els riberals i que, quan a la llenya, només podien treure tamariu i salits i no altres plantes.

Amb la concòrdia de l’any 1700 la Universitat de Cabanes va renunciar a qualsevol dret sobre els riberals de la Muga i del

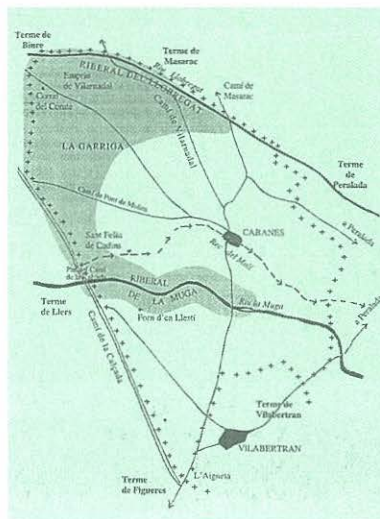
Llobregat i dels territoris de la Garriga, el Romanimar i el Balcar. També acceptaren posar ban per a coneixement general que no es podien tallar arbres del comte a la vora dels dos rius. El comte, per la seva part, va revocar alguns establiments fets anteriorment, va autoritzar la reconversió dels erms en horts i camps de conreu amb una venda comunal, va concedir perpètuament a la Universitat totes les herbes de les terres i espais de pastures i va disposar els llocs de pastura a les terres i riberals de la Muga, del Llobregat i de la Garriga de Cabanes. El comte també es va comprometre a conservar els camins que

anaven a la Garriga o fer-ne de nous amb divuit pams d'amplada per poder passar-hi els carros que transportaven els raïms. La plantació de ceps fou una recomanació especial del comte.

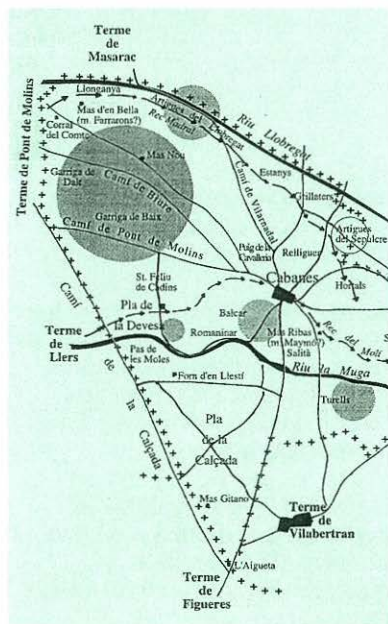
El primer repartiment fou el 1700 a les terres del Balcar amb seixanta-sis parcel·les, deu a les del Restallador, vint en el Tamariuà i una en el Salatà, que es va fer a tots els veïns que tinguessin casa, habitació i família i que estiguessin casats. El 1723 es féu un segon repartiment al Riberall de la Muga amb 86 vessanes d'aigualleixos a la Universitat de Cabanes, que va pagar al comte 280 lliures. El 1726 es va establir un altre lot a la zona dels terraprimers de la Garriga amb dues parcel·les i una entrada fixada en cinquanta lliures, el 1783 a la Sauleda i Romaninar a 108 famílies i el 1779 al Sepulcre amb quaranta-quatre parcel·les.

La cessió, en general, consistia en una mitjana de mitja vessana de terra a cadascú per fer-hi horts. Els pagesos hagueren de pagar una entrada de quatre gallines per vessana en el Balcar, quatre lliures per

Plànol de les terres reservades per a usos comunals.



Repartiment de terres ermes.



vessana i un cens de tres sous a les terres del Llobregat i catorze sous i un quinzena part de la collita a la Garriga. En total se'n van beneficiar cent vuit famílies, encara que alguns pagesos hagueren d'acudir al crèdit per pagar les compres o a censos anuals. Cal dir que el comte també tenia necessitat de vendre puix que necessitava noves fonts d'ingressos per fer front a la vida cortesana, ja que llavors residia a Madrid. Amb el cultiu de les noves terres es va canviar el paisatge de Cabanes, ja que van desaparèixer les suredes i els alzinars.

LA GUERRA GRAN

16

38

A mitjan segle XVIII el govern de Madrid va decidir la construcció d'una gran plaça forta a l'Empordà en previsió de noves guerres. En el primer estudi es diu que per la construcció de la fortalesa a l'Empordà "hay en él los puntos de la villa de Figueres, Villa Beltran, Cabanas, Ostalnou, Castelló de Ampúries i Peralada".

Alguns foren rebutjats aviat. El cas de Cabanes va merèixer més atenció ja que alguns tècnics el consideraven un lloc preferent pel fet de trobar-se en el seu terme municipal el Pas de les Moles, punt de convergència dels camins que conduïen als ports del Portús, del Portell i de Banyuls, que eren els passos

obligats per travessar la frontera en aquesta comarca.

Finalment es decidiren per Figueres per disposar d'un nucli important de població al seu costat. Les obres del castell van durar de 1753 a 1766. Del municipi de Cabanes es van aportar una gran quantitat de rajols del Forn del Gestí i sobretot sorra de la Muga, que era conduïa al castell per un sender que desde llavors va ser conegut com el Camí de la Sorra.

El 1773 els regidors de Cabanes van entrar per primera vegada a l'interior d'aquest fort en ésser citats, juntament amb els altres pobles de la comarca, a una reunió convocada per l'autoritat

del corregiment en la qual se'ls va fer saber els perjudicis que es derivarien de la cria de bestiar i de l'abús de treure llenya per a ús domèstic, ja que els militars necessitaven tota la fusta per fer-ne carbó vegetal per a la fàbrica de municions que hi havia a la farga de Sant Llorenç de la Muga.

L'any 1779 es va establir el cadastre de Cabanes, en el qual hi havia 402 contribuents, repartits en 1.123 parcel·les de terra.



Al fons es veu la muntanyeta amb el castell de Figueres que havia de defensar la comarca.

L'any 1794, durant la Guerra Gran, l'exèrcit espanyol va prendre com a línia defensiva la riba esquerra de la Muga, que anava des del castell de Mont-roig a Darnius fins el Roura. La van fortificar amb cent quatre obres de campanya per detenir la invasió dels soldats de la Revolució francesa. La batalla del monestir del Roure va representar una gran derrota de les forces espanyoles. La gent de Figueres, en tenir coneixement



del desastre, va fugir espantada. S'escaparen pel camí del convent de Caputxins de Figueres i des d'allí es van dirigir envers la vila Cabanes buscant refugi.

Amb la derrota del Roure, la línia de la Muga va quedar superada i les tropes del general francès Augereau es va apoderar fàcilment de tota la vall de la Muga: Cabanes, Vilabertran, Castelló d'Empúries i Roses. El castell de Figueres es va rendir sense tirar un sol tret i la vila de Cabanes també va caure en mans franceses fins la seva retirada l'any següent.

El 13 de juny de 1808 van iniciar-se novament les batusses entre els figuerencs i les tropes franceses de Napoleó, que havien tornat a ocupar el castell, també sense tirar un tret. Un aldarull a la plaça de l'Ajuntament de Figueres es va convertir en rebel·lió general i es va tocar a sometent. De Cabanes va sortir un escamot format per nombrosos veïns que acudiren en defensa dels figuerencs.

Xemeneia a la zona de l'antiga rajoleria, on destacava el forn d'en Gestí, que subministrava totxos per a les obres del castell de Figueres.



Ca l'Aguer, una de les cases medievals importants, amb un finestral renaixentista.

Cabanes va caure en poder dels francesos el mes d'octubre de 1808 i va restar ocupada durant tota la guerra. No va poder pagar la quota del cadastre i capitació que havia format la Junta del Corregiment, pel fet de trobar-se invadida i els seus papers en mans dels francesos. Aquesta ocupació de Cabanes va durar fins el 5 d'abril de 1814 en què els francesos van retirar d'aquesta vila el Grup de Caçadors 29 de la comarca que hi tenien de vigilància.

ELS CARLINS

17



Pany de paret encara existent que formava part de la muralla.

40

El segle XIX va destacar pel malson de les successives guerres, però a la vegada per la innovació política liberal. El país va viure tres guerres carlines, però són especialment la primera i la tercera les que van afectar més negativament la població de Cabanes.

En iniciar-se la primera guerra, el maig del 1838, els carlins van començar els atacs als pobles muntanyencs. Van arribar fins a Vilafant, d'on foren foragitades. Arran d'aquesta incursió la Diputació de Girona, el 17 de juliol, va mobilitzar tretze companyies i creà una Junta de Partit, amb la missió d'organitzar els serveis de defensa. Cabanes va tenir un representant en aquesta Junta,

Isidre Pons, com a major contribuent del poble.

Per a la protecció de la vila de Cabanes es va decidir la seva fortificació amb la prestació personal, que era obligatòria i exigible per llei a tots els veïns, que havien d'aportar un jornal de treball cada setmana. La Junta de Cabanes va fer la llista dels individus que havien de dedicar-se ràpidament a la reparació del que quedava de les antigues muralles i al tancament de patis, portes i finestres de les cases que formaven la línia exterior del nucli urbà. El càrrec de justificació de les obres d'aquest any van pujar a 8.048 rals i 31 cèntims, que es van gastar a fer portar carros de

pedres, semals de calç i de guix i fustes, i en el pagament de jornals de 52 mestres de cases i 52 manobres.

En aquesta primera guerra, que a Catalunya va acabar-se el 1840, no apareix cap acció carlista destacable en el poble de Cabanes. Tot i això encara dos anys després es mantenia la vigilància dins de la vila a càrrec de la Tercera Companyia de Fusellers del Batalló número 15.

Durant la tercera guerra carlina, l'any 1873, es manifestà amb més freqüència la presència dels capítosts rebels per la

comarca. El mes de febrer l'Ajuntament de Cabanes va acordar demanar al Capità General la concessió de cent cinquanta armes per repartir-les entre els veïns liberals del poble i es va nomenar una Junta de Defensa i Armament per distribuir les armes. Es van reforçar els portals i el lloc de can Brugat i es va ordenar que tots els veïns tinguessin les portes tancades a la nit. La capella de Sant Sebastià es va habilitar com a cos de guàrdia. A la vegada es va construir un tambor sobre el portal principal per tal de tenir més visibilitat.

El mes d'abril es van tapiar totes les portes que donaven sortida a les cases per la part exterior i es va muntar un servei de vigilància a la torre de l'església. Dues persones de confiança eren les encarregades

d'obrir i tancar els portals de les portes que menaven a Figueres i a Peralada. El 20 d'abril hi hagué uns moments d'alarma ja que el grup carlista manat per Barrancot es va dirigir des de la zona baixa de l'Empordà envers Cabanes, però la vila no fou atacada.

En el poble hi havia tres columnes, dues de combat i una de reserva, que estaven formades per tots els veïns i residents de 18 a 60 anys. Els oficials eren nomenats per votació i es disposava d'un capità, dos tinents, dos subtinents, un sergent de primera i quatre de segona, sis caporals de primera i sis de segona. En cas de no presentar-se a la columna eren multats amb una penyora d'una a quinze pessetes. Es feren noves obres de reforçament de

les defenses, entre elles la d'aixecar quatre pams la paret de la torre. Per la festa de Cabanes d'aquest mateix any es va manar posar llums a les finestres de les cases durant tota la nit, i hi havia quatre homes que vigilaven des dels quatre portals de la vila i un altre home observava des de la torre del campanar. Pocs després es notificava el final de la guerra carlista i Cabanes va celebrar-ho amb tres dies de festa.

Per efectes d'aquesta guerra la població va quedar en una situació econòmica molt precària. A final del 1875 tenia dificultats per pagar l'impost de consum de l'administració econòmica de la província, i per cobrar-lo es va presentar a l'Ajuntament una força armada que va obligar al seu pagament.



Antic portal de defensa de can Brugat.



Panorama actual de la mateixa zona, avui sense portal.

EL LIBERALISME DEL SEGLE XIX

18



*La plaça amb l'Arbre
de la Llibertat.*

42

L'any 1843, amb motiu d'una insurrecció centrista, es va crear a l'Empordà una Junta Revolucionària a favor de la República, de la qual formava part el veí de Cabanes Joan Brusés, juntament amb els figuerencs Abdó Terrades i Narcís Monturiol.

L'any 1860 l'Ajuntament de Cabanes va canviar els noms dels carrers: Sant Sebastià per Sant Isidre i d'Espolla; Nou per Tetuan; Escudellers per Rey Tartana; l'Acequia i del Molí per Canal; l'Hospital pel de les Escoles; Orient per Fondach; del Fuerte pel de la Torre; de la Processó per Castillejos i del Passeig per les Eres.

El sentiment republicà d'un nombrós grups de cabanencs es va posar de manifest amb motiu de la revolució de setembre de 1868 que provocà el destronament de la reina Isabel II. L'Ajuntament va acordar sumar-se al pronunciament al crit de "Visca la llibertat!" i "Visca la sobirania nacional!", alhora que es feia un repic de campanes i es llegia un pregó públic exaltant la revolució. També es va anul·lar el pagament d'alguns censos com el terçó del marquès de Castellodosrius. A les eleccions del mes de gener de 1869 la candidatura Republicana Federal va obtenir a Cabanes 847 vots (91,3 %), la Progressista 79 (8,7 %) i la Carlista cap vot.

L'any 1871 es va declarar una epidèmia de verola. L'alcalde va considerar que causava molt mal efecte el toc de campanes de difunts i va prohibir-lo en tots els enterraments, així com que els capellans cantessin la salmòdia solemne en veu alta pels carrers. Alhora, el trasllat dels cadàvers no es podia fer per davant de l'església sinó que s'havia de portar directament al cementiri pel camí més curt.

El 12 de febrer del 1873 es va proclamar a Espanya la Primera República. L'Ajuntament en va donar compte al poble informant que el rei Amadeu havia renunciat a la Corona i que s'havia instituit

la República. Els consellers van manifestar la seva unànime conformitat i decidiren celebrar el canvi de règim amb un repic de campanes, fer sortir el trompeta per “anunciar tan fausto suceso a los leales habitantes”, treure el nom de Constitució de la plaça i posar-li el nom de la República i convocar el poble en un acte públic davant de la casa Ajuntament per proclamar la República al municipi de Cabanes, “que por primera vez es declarado libre y dueño de sus destinos”.

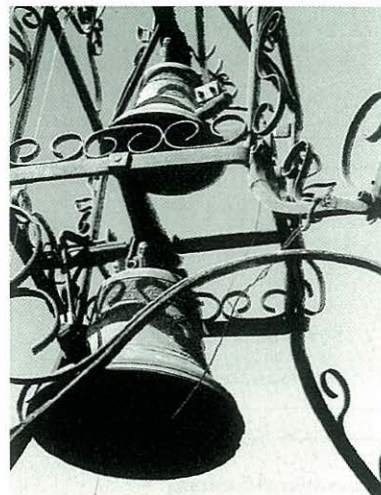
El mes d'octubre de 1873 l'Ajuntament va acordar que els voluntaris de la República podien seguir disposant de les escopetes o carrabines per ajudar l'autoritat però que calia retirar les armes dels altres ciutadans que havien abandonat la vila els dies 6 i 7 davant el perill de la invasió carlista del país.



El desembre de 1875 es va destinar al poble de Cabanes un destacament de la Guardia Civil. En l'agraïment de l'Ajuntament va oferir gratuïtament una caserna pel seu allotjament.

El mes de març de 1876, restaurada la monarquia i amb motiu de l'acabament de l'última guerra carlista, l'Ajuntament va acordar celebrar-ho amb tres dies de festa, el cant d'un *Te Deum*, un tritlleig de campanes i balls públics i comprar un retrat del rei Alfons XII.

Recuperada la pau es va fundar l'any 1878 la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre, que va decidir celebrar la seva festa el tercer dia de la festa de Sant Vicenç. En fou el primer president Josep Oliva Dalmau, el recaptador Josep Oliva i Rebarter i el vocal Joan Rebarter Collsamata. El 1884 es



L'any 1871 es va prohibir el toc de campanes de difunts a l'església de Sant Vicenç.

va crear una altra societat anomenada Paz y Caridad i el 1888 una que portava per nom El Maíz de Cabanes.

A les acaballes del segle, el 1892, a Cabanes existia un triangle maçó que depenia de la Lògia Progreso Portbouense, fundada el 1885. A Cabanes només hi havia un element, que era Isidre Clos i Pagès, que ostentava el grau tercer i que constava a la Lògia Luz de Figueres amb el nom simbòlic de Garibaldi.

Rec on anaven a fer bugada les dones del poble.

LA FÀBRICA DE DINAMITA

19



Vista de la zona on hi havia la fàbrica de dinamita, on encara es manté la xemeneia.

44

El mes de setembre de 1879 Antoni Bosoms i Coll va demanar permís al Govern Civil de Girona per establir una fàbrica de dinamita en un olivet propietat de Josep Pujol i Labrosa, situat al terme municipal de Cabanes, en el territori dit de la Calçada, que en una part tocava al terme de Figueres, per la qual cosa el Govern Civil va demanar la conformitat per a aquesta instal·lació als dos municipis per possibles al·legacions. Ambdós van informar que hi havia suficient distància entre el lloc on es volia instal·lar la fàbrica i les cases de les poblacions esmentades. El terreny tenia una superfície de 400 m², i s'hi van construir els edificis del taller, que ocupava 100 m², i tres

cabanes per a la preparació de nitroglicerina, envasament i dipòsit de pólvora.

Feia nou anys que funcionava aquesta fàbrica sense cap problema, però, a un quart de cinc de la tarda del dia 5 de març de 1888 es va sentir a Cabanes, a Figueres i a Vilabertran una terrible explosió. Tot va retrunyir i es va produir el trencament de vidres de diverses cases, no ja solament de Cabanes sinó també del carrer de la Jonquera de Figueres.

Entre l'astorament general, es va veure el fum de les explosions i va córrer la veu que havia explotat la fàbrica de dinamita de Cabanes. Hi va

anar-hi gent de Cabanes i de Figueres i es va disposar la sortida des de Figueres d'un equip de socors amb els metges que es van trobar, apotecaris, bombers i altres persones disposades a socórrer les víctimes. També es van organitzar des de Cabanes i Figueres combois de carros i tartanes, amb flassades, matalassos, fanals, etc. A uns 200 metres de les restes de la

fàbrica hi havia diversos operaris il·lesos, que restaven com petrificats, esparverats i corglaçats pel que havia passat. Cap no s'atrevia a acostar-se a les restes fumejants. Un guàrdia municipal de Figueres, acompanyat de dos veïns de la zona, van acostar-se al lloc del succés, on només es veia fum, algun cadàver i el foc a les branques de les oliveres més properes. Els tres valerosos i arriscats voluntaris van convenir que si trobaven algun ferit farien un senyal amb el mocador o tocarien el xiulet.

Malauradament només van trobar devastació i persones mortes. Llavors la resta dels assistents van apropar-se i tothom va col·laborar a sufocar la resta del foc que quedava. Les investigacions varen

suposar que la primera explosió s'havia produït per imprudència d'alguna operària. L'incendi es va propagar a dues de les cabanes, impulsat pel vent. La fàbrica va quedar totalment destruïda, tot i que avui encara en resta dempeus una xemeneia.

La premsa de l'època va explicar les escenes de sofriment i de desesperació dels familiars de les víctimes. Dels trenta-sis operaris de la fàbrica, van morir dinou noies i un noi, altres nou van quedar ferits i cinc més amb contusions, la majoria gent de Vilabertran i de Figueres. De Cabanes van resultar ferits els veïns Francesc Armans i Josep Hortal.

Els cadàvers foren traslladats a un dipòsit improvisat a l'Hospital de Caritat de Figueres i el dia següent es va fer l'enterrament. Els baguls foren portats a espatlles d'amics, dependents de comerços i obrers municipals. A Figueres es van fer funcions teatrals benèfiques i postulacions pels carrers de la ciutat.



Antic lloc de Sant Isidre.



La crònica del succés a la premsa figuerenca.

El terreny del voltant era molt espaiós i al costat de la fàbrica s'havien plantat plàtans. La fàbrica ja no es va refer mai més i les seves rodalies fou un lloc on posteriorment la mainada del col·legi de Cabanes feia excursions i berenades que el mestre aprofitava per oferir converses sobre la natura als alumnes.

EL SEGLE VINT

20



L'any 1903 es va construir el gual sobre el riu Muga, tot sovint inundat i que va prestar servei fins l'any 2000, en què ha estat substituït per un pont.

46

L'inici del nou segle va començar amb la bona notícia de l'arranjament del camí veïnal que anava fins a Figueres. Es va decidir que tingués una amplada de 4,20 metres amb les seves corresponents cunetes per al desguàs de les aigües plujanes i un gual per creuar el riu Muga. Per al seu adequat manteniment es va sol·licitar la contractació d'un peó caminer. Igualment, el 1911 es va refer el camí de Cabanes al pont de Capmany amb una amplada de cinc metres d'amplada i es va sol·licitar mancomunament amb Masarac i Sant Climent la construcció de guals corresponents.

En aquests primers anys del segle es van posar de moda les

carnisseries que hi havia al veïnat de l'Aigüeta. Les dones de Figueres hi anaven a comprar la carn ja que els resultava més barata que la de les carnisseries de Figueres, que tenien els impostos municipals més elevats. Això va motivar la protesta dels carnisseros de Figueres, i el seu Ajuntament va decidir instal·lar una caseta de control al lloc on hi ha la bifurcació del Camí de la Font del Soc amb uns empleats municipals anomenats burots, els quals controlaven les entrades de les dones amb paquets de carn, que eren obligades a pagar uns arbitris municipals. Aquests burots també exigien el pagament de tasses per l'entrada a la ciutat de totes les verdures i productes alimentaris.

En el 1903 es va construir el gual sobre el riu Muga, tot sovint inundat i que va prestar servei fins l'any 2000, en què ha estat substituït per un pont.

El 1910 es va publicar a Cabanes un exemplar de la revista *La Nació Catalana*, que volia ser una continuació del periòdic que amb el mateix nom s'editava a Girona.

La primera guerra mundial (1914-1918) va portar unes noves expectatives d'expansió del mercat agrari, ja que els productes del camp es podien portar a vendre a la frontera

francesa amb preus cada vegada més alts. França havia entrat en la guerra i tenia moltes dificultats de subministrament. Els productes es portaven en carros fins a la ratlla fronterera, on eren comprats sense cap tipus de regateig, cosa que va fer que molts gent acreixés la seva posició econòmica.

El 1917 es va celebrar la festa de l'arbre i es van plantar dos plàtans al safareig públic en el Portal d'en Brugat i dos més en el Portal del Senyor.

El 1919 l'Ajuntament va ratificar el plebiscit municipal de l'Autonomia Integral de Catalunya, fent constar la seva adhesió a les bases de l'Estatut d'Autonomia que havia presentat al Govern el Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya. Tres anys després l'Ajuntament va demanar al Govern la immediata repatriació de les tropes espanyoles destinades al Marroc, deixant



20 Octubre de 1903

únicament una força de 30.000 homes en el litoral, els quals haurien de ser substituïts per voluntaris.

La proclamació el 4 d'octubre de 1923 de la dictadura del general Primo de Rivera i la implantació d'un Directori Militar va comportar inicialment la formació d'un nou Ajuntament. L'acte fou presidit pel sergent de la Guàrdia Civil de Peralada. Va cessar els setze regidors que el composaven i en va nomenar uns altres segons el seu criteri. Aquest consistori i seguint les normes oficials, va nomenar el

1925 alcalde i alcaldessa d'honor de Cabanes al rei Alfons XIII i la reina Victòria Eugènia.

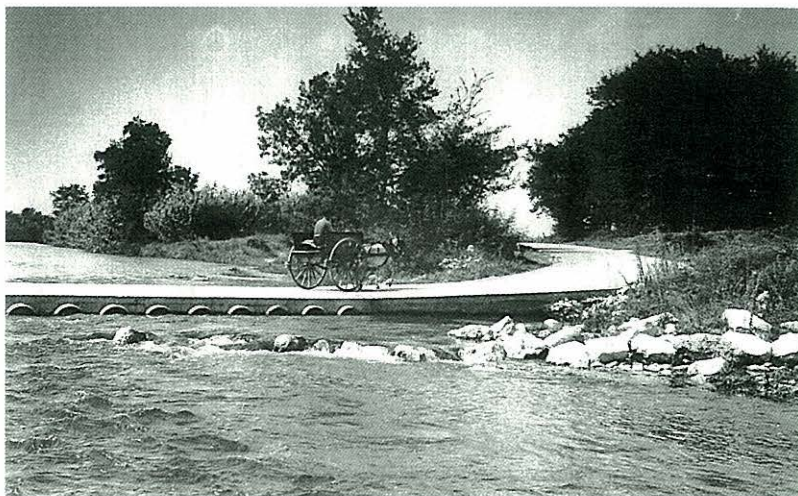
Un cop caiguda la dictadura el juny de 1930 un grup de veïns va lliurar a l'Ajuntament una bandera catalana per hissar-la al balcó de l'Ajuntament al costat de l'espanyola ja que d'altra manera no hauria estat permesa. També es va acordar designar un regidor per tal d'assistir a Peralada a una recepció prevista per rebre al rei Alfons XIII.



Al barri de l'Aigüeta hi havia una carnisseria on anaven a comprar les dones de Figueres, ja que oferien millor preu.

LA REPÚBLICA

21



L'any 1930 es va arranjar el pont gual sobre el riu Llobregat.

48

Immediatament de tenir coneixement de la proclamació de la República, el dia 14 d'abril de 1931, s'organitzà a Cabanes una manifestació de veïns que al cant de *La Marsellesa* i amb grans visques a la República, van recórrer tots els carrers de la població. La premsa explica que al seu davant anava el veterà republicà Joan Armans que portava la bandera republicana. En arribar al Centre Republicà tots foren obsequiats amb un *lunch*.

El dia següent, l'alcalde, que havia estat reelegit, va publicar un ban que deia: "Faig saber que avui a les 11 del matí, l'Ajuntament elegit pel poble ha pres possessió de la Casa de la

Vila i ha proclamat la República Catalana com estan fent en aquests moments totes les demés poblacions de Catalunya".

Un dels primers acords, el dia 9 de maig va ser el canviar el nom de la plaça de la Constitució pel de plaça de la República i posar el nom de Francesc Macià al carrer del Canal i el de Fermín Galán al de Tetuan. Posteriorment, el 1934 es donà el nom de Passeig de la Llibertat al camí que passava per davant del Sindicat Agrícola.

A les eleccions a Corts Constituents del 28 de juny del mateix 1931 el poble va donar 152 vots (mitjana) a la candidatura d'esquerres i 29 vots a la dretana. Més endavant, es va votar

l'Estatut de Catalunya amb 192 vots a favor, 5 en contra i 2 en blanc. En aquestes votacions les dones encara no tenien dret a vot, però van organitzar pel seu compte una recollida de signatures que va superar els vots favorables dels homes.

En el consistori cabanenc van començar a sorgir dificultats polítiques ben aviat. El 15 de setembre del mateix 1931 cinc consellers van presentar una moció de censura contra l'alcalde, basant-se en el criteri d'una reunió que hi havia hagut uns dies abans entre veïns del poble. La moció va ser de cinc a favor i tres en contra, però

l'alcalde no va dimitir ja que el governador civil no la va admetre a tràmit. Les discrepàncies anaren augmentant i els regidors no van posar-se d'acord ni en els actes a celebrar per commemorar el primer aniversari de la proclamació de la República. Es va acordar que la festa nacional seria el dia 14 d'abril i que cadascú la fes pel seu compte. Hi havia un casino de ball per a les famílies esquerranes i un altre per a les dretanes.

Per la festa de Sant Vicenç del mateix 1932 es va inaugurar el Casal de l'Agrupació del Sindicat Agrícola, que poc després va construir un edifici propi al costat del camí de la bassa. Es va aprofitar l'avinentsa per organitzar una festa de la novella Associació Instructiva i Recreativa Joventut Democràtica, que feia les sessions de ball a l'aire lliure en el pas del Rec del Molí.



Construcció de la casa del Sindicat Agrari d'Oficis Varis en el 1932.

El febrer de 1934 seguien els problemes polítics a l'Ajuntament. Aquesta confusió i desgavell es va mantenir uns mesos, durant els quals no es despatxaren els assumptes municipals.

Aquell mateix any es va crear el Sindicat Agrari d'Oficis Varis, afiliat a la CNT, i el Sindicat d'Obres Agrícoles.

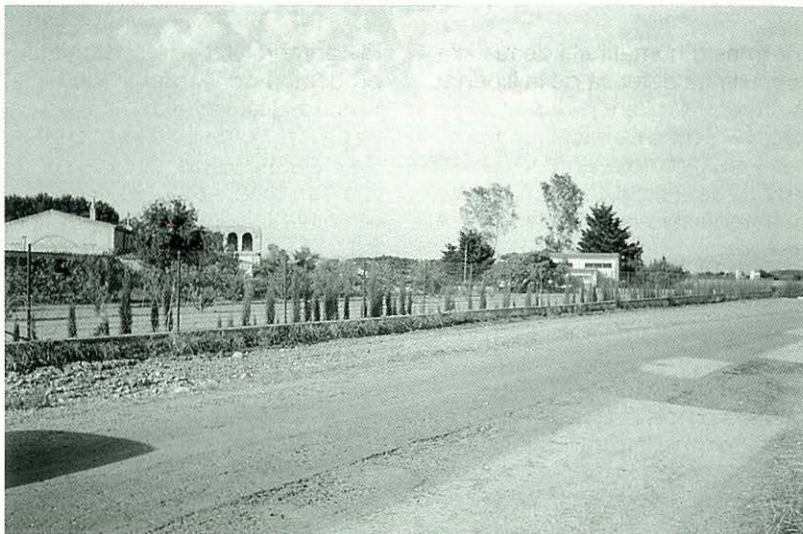
Dins d'aquest clima d'inactivitat, els fets d'octubre de 1934 van comportar una sessió extraordinària presidida pel sergent de la Guàrdia Civil, que va suspendre dels seus càrrecs els membres municipals i va nomenar nou alcalde i nou consistori. El mestre va ser exiliat a Canàries. El 16 de febrer de 1936 es van celebrar noves eleccions per al Congrés de Diputats que, dintre d'una atmosfera de gran tibantor, van donar el resultat de 203 vots per al Front d'Esquerres, que agrupava tots els partits del Front Popular, i 174 per al Front Català d'Ordre, que agrupava els partits de dretes. Llavors es reposaren en els seus càrrecs els qui havia anteriorment.



Col·locació d'una campana a l'església parroquial.

LA GUERRA CIVIL

22



En tot el terme hi ha un reguitzell de masies. La de la foto corresponent a una del voltant de les terres de Cadins.

50

A les onze de la nit del 17 de juliol del 1936 una companyia del Batalló de Muntanya Chiclana número 1 del castell de Figueres va creuar tot el terme de Cabanes. Fou una marxa nocturna rutinària que va sortir de la caserna, va baixar per la muntanyeta i va iniciar la passejada envers Hostaletes de Llers, el camí de la calçada i els antics terrenys de la fàbrica de la dinamita. Ningú no sospitava que el dia següent esclataria la guerra civil i els militars del castell proclamarien per unes hores l'estat de guerra.

A la nit del 18 de juliol es va escampar la notícia de la sublevació militar al Marroc contra el govern de la República. El dia següent el comitè

antifeixista de Figueres, encara no format oficialment, ja va començar a dictar les consignes a les delegacions dels pobles. Una de les primeres accions executades a Cabanes fou l'expulsió del capellà mentre celebrava la missa, el desmantellament de l'interior de l'església i la posterior apropiació de la rectoria, que es va destinar a habitatge del mestre. Una veïna va treure'n d'amagat diversos objectes litúrgics que el 1939, amb l'entrada dels nacionals, va retornar a l'església. Dintre d'aquest ambient revolucionari, el capellà de Cabanes es va amagar i va poder salvar la vida, però no així els quatre sacerdots nadius de Cabanes que exercien les rectories de Vilabertran, Ermedàs, Vilanant i Castelló

d'Empúries, que foren assassinats.

El 26 de juliol es va ordenar el cessament de tots els consellers que procedissin de llistes de partits no afectes al Front Popular. Hagueren de cessar els dos de la Lliga. Llavors l'Ajuntament va quedar constituït per tres regidors ERC, tres de la CNT i un dels Rabassaires.

El comitè antifeixista de Cabanes es va constituir formalment el 16 d'agost amb sis afiliats de la CNT i FAI. Van fer constar que actuarien dintre les més estrictes

normes d'humanitat i de justícia social i de defensa de la llibertat. Van requisar l'edifici d'un veí a Sant Feliu de Cadins, van fer registres a totes les cases dels individus de significació feixista, van requisar els animals a dotze propietaris i van col·lectivitzar les terres. Es va constituir la Junta Municipal Agrària amb l'alcalde i tres vocals, un de cadascun dels partits UGT, CNT i Rabassaires. El control era tan rígid que alguns propietaris havien de sortir d'amagatots durant la nit i anar a robar hortalisses dels seus propis horts, per tenir alguns aliments per menjar.

Tot just creat el Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats de Guerra, el 26 d'octubre de 1936 van començar a arribar a Cabanes refugiats de guerra desviats de les zones que ocupaven les forces nacionals, que s'anaren incrementant en noves remeses que crearen un autèntic problema d'acolliment.



Veïnat de Masies de Dalt, elevat mig metre del nivell de les terres per evitar inundacions.

Els primers vint-i-tres refugiats procedien de Còrdova i de Ciudad Real i es van establir a la Casa del Poble i als habitatges de les famílies que tenien algun fill desertor. Durant l'hivern els refugiats tallaven arbres per fer foc a la llar, però l'Ajuntament els ho va prohibir i els va dir que en tots cas podien esporgar-los i cremar les branques. Vuit mesos després l'Ajuntament va comunicar que era impossible atendre'n més.

El 31 de maig de 1938 els consellers manifestaren que no podien per més temps fer-se càrrec de les tasques municipals perquè això els impedia dedicar-se a les feines del camp. Llavors es va nomenar un comissari polític, el qual fou destituït sis mesos més tard per irregularitats en la seva gestió i calgué constituir de nou l'Ajuntament amb tres regidors de la CNT i tres d'Esquerra Republicana.



Carrer d'Espolla, on es veu el campanar de l'església, que fou ocupada pel comitè.

A mitjan mes de gener de 1939 l'Estat Major republicà va decidir emmagatzemar a l'interior de l'església de Cabanes un carregament de 200 tones de trilita però gràcies al mal estat del gual del camí de Figueres els camions no pogueren passar i es van desviar a Llers. El dia 8 de febrer aquests explosius, que no van poder ser retirats, foren volats per les últimes forces republicanes que fugien a l'exili. Tot el temple i més de mig poble de Llers van desaparèixer. Si no arriba a ser pel mal estat d'aquell camí la voladura hauria estat al mig de Cabanes.

La guerra civil va comportar la mort de catorze homes de Cabanes morts en els fronts de guerra, entre els dos bàndols.

EL CAMP D'AVIACIÓ

23



Avió Katiuska, de fabricació russa, muntat en el camp de Cabanes.

52

El mes de juliol de 1937 el govern va decretar la construcció d'un camp d'aviació al terme municipal de Cabanes, que va quedar inclòs en la Tercera Regió Aèria de Catalunya i Aragó Oriental. Es van escollir els camps propers a l'antiga fàbrica de dinamita, al Pla de la Calçada, els quals foren expropiats sense grans miraments. Alguns pagesos es van quedar sense terra per conrear i hagueren de demanar a l'Ajuntament ajuts per subsistir.

Per a les obres del camp d'aviació es van contractar treballadors amb el sou de 10 pessetes al dia malgrat que el salari mínim era de 12 pessetes, considerant que havia de ser

l'Ajuntament de Cabanes el que abonés a cada treballador un complement de dues pessetes per assolir el sou mínim establert. Com que l'oferiment de treballadors s'anà incrementant a causa de l'atur, alguns pobles va oferir mà d'obra més barata. Llavors l'Ajuntament de Cabanes va retirar de les obres els homes del poble.

Les obres del camp d'aviació van consistir a treure tots els arbres existents i a aplanar el terreny amb una màquina aixafa-rocs. Després enderrocaren les barraques i la casa del mas Farriol, del qual l'Ajuntament va subhastar la nòria que hi havia. També es cavaren trinxeres a tots els voltants.

En aquest camp eren muntats alguns dels avions republicans que, procedents de França, arribaven en ferrocarril a l'estació de Figueres. La primera remesa fou el dia 3 d'agost de 1938. Entre aquests avions hi havia els anomenats *supermosques*, que eren de fabricació russa, i que portaven una planxa d'acer darrera de l'aviador per a protegir-lo. Altres eren els *xatos* i els *katiuskes*.

El camp també havia de servir per repel·lir i abordar els avions nacionals que es desplaçaven des de la base de Mallorca per bombardejar la població de Figueres, la presència dels quals

era comunicada mitjançant un telèfon directe que hi havia entre la direcció del camp de Cabanes i l'estació d'observació que l'exèrcit republicà tenia en un observatori proper al massís de Montgó.

En el camp van instal·lar-se focus de gran potència de la D.C.A. que en cas de senyal de bombardeig a la nit dibuixaven unes llargues llengües de llum que enfocaven i observaven l'espai per tal de localitzar possibles aparells enemics. Els reflectors foren usats en poques ocasions, puix que els bombardeigs es feren sempre en hores diürnes. El nombre d'avions disponibles per repel·lir els atacs fou sempre molt reduït ja que només hi hagué una mitjana de sis avionetes.

El 7 de juliol els avions italians van bombardejar el camp, sense ocasionar víctimes, i el 14 d'octubre hi tornaren i van provocar tres morts.



Antiga zona del camp d'aviació, avui terres de conreu.

El novembre del 1938 el cap del camp d'aviació va demanar les claus del local del Sindicat Agrari per estatjar-hi les forces d'aquella base militar. Aquest edifici estava destinat a escola. La petició es va fer al matí i a les sis de la tarda l'oficial ja va anar a l'escola, va treure'n els alumnes i la va ocupar. El mestre va protestar i li va exigir una ordre per escrit, que el militar li va estendre a l'acte. Com les forces no cabien tampoc en aquest local, es van donar 24 hores de temps al propietari d'una casa del carrer

de Colom per desallotjar-la i lliurar les claus.

Els últims dies de gener i els vuit primers de febrer de 1939 van comportar el pas de milers i milers de persones que marxaven cap a França, en un èxode massiu sota el fred i la pluja. La carretera nacional i l'antic camí ral anaven plens de gom a gom de gent malalta i famolenca, grans i petits. Amb elles anaven també les forces militars en retirada, mentre des de Cabanes es veia diàriament l'esclat de les bombes que l'aviació nacional deixava caure sobre Figueres. El dia 8 de febrer les tropes nacionals ocupaven Cabanes.



Una altra vista de les terres on hi hagué el camp d'aviació.

LA POSTGUERRA

24



*Tradicional processó de Corpus
pels carrers de la vila.*

54

Un cop acabada la guerra civil la primera reunió de l'Ajuntament va tenir lloc el dia 11 de febrer del 1939, presidida pel comandant en cap del Segon Regiment de Cavalleria. Es va acordar canviar els noms dels següents carrers: el de la plaça de la República per plaça del Generalísimo, la de l'Oli per General Mola i els carrers del Sindicat per José Antonio, el del Canal per Calvo Sotelo i el d'Escudellers pel de Reverends Màrtirs. Amb caràcter urgent va caldre atendre dos nens i tres nenes que havien quedat orfes de guerra. Alhora es va retirar la moneda republicana que feien circular els veïns.

Pels volts de Cabanes es van recollir dues dotzenes de bestiar

perdut que voltava pels camps, que s'hagueren de lliurar als veïns de Llers en demostrar-ne la seva propietat.

A l'Ajuntament es van dipositar diversos objectes litúrgics, entre ells un calze de plata i la creu processional del segle XVII que havien estat retirats de l'església a l'inici de la guerra i guardats en una casa particular.

Immediatament es va procedir a la detenció de diversos veïns acusats de pertànyer a les esquerres, d'haver auxiliat la revolució o d'haver realitzat activitats clandestines. Alguns anaren a raure en batallons de treball i altres a la presó. En el pas dels mesos alguns anaren sortint i estaven en règim de

llibertat vigilada. Tot i això, el 1945 encara hi havia nou pagesos i un pastor empresonats, dos dels quals tenien penes de vint anys.

Les infraestructures urbanes del poble es trobaven en molt mal estat. No hi havia cap carrer pavimentat. Les primeres obres que van caldre foren: reparar les escoles, ampliar l'entrada a la població per la part oest, reparar la casa del secretari i pensar en la construcció d'una nova casa consistorial.

En un poble tan agrícola com era Cabanes hi havia dificultats de subministrament de farina per fer pa. El juliol de 1939 es van reunir

els dos flequers del poble, que demanaren més farina per atendre el racionament del poble, que era de 143 famílies. Només tenien 1.000 quilos de farina i en necessitaven 5.000. Igual passava amb l'oli, que en calien 209 racions. A part del problema de la farina i de l'oli, que estaven sota el control del govern, els altres productes alimentaris eren fàcilment assequibles a la vila per l'explotació familiar dels horts.

Es van implantar els salconduits de frontera, que eren del tot necessaris per sortir del terme municipal, i que calia sol·licitar a la Comandància de la Guàrdia Civil de Peralada. No foren suprimits fins l'any 1955.

En aquest moments hi havia a Cabanes dues botigues de comestibles, tres carnisseries, quatre cafès, dos flequers, tres premses d'oli, una fàbrica de farina, un molí, dos carreters, un

Un grup de caçadors amb la peça d'un porc senglar.



paleta, dos ferrers, un serrador i una comadrona. El parc de vehicles era de cent quaranta-set bicicletes, cent vint-i-quatre carros, seixanta-dos tombarells i cinquanta tartanes. Quant a bestiar, el 1949 es relaten 85 cavalls, 55 muls, 1 borriquet, 145 porcs, 119 vaques, 512 xais i 43 cabres.

L'any 1943 es va reconstruir el pont gual sobre la Muga a la carretera de Figueres a Sant

Climent, que havia estat afectat per una bomba de l'aviació nacional.

L'any 1947 es va celebrar un referèndum sobre la *Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado*. Cabanes, que tenia 473 electors, va dipositar 321 paperetes a favor del sí, 5 van votar no i 20 ho feren en blanc.

El fet climatològic més destacable en aquesta època foren les gelades del mes de febrer de l'any 1956, que van malmetre tot el que estava plantat i van matar nombroses oliveres, especialment a la zona propera a Pont de Molins. Es va considerar que s'havia perdut el 50 per cent dels productes agrícoles que tenia la vila i es va demanar declaració de calamitat extraordinària.

Acabada la guerra les dones encara anaven a rentar la roba al canal.



LA DEMOCRÀCIA

25



*El carrer del Dos de Maig
amb la font de Sant Vicenç.*

56

La mort del cap d'estat, el cabdill Franco, el 20 de novembre de 1975, va comportar l'inici de la transició política a l'Estat espanyol. La desaparició del dictador es va solemnitzar oficialment amb una missa, tal com era preceptiu en aquells moments.

A les primeres eleccions generals democràtiques del mes de juny de 1977, sobre un total de 474 vots, la UCD va obtenir-ne 149, el Partit Socialista 84, el Pacte Democràtic 80, el PSUC 36, la Lliga 21, ERC 20, i AP i els Independents 11 cada un.

A les primeres municipals, celebrades l'any 1979, CC-UCD va aconseguir 162 vots,

PSC-PSOE 92, CDC-UDC 59, PSUC 28, ERC 20 i CD 13 i a les últimes del 1999, CiU va obtenir 269 vots (4 regidors), Esquerra Republicana 131 (dos regidors) i PSC 108 (un regidor).

Entre les obres realitzades més destacades en aquesta època figuren: resta de la cobertura final del rec del molí al seu pas pel carrer del Canal, inclosa la seva pavimentació i la xarxa de clavegueram, inauguració del Centre Social dedicat a la cultura i esbarjo del poble, amb la reconversió i reforma en dues fases de l'edifici de l'antic Sindicat Agrícola i després Germandat Sindical de Labradors i Ganaders, renovació total de l'enllumenat elèctric, rehabilitació de l'antic

paller de can Brusés per a local de la joventut i, l'any 2000, l'enderroc de dues cases particulars a l'inici del carrer del Canal per guanyar espai públic a l'entrada del poble i la inauguració d'un pont sobre el riu Muga, suprimint l'antic gual, que va tenir un cost de 284 milions de pessetes i que fou inaugurat pel president de la Generalitat, Jordi Pujol.

Un fet tristament recordat fou el foc ocorregut el 19 de juliol de 1986 en el qual va cremar una bona part dels boscs empordanesos. A Cabanes el foc va arribar fins el terme de

Vilarnadal i durant tot el dia els habitants de Cabanes van portar cisternes d'aigua envers aquella població, van enviar farratge per a donar de menjar el bestiar i van auxiliar els seus habitants.

Sobre la problemàtica dels incendis, l'any 1994 la Xarxa Agrometeorològica de Catalunya, que havia estat creada com a eina bàsica per a la previsió de variables estretament lligades als canvis de temps i l'agricultura, es va utilitzar també per a la prevenció dels incendis forestals. A la comarca de l'Alt Empordà es van instal·lar dues estacions, una a Sant Pere Pescador i l'altra a Cabanes, que es va situar a Sant Feliu de Cadins. L'estació permet conèixer l'evolució del risc.

El 16 de maig de 1991 es va procedir a la consagració de l'altar de l'església parroquial de Sant Vicenç per l'arquebisbe



El pont nou sobre el riu Muga.



Festa de la Velleja en el 1991.

de Barcelona monsenyor Dr. Narcís Jubany que va marcar l'inici de les obres de restauració del temple, que foren inaugurades el 6 de juliol de 1997. Amb el pas dels anys s'havien produït diverses esquerdes ben visibles a la cúpula, als arcs, a les voltes i a la teulada, aquesta per un llamp que va estar a punt de fer caure una campana. En aquesta restauració el veïns van col·laborar activament, uns pintant els racons que quedaven per fer, els altres dedicant-se a les tasques de neteja i alguns repassant els detalls finals. Aquestes obres van durar sis anys i van costar vint-i-dos milions de pessetes, aportades conjuntament per la Diputació de Girona, el Departament de Cultura de la Generalitat, l'Ajuntament, el Bisbat i els propis veïns amb

quatre milions de pessetes, aconseguïdes amb quines i altres activitats.

La personalitat política més destacada que ha visitat Cabanes ha estat el president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, que el 26 de juliol de 1997 va inaugurar les obres de reforma de la Casa Ajuntament. Fou complimentat amb un cistell amb productes de l'horta local, però el president hi va trobar a faltar les cebes que, tot seguit, un veí li va portar. A continuació Jordi Pujol va mostrar interès per visitar la casa de can Brugat, que era la residència pairal on havia nascut la seva àvia. Allà va ser obsequiat amb unes ampolles d'oli elaborades per la família que ara hi viu.



*El pont sobre el Llobregat
en el camí d'Espolla.*

58

El tret geogràfic més destacable de Cabanes al llarg de la història han estat els aiguats que de manera periòdica s'han presentat any rera any, especialment a les estacions de la primavera i de la tardor. Les cròniques estan plenes de cites sobre riudades que han negat els camps i en una ocasió fins i tot quasi tot el poble. Aquesta propensió de sortir-se les aigües de mare fa pensar com serien les terres del municipi fa milers d'anys, quan els estanys de la plana arribaven molt a prop del seu terme. Encara avui, hi ha veïns que recorden en la seva vivència personal algunes zones on les terres en poc menys d'un segle, han sobrepujat un metre de nivell, com és el cas del camí

del cementiri. Aquestes inundacions han tingut també una part positiva, com és l'aportació de sediments rics en matèries orgàniques.

La Muga, provinent d'Albanyà, es el principal riu del terme municipal, i el creua d'oest a est. Entra en el municipi pel Pas de les Moles, en el terme municipal de Llers, i surt per la part de Peralada. Les seves inundacions es produïen per tota la part de migdia del terme municipal.

El Llobregat neix sobre la Jonquera i forma el límit nord del terme municipal que el separa del de Masarac. És un riu del qual s'ha tret molta sorra i palets de pedra que han fet

que el seu nivell hagi baixat en alguns llocs més d'un metre. Ja en fer-se les obres del castell de Figueres entre els anys 1753 i 1766 una part de la sorra emprada en aquells treballs provenia de la Muga i del Llobregat.

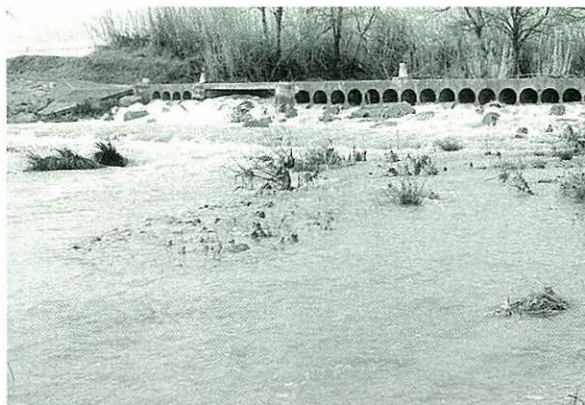
Les inundacions del Llobregat es desbordaven pel carrer de Colom, el camí d'en Clos i s'escampaven per tota la part NE i E de Cabanes, escolant-se finalment pel rec de la Font, que era un canal de regatge que ara s'ha convertit en sobreexidor de les aigües sobrants.

El riu Madral, dit també de la Coma, venia del sector del Roura i ara s'ha perdut en desviar-se el seu llit al Ricardell. Era un rec que havia fet molt de mal per les seves sobtades crescudes. En canvi a l'estiu era apreciat pels hortolans ja que en alguns llocs hi havia brolladors d'aigua fresca on es podia posar a refredar l'ampolla de vi.

El rec Aigüeta, que discorre sobre l'antiga calçada romana, és la partió amb el municipi de Figueres i desemboca a la riera d'aquesta població. Abans tot ell era un reguerol que passava pel costat del camí de la calçada, però des de fa uns anys està ple de llot i recull les aigües d'un rec de Llers, precisament en el lloc on ha perdut el caràcter de camí.

El rec del Molí fou creat per moure un molí fariner. Era una concessió particular que agafava l'aigua d'una resclosa de Pont de

Antic gual a la carretera de Figueres.



Molí i la portava directament al molí del comte, que estava als afores i que s'arrendava per un termini de cinc anys. Després de passar per entremig de camps i horts del terme de Cabanes, desemboca a la Muga ja a Peralada, on també servia per moure un molí i el regatge d'alguns horts d'aquella vila.

La casa del molí fou posteriorment renovada amb un

gran edifici modern i durant molts anys va tenir una gran activitat. Ara no funciona, i al seu costat s'ha obert un important molí de pinsos.

Aquest rec passava descobert pel mig del poble de Cabanes, sota l'actual carrer del Canal, i tenia una amplada d'uns deu metres. Era franquejat per dos ponts i en alguns llocs el marge estava protegit per una barana de pedres. Les dones hi anaven a rentar la roba ja que les seves aigües eren ben netes i s'hi podien pescar anguiles. Amb el pas del temps el canal es va anar cobrint i sobre ell va urbanitzar-se el carrer del Canal, que és una artèria principal del poble. Actualment la volta del rec, que també recull les aigües del rec Bassador, arriba fins la sortida del carrer Escudillers en el camí del cementiri.



El pont gual de la carretera de Sant Climent.

ELS AIGUATS

27



Vista general de la inundació de l'any 1989.

60

Les inundacions al terme de Cabanes han estat contínues, a vegades més d'un cop l'any. La primera data documentada d'un aiguat és de l'any 1183. El cronista Baltasar Torres diu que uns espantosos xàfecs van caure sobre la zona i van destruir totes les collites. A resultes d'aquesta calamitat van venir anys de fam i de pestilència.

Un altre aiguat molt tràgic fou el del 8 d'octubre de 1421. Les cròniques informen que va caure un diluvi sobre la comarca i que tots els rius de la plana empordanesa es va convertir en un mar d'aigua dolça. Botet i Sisó diu que a Cabanes les aigües

s'emportaren les cases del poble, que tenia 60 focs, que eren uns 270 habitants. Només es van salvar 38 persones, que pogueren refugiar-se a la torre. Van ocasionar-se moltes víctimes i grans pèrdues en béns i bestiar. La crònica d'aquell temps diu que "derruí e sen mana tot lo lloch de Cabanes en que estaven ultra seixante focs e noy romans res, morí molta gent, perderen lo bestiar, viures i béns, les gents qui restauraren, restaurarense a la torre de Cabanes"

El 1605 una altra terrabastada va negar totes les terres de Cabanes i Vilabertran i es diu que l'aigua arribà a alçar les bótes dels cellers.

El 1776 van caure unes pluges extraordinàries i tant els rius com les riberes van saltar les ribes. A les cases les inundacions van ofegar persones i bestiar. En els cellers les bótes de vi i les piles d'oli es barrejaren amb l'aigua, amb greus perjudicis per a tothom.

El 6 octubre 1784 va haver-hi la gran inundació que va enrunar l'església parroquial de Sant Maurici, que estava al lloc del cementiri.

Un altre gran aiguat fou el 19 de setembre de 1843, conegut com el de San Ferriol. Va ser general

a tota la província però a l'Empordà les aigües van envair els carrers de Figueres i la plana va quedar convertida en un llac. No hi hagué desgràcies personals, però es va fer malbé tot el gra.

El 1879 es va donar permís als veïns Francesc Roura i Antoni Pujol per posar unes palanques sobre el Muga en el camí de Figueres, els quals podien cobrar una *ochava* a tots que hi volguessin passar per no mullar-se els peus. Vuit anys després el preu era cinc cèntims en els tres mesos d'hivern i tres cèntims la resta de l'any. Les palanques tenien quatre pams d'amplada i estaven col·locades vuit pams sobre el nivell on corria normalment l'aigua. Hi havia una corda que servia de barana. Un altre ajut el prestava el propietari d'un potent cavall de remunta amb el qual traspassava mercaderies.



El camí de Cabanes a Espolla, inundat.

Les aigües tornaren a fer destrosses el mes de desembre de 1903, la qual cosa va motivar que l'Ajuntament realitzés gestions per obtenir subvencions per a obres de defensa contra els aiguats.

El 28 de setembre de 1913 un nou aiguat va augmentar el nivell del Muga i del Llobregat entre dos i tres metres i va ocasionar gravíssims desperfectes. Calgué la declaració de calamitat pública per la pèrdua total dels productes del camp. L'any 1921 hi hagué sis inundacions seguides.

També foren molt perjudicials les del mes de desembre de 1932. A Cabanes l'aigua va sobrepassar seixanta centímetres el qual de la carretera de Figueres, va malmetre uns setanta metres del marge i la vila va quedar vuit dies incomunicada.



Efectes de la riuada de 1987.

Més modernament hi ha hagut inundacions els anys 1982, 1986, 1987 i 1989, aquesta última a causa del riu Llobregat. La més greu fou la de 1987, quan un temporal de llevant va fer decidir els directors del pantà de Boadella a obrir comportes i es van buidar més de tres milions de metres cúbics d'aigua, que arrossegaren tot el que van trobar al seu pas. El 1996 la Generalitat de Catalunya va ser condemnada al pagament d'una forta indemnització a una empresa de Cabanes per danys ocasionats a les seves instal·lacions per considerar que hi havia hagut una conducta temerària.

TERRAPLENS

28



Mota de terra entre Cabanes i Peralada, visitada per les autoritats el 1931.

62

Al llarg de la història els cabanencs ja havien aixecat terraplens a diversos llocs per a protegir els camps de conreu i els camins. Però fou a partir de la Concòrdia de l'any 1700 quan, una vegada convertits en propietaris de noves terres de conreu, varen incrementar-ne la protecció mitjançant la construcció de terraplens de defensa.

A vegades alguns particulars decidien fer individualment els treballs per protegir només la seva propietat, i arreglaven o redreçaven llindes per aconseguir noves terres. L'any 1784, un veí havia defensat les seves terres amb un canvi de la llera del riu Muga que

perjudicava les d'altres propietaris, i davant les protestes dels veïns fou obligat a refer el terraplè.

Des de llavors la defensa de les terres i els camins va ser una activitat constant encara que sense una programació concreta, i no fou fins el 1850 quan van començar amb un concepte més general i global per evitar les riudes de la Muga i del Llobregat. Aquests treballs de construcció de terraplens i conservació de camins es pagaven amb fons públics ja que eren considerats una millora general per tota la població, no solament per a la protecció de les terres del municipi sinó també per al propi nucli urbà. A més dels jornals de peonatge,

que es pagaven a cinc rals per dia, s'obligava els veïns a la seva aportació personal, a la prestació de carros amb juntes de bous, vaques, muls i cavalls. Se'ls pagava a dues pessetes per jornal.

L'any 1856 en una reunió municipal es va precisar que per realitzar l'obra de recomposició de marges eren necessaris 7.200 rals. L'Ajuntament només en disposava de 1.200 i s'acordà demanar els restants 6.000 a la Diputació. A vegades també es procedia a la subhasta de canyes i arbres del comú per pagar els jornals.

El 1872 l'Ajuntament de Cabanes va obligar els propietaris dels terrenys a la riba del riu Llobregat a construir el terraplè que havia quedat destruït, en el tros anomenat de les Tortugues, en un aiguat que havia saltat per sobre tots els guals del poble amb la resta de la comarca. Per intentar evitar aquest aïllament quatre anys més tard es van posar palanques sobre el riu Muga en el camí de Figueres i Vilabertran.

Treballs de protecció dels terraplens.



En el segle actual i l'any 1921 es va aprovar el pla d'endegament de la Muga a càrrec d'una Junta de Pobles i es va enviar un escrit a Madrid en el qual es deia que per sisena vegada en el que anava d'any s'havien inundat les terres, destruïdes les carreteres i perdudes totalment les collites d'estiu i de tardor. Inicialment els terraplens es feien a base de terra

amuntegada i amb la plantació de canyers i espècies arbòries als seus marges. En arrelar les plantes formaven una massa compacta que resistia la irrupció de l'aigua. Aquests terraplens acostumaven a tenir una amplada de tres a quatre metres per tal de formar un camí superior que permetia el pas

d'un carro. Posteriorment, en treure's la sorra dels rius per emprar-la en l'edificació, es va soscavar el nivell de la seva llera i quan venia una nova incursió l'aigua es filtrava per sota el terraplè i aconseguia desmuntar-lo. Llavors es va decidir per fer unes tires o botifarres de rocs, envoltada d'una tela metàl·lica que es posava al peu de la terrassa, a l'interior del curs del riu, que resistia molt bé l'escomesa de les riuades. Finalment es va optar per defensar aquestes terraplens amb pedres de grans proporcions, amb un pes superior a la mitja tona.

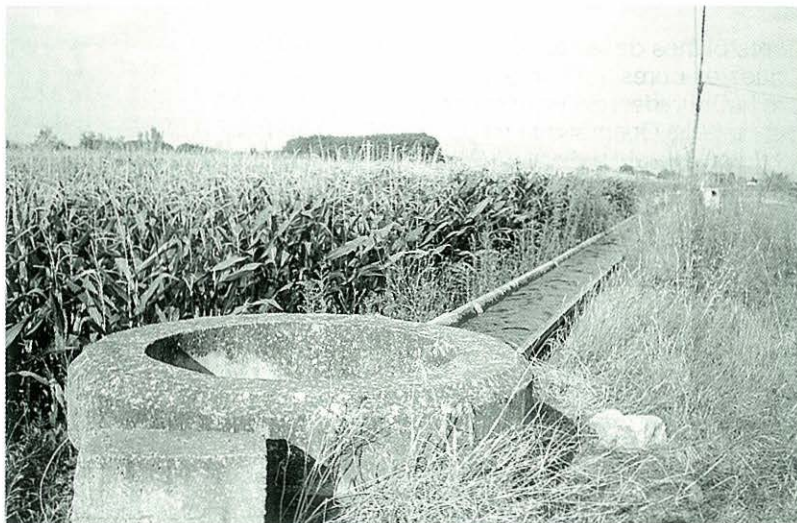


Obres de reconstrucció de mur de contenció després dels aiguats de 1987.

Modernament es van fer importants millores entre els anys 1940 i el 1944, amb un cost superior a les cent mil pessetes, i el 1954, en què es van emprar 600 tones de pedra.

LES SÈQUIES

29



Xarxa de sèquies de rec sobre els camps de Cabanes.

64

L'any 1952 el govern va prendre l'acord de construir una presa en el terme municipal de Boadella per regular les aigües del riu Muga i del seu afluent l'Arnera. Les obres es van iniciar l'any 1961 i en el 1967 va començar a embassar aigua, que va envair els camps i els boscos d'algunes planes en els termes municipals de Darnius, Maçanet de Cabrenys i Sant Llorenç.

Unes altres finalitats previstes en el pantà foren el subministrament d'aigua potable a la població de Figueres, la producció d'energia elèctrica i el regatge de les terres agrícoles de la comarca.

L'objectiu d'evitar inundacions es va palesar l'any següent

d'aquesta contenció quan el pantà va evitar la que hauria estat la major catàstrofe de Cabanes d'època moderna. Les fortes pluges de final de novembre a la zona de Darnius i Maçanet de Cabrenys van aportar una riuada punta de 850 m³/s el matí del dia 29 d'aquell mes, que hauria esdevingut un desastre de no haver existit aquesta resclosa. En canvi, el mes de desembre de 1987, la Junta d'Aigües, davant les fortes pluges que estaven caient, va decidir obrir les comportes del pantà per tal de baixar el nivell de la presa, decisió que va ocasionar un desastre a la zona de la plana empordanesa.

L'expedient per al regatge de les terres de la comarca es va aprovar tècnicament el 1959

amb la construcció d'una desviació a l'assut de Pont de Molines, que passa soterrat a vuit metres de fondària i després forma dos canals principals: el de l'oest, que va paral·lel a la carretera de França, passa per dessota de Figueres i segueix per la part de migdia, i el canal del marge esquerre, que és el que s'espargeix per la llanura empordanesa, en una xarxa de sèquies artificials amb un sens fi de ramificacions que permeten l'abastament d'aigua per al regatge de bona part de les

terres planes de la comarca. Aquestes obres foren iniciades per la Confederació Hidrogràfica del Pirineus Oriental que va declarar tota aquesta zona baixa de l'Empordà d'interès nacional amb una aportació hidràulica anual de 229 milions de metres cúbics.

A Cabanes aquesta xarxa és de 46 quilòmetres. El 1966 fou declarada d'alt interès i es van expropiar forçosament terres de quaranta-dos propietaris, alguns d'ells molestos perquè la sèquia els partia la finca. El 1974 van començar a regar-se les parcel·les de Cabanes i de Pont de Molins.

Està construïda amb ciment pòrtland i la secció varia en funció del cabal necessari de cada zona. El període d'irrigació és de març a octubre, però a vegades s'amplia més temps



Camp de blat de moro arrasat per una inundació.



Trencament de canals per l'obertura de comportes del pantà el 1987.

per a satisfer les necessitats de l'horta. L'aigua és rica de nutrients continguts en els sediments arrossegats. A vegades es crea en aquests canals una vegetació aquàtica que pot arribar a crear problemes d'obstrucció i d'acumulació de calç.

L'arranjament dels canals tot sovint requereix reparacions per les fuites ocasionades en les connexions, que han de pagar els pagesos igual que l'ús de les aigües, per les quals han de pagar uns cànon establerts segons la superfície i ajustar-se a uns horaris consensuats.

Conjuntament amb la construcció de la xarxa de sèquies els servei d'IRYDA del ministeri d'Agricultura va projectar una sèrie de camins rurals nous per a l'establiment d'unes condicions mínimes de comunicació per als agricultors beneficiaris del pla.

CAMINS

30



*Els camins estan
entre xipressos que
protegeixen els camps
de la tramuntana.*

66

La comunicació de Cabanes amb tots els pobles de les seves rodalies ha estat sempre bona, malgrat els desperfectes que les inundacions causaven a la xarxa de camins rurals i locals.

La via més important és la que uneix el poble amb la ciutat de Figueres. És una carretera que surt de la part final del carrer de Tapis de Figueres i que es bifurca amb la de Vilabertran. A Cabanes passa per la banda exterior oest i forma el carrer Dos de maig.

El 1852 es va refer aquesta carretera, que s'anomenava de Portbou a Corçà, i es féu transcórrer pels indrets la Font del Soc, a Vilabertran, i l'Aigüeta a Cabanes. Aquesta carretera

estava continuament enllotada i, segons l'informe dels enginyers, "passava sobre terrenys pantanosos i humits en els quals naixia l'aigua encara que hi hagués una gran secada". L'any 1870 es va allunyar-la de la Font del Soc i es va fer passar totalment per la zona de l'Aigüeta des del mateix final de l'avui carrer de Tapis de Figueres fins a la de Cabanes i Espolla. Foren unes obres molt problemàtiques a la part de l'Aigüeta ja que hi hagué molts interessos particulars per enllestir el seu traçat, com ho demostren encara les corbes que hi ha abans de la desviació envers Vilabertran. Fins i tot va caldre retornar uns terrenys expropiats a anteriors propietaris afectats, els quals reintegraren

els diners que havien percebut de l'Ajuntament de Cabanes.

El camí de Cabanes està ple de giragoneses que tècnicament es podien haver estalviat en un terreny que és tot pla. Però era una època en què les pressions i els interessos particulars pesaven molt. Calien molts de miraments perquè els camins no creuessin pel mig dels cultius, i es procurava que el traçat seguís el màxim possible pels marges dels camps. Així, l'Estat s'estalviava molts diners en les expropiacions dels terrenys,

encara que això comportés la formació d'un revolt darrera l'altre.

Una part d'aquests terrenys són d'aigües molt superficials, cosa que, unida a la manca de desnivells, ha fet que encara avui en les èpoques de pluja les cunetes del camí de Figueres estiguin a vessar d'aigua, fins i tot després de molt de temps de no haver plogut.

Per a substituir les passeres sobre el riu Muga a la carretera de Figueres l'any 1930 es va construir un pont gual de formigó que va costar 28.437 pessetes, i que en el 2000 ha quedat substituït per un pont normal. Abans, cada costat del pas estava cobert amb basses i gorgues plenes de canyes i joncs, que es convertien en zona intransitable quan les aigües del riu començaven a pujar de cabal.

Igualment queda cobert d'aigua el passadís sobre el riu Llobregat



Les corbes de la carretera de Cabanes a la sortida de Figueres.



a la carretera que va a Peralada quan hi ha fortes pluges.

A final de segle es van refer alguns dels altres camins, i els enginyers d'obres públiques els donaren una amplada de trenta-tres pams. Eren els de l'Hostal Nou (avui carrer de Colom) a Pont de Molins i a Peralada, dit Camí de la Font, i el d'Espolla, Masarac i Sant Climent, i el de Vilarnadal, que sortia del portal de les Eres. Finalment el 1943 el camí rural a Pont de Molins es va convertir en un camí local, més

ample i transitable, que comunica directament amb la Nacional II.

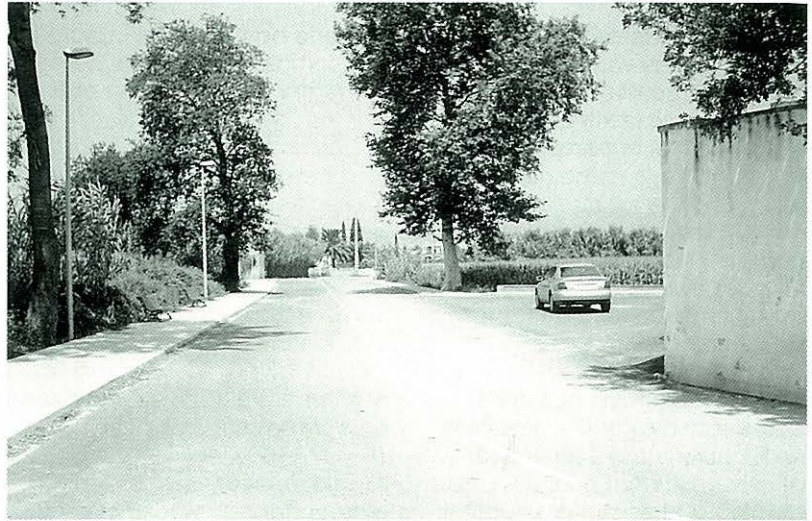
L'any 1975 es va fer passar l'autopista per la zona septentrional de la vila. L'obra va afectar vint finques de la Garriga de Dalt i va exigir una expropiació de 69.970 metres quadrats de terrenys. També va motivar que a la carretera de Cabanes a Pont de Molins fos necessària una variació i s'hagué de construir un pas elevat.

Avui els camins pavimentats permeten una fàcil comunicació per totes les terres del terme municipal, encara que la seva conservació resulta un problema per a l'economia de l'Ajuntament i dels pagesos.

En èpoques normals La Muga és un recés de pau entre la xarxa de camins rurals de Cabanes.

L'ELECTRICITAT

31



*Enllumenat del passeig
del cementiri.*

68

L'any 1913 es va constituir a Figueres la societat Hidroelèctrica de l'Empordà, que era la continuïtat d'una empresa més petita existent i que amb una major potencial econòmic anava a expansionar-se en el sector del subministrament elèctric de tota la comarca.

El 17 d'agost d'aquell any l'Ajuntament de Cabanes va concedir permís a l'esmentada empresa per estendre aèriament una xarxa de fils conductors de fluid elèctric per tots els carrers de la vila per a la seva il·luminació, amb dret a l'ocupació de façanes d'edificis amb pals i palomilles. A la vegada es va acordar que aquesta empresa pogués

subministrar igualment enllumenat a les cases del poble.

L'Ajuntament va eximir d'arbitris la companyia per considerar que el servei era d'utilitat pública. En compensació, la societat elèctrica havia de facilitar gratuïtament el subministrament de sis làmpades de 32 bugies, equivalents cada una al consum de 35 W, una a la façana de la Casa Ajuntament, una altra al local de la Secretaria i quatre a les escoles per a l'enllumenat de les classes nocturnes. Posteriorment es van posar divuit noves làmpades pels carrers, per les quals l'Ajuntament pagava dues pessetes al mes per cada làmpada.

Aquesta línia de Cabanes formava part de la general que la Hidro havia posat en funcionament des de Figueres fins a Garriguella i Peralada.

Un any després d'aquesta autorització demanava instal·lar el mateix servei elèctric a Cabanes un altre empresari, també figuerenc, Pau Pagès, al qual l'Ajuntament va dir que podia fer-ho, però que havia de respectar la xarxa ja existent de la Hidro.

L'any 1921 l'Ajuntament pagava a la companyia tres-centes

cinquanta pessetes al mes per 1.400 kW més vint-i-cinc cèntims per cada un dels que excedissin de la xifra establerta. El consum de la població era de 7.750 watt a l'hora i el servei de control i encesa estava arrendat a Joan Tuèbols Heras, que després el va traspasar a Pere Alabau Costey.

El 1922 l'Ajuntament de Cabanes va considerar que unes noves condicions d'explotació del servei per part de la Hidro podien perjudicar els abonats, i es va acordar que l'Ajuntament es faria càrrec pel seu compte de l'explotació del servei d'electricitat, sempre amb energia procedent de la companyia Hidro, i va nomenar un empleat que era l'encarregat de connectar el corrent tots els

dies a la posta del sol i treure'l a la sortida. A la vegada havia d'arreglar les avaries i anotar el consum dels comptadors. Alhora es va disposar una multa de 5 pessetes als que possessin obstacles a la marxa dels comptadors elèctrics.

L'any següent s'amplià el servei i es posà l'enllumenat als veïns de les Masies, aprofitant que s'instal·lava una línia al mas de Sant Feliu. El 1927 es va posar el primer motor elèctric a la població. Tenia una potència de 30 HP i anà destinat a la farinera per tal de suplir els moments d'escassetat d'aigua, però amb l'advertència de col·locar el motor a una distància de 60 o 70 metres de la casa més propera per evitar vibracions i fresses.



El local social.



Modern fanal al carrer del Canal.

El 1932 es va tallar el corrent elèctric que se subministrava a l'església parroquial perquè el rector no volia posar un comptador. Finalment l'any 1987 es va procedir a la renovació total de l'enllumenat públic així com del subministrament a particulars.

Avui a Cabanes l'empresa Enher, que l'any 1977 va adquirir tots els drets de l'antiga Hidro i va mantenir la seva denominació, compta amb 460 clients amb una potència contractada de 2.174 kW i un consum facturat de 1.749 MWh.

ELS SERVEIS PÚBLICS

32



El cementiri està situat al lloc on hi havia la primitiva vila.

70

La instal·lació del servei de telèfon públic a la vila de Cabanes es va demanar el mes de gener de 1917 a la Mancomunitat de Catalunya, que no el va instal·lar fins cinc anys més tard. Les condicions exigides per l'empresa foren les d'estar al corrent dels pagaments contrets oficialment amb la Diputació Provincial de Girona i amb la Mancomunitat de Catalunya i facilitar un local per a central telefònica i locutori, alhora que calia disposar d'un magatzem per als treballadors durant el temps que duressin les obres.

Com que Cabanes estava totalment al corrent d'aquests requisits es pogueren establir ràpidament les condicions

econòmiques. Cabanes hagué de pagar a la Mancomunitat una quota mensual de vint-i-cinc pessetes, que es rebaixava tres, pessetes per cada abonat particular nou.

Com a central telefònica i locutori es va escollir la casa de Vicens Cusí, al carrer Tetuan. Aquest propietari tenia dret a percebre deu cèntims per cada telefonema o avís de conferències, vint cèntims si l'avís era al lloc de les Masies de Dalt i cinquanta cèntims si anava destinat per alguna de les masies dispersades pel terme municipal. En el mateix local hi havia l'estanc.

Els particulars que volgueren disposar de telèfon propi van

haver de pagar dotze pessetes al mes, tretze amb vuitanta cèntims els comerciants i fabricants i quinze amb cinquanta cèntims les fondes. Quant a la quota de conferències, per cada tres minuts es pagaven cinquanta cèntims per a comunicacions a poblacions de menor distància de 50 km, setanta-cinc si estaven entre 50 i 100 km, una pesseta amb vint-i-cinc cèntims entre 100 i 200 km, i cinquanta cèntims més per cada 100 km afegits.

El cinematògraf va arribar poc temps després. La sala estava situada a ca la Lina, al carrer de Tetuan, al costat de la sortida del rec del Molí. Al baix hi havia

el cafè i en el pis el cinema. Eren pel·lícules mudes. Les projectava un veí de Figueres que es portava la màquina ja que feia projeccions de poble en poble. Posteriorment el cinema es va fer al local del Sindicat.

El cementiri sempre ha estat en el mateix lloc, i és una pervivència del primitiu, que estava a la sagrera medieval de l'església de Sant Maurici, desapareguda durant la inundació del mes d'octubre de 1784. Queda situat a uns dos-cents metres als afores de la població.

El 1902 la població de Cabanes havia exhaurit l'espai que disposava en el cementiri i es va veure la necessitat d'ampliar-lo i dos anys després s'hi va afegir un altre cementiri anomenat civil. Es va ampliar sobre una part del terreny que havia estat antiga església de Sant Maurici i un tros

d'un particular que va renunciar a percebre cap indemnització. El mur que restava de l'antiga església només és visible des de l'exterior ja que el de l'interior queda amagat per l'adossament de les noves rengleres de nínxols.

El servei amb cotxe fúnebre no es va posar en marxa fins el 1928, en considerar antihigiènic i antiquat el trasllat dels cadàvers en un taüt portat a espatlles dels familiars fins el cementiri. El cotxe va costar 1.2750 pessetes, i 100 més les guarnicions de l'animal.

Pel que fa al servei públic de recollida d'escombraries, fins no fa gaires anys es portaven a les terres de la Garriga de Dalt, on s'obrien rases que, un cop plenes de deixalles, eren tapades de terra, i se'n obria una de nova al costat. Actualment el servei està



La font pública de Sant Isidre a la plaça.



encarregat a una empresa de fora que trasllada les deixalles a l'abocador comarcal de Pedret i Marzà.

El servei públic municipal de l'aigua potable està projectat per a l'any 2002, amb una xarxa per a tota la vila. Fins ara les cases disposen de pous propis amb aigües molt superficials, abundoses i de bona qualitat, a només quatre i cinc metres de fondària.

LES ESCOLES

33



*Les escoles públiques,
avui fora de servei.*

72

Les escoles s'havien ubicat sempre en locals llogats i habilitats amb escasses condicions pedagògiques. Els nens estaven separats de les nenes.

La primera vegada que es menciona el col·legi és l'any 1860, en què es va construir un local destinat a escola de nenes al costat de l'antic edifici de l'hospital, a l'avui carrer de les Escoles. Dos anys després es va habilitar una sala propera a l'anterior per a escola de nens, que va costar quatre mil rals de billó. Sembla que la concurrència dels alumnes a l'escola no era pas gaire nombrosa ja que vuit anys més tard l'Ajuntament va recomanar als pares que portessin els seus

fills a l'escola per a rebre el grau d'instrucció que tan necessari era a la societat.

El problema d'espai va ser un dels factors constants als locals habilitats per a escoles, a més de la manca d'higiene. En una ocasió, l'any 1900, els pares van presentar una reclamació a l'Ajuntament perquè un veí havia posat un abocador de fems, al costat mateix de la finestra de l'escola, que desprenia molt mal olor que es filtrava a l'interior de l'aula.

L'any 1927 l'il·lustre patrici Josep Pagès i Dalmau va oferir un antic edifici a la banda de tramuntana, al carrer de Colom, per fer-hi una escola pública de nens.

Un exemplar de *Publicacions de la Terra* de 1929 explica que "els nens del poble de Cabanes gaudeixen des de fa poc més d'un any d'un magnífic local escola que reuneix totes les condicions que exigeix la Pedagogia moderna, construït mercès a la generositat de l'il·lustre patrici en Josep Pagès. Espaiosa sala de classe, esplèndidament il·luminada i ventilada, gran pati d'esbarjo, sala per a gimnàstica, vestíbul, despatx per el Mestre, lavabos, wàter, material pedagògic modern, instal·lat tot amb una cura que acredita l'interès i bon gust que al servei de la cultura popular ha posat son generós

donant. I tot això, sense ostentació ni pretensió de cap mena, d'una manera tant extremadament senzilla que per expressa voluntat de son generós donant, insistent i repetides vegades palesada, no fou possible celebrar ni una senzilla festa d'inauguració, ni son nom es digué en res que tingués relació amb la seva obra... Senzill com l'ànima i sever com son caràcter forjat sots els raigs del sol argent, fou l'acte inaugural de la nova Escola, setembre de 1927, els nens es traslladaren al nou local, gaudint de les delícies que proporciona un ambient assolellat i airejat... Inauguració sense discursos, sense àpats ni brindis, un dia més a la vida escolar... El Dr. Pagès, tan conegut en el camp de la Medicina de la República



Grup d'alumnes de l'Escola Nacional l'any 1914.

Argentina, on ha exercit durant llargs anys la seva professió de metge, bé mereix que en son poble nadiu quedi gravat son nom en lletres d'or dins el cor de cada un dels seus habitants...”

La generositat de Josep Pagès i Dalmau fou reconeguda públicament l'any 1936 en va posar-se una placa recordatòria davant del nou edifici i anomenar-lo Fill Predilecte de Cabanes.

Al mateix temps l'any següent l'Ajuntament va demanar al govern la construcció d'una escola per a nenes al costat de l'anterior que va ser aprovada amb un pressupost de 30.692 pessetes, de les quals 22.000 anaven a càrrec de l'estat i la resta de l'Ajuntament. El nou col·legi fou inaugurat oficialment

el 12 d'octubre de 1930. Hi havia una sala biblioteca i es va adquirir l'enciclopèdia *Espasa*. Davant del nou edifici es va obrir el nou carrer que fins llavors no tenia sortida i que anomenaren de les Escoles.

El curs 1997-98 va ser l'últim del funcionament d'aquesta escola pública. El Departament d'Ensenyament de la Generalitat va decidir tancar-la per manca d'alumnes ja que per al curs següent només tenia matriculat un sol alumne. Actualment van a l'escola pública de Peralada amb transport i menjador gratuïts.

LA CASA DE LA VILA

34



Vista aèria de la zona de la Casa de la Vila.

74

Fins ara no es té constància del lloc on estava emplaçada la Universitat o Casa de la Vila a l'Edat Mitjana. En el 1716, amb el decret de Nova Planta, consta que els cònsols es reunien a l'aire lliure a l'esplanada davant del cementiri, on debatien els problemes de la vila. Posteriorment, a inici del segle XIX, ja es troba documentat l'emplaçament d'un edifici Ajuntament en un antiga casa que estava situada al costat del avui Local Juvenil, en el carrer de l'Hospital, ara de les Escoles.

L'any 1948 el veí del poble Joan Bech va demanar autorització per reconstruir una paret i bastir un edifici sobre una finca seva amb una casa antiga situada a la plaça. L'Ajuntament va advertir

que la paret perjudicava una possible ampliació de la plaça i que es presentava una ocasió per millorar la comunicació dels carrers d'Espolla i de la Presó. A la vegada, era una avinentesa per adquirir aquella casa antiga i al seu lloc construir-hi una nova Casa Consistorial amb una plaça més espaiosa, aprofitant alhora el pati de can Duc. Es va fer una proposta a la família Bech per a la permuta de la casa que tenia a la plaça, números 10 i 11, per la casa i pati de propietat municipal situada al carrer de les Escoles. Ambdues parts es posaren d'acord. El valor de l'immoble de can Bech era de 5.097 pessetes i el de l'Ajuntament de 4.797, diferència que la família Bech va renunciar a percebre.

L'edifici no es podia aprofitar ja que estava en molt mal estat i produïa un efecte deplorable per trobar-se en el lloc més cèntric. Els murs de càrrega eren maçoneria, els sostres de voltes de rajol a la planta baixa i cairats de fusta i solera de ceràmica en el pis.

El 1949 es va acordar la seva reconstrucció segons projecte de l'arquitecte figuerenc Claudi Diaz. Es va treure el cos d'edifici que sobresortia i el tros de terreny es va cedir com a via pública, cosa que va permetre urbanitzar la plaça amb línies regulars. Les obres del nou edifici tenien un

pressupost de 103.709 pessetes. De l'anterior edificació només es van conservar els elements de valor arquitectònic.

Aquesta casa va tornar a ser reformada i ampliada amb una segona planta el 1996, segons un projecte dels arquitectes Lluís Gratacòs i Carme Riu, i un pressupost de prop de vint milions de pessetes. Disposa d'una superfície de seixanta metres quadrats per planta. El baix està destinat a zona d'entrada, accessos, serveis i local del jutjat de pau. En el primer pis hi ha les oficines i els despatxos de l'alcaldia i de la secretaria, i a la segona planta

La Casa de la Vila, reformada el 1996.



Relació d'alcaldes

1821 Ignasi Coll i de Carreras	1898 Josep Ribas i Vidal
1827 Vicenç Prim	1902 Joan Tuèbols i Pellicer
1828 Josep Brugat	1904 Josep Oliva i Rebarter
1831 Miquel Vinyes	1906 Lluís Gimbernà i Prim
1832 Joan Serra	1909 Teodor Salleras i Pagès
1838 Jaume Brugat	1910 Andreu Serra i Pagès
1840 Miquel Tuèbols	1912 Josep Pagès i Batlle
1841 Jaume Matas	1916 Vicenç Cusí i Vidal
1850 Miquel Tuèbols	1918 Frederic Tuèbols i Bigas
1852 Abdó Serra	1920 Josep Terrats i Carbó
1852 Marià Pou	1922 Camilo Heras i Bosch
1855 Bonaventura Salleras i Bru	1923 Teodoro Salleras i Pagès
1858 Vicenç Sabater	1924 Joaquim Prats i Minobis
1861 Josep Oliva	1930 Joaquim Torrent i Clos
1864 Antoni Conill de Solà	1934 Josep Noguer i Pomés
1865 Gerònim Font	1935 Joaquim Viarnés i Brugat
1867 Rafael Giralt	1936 Josep Noguer i Pomés
1868 Gerònim Font	1938 Paulí Margou i Oliveras.
1868 Josep Pou i Brusés	
1869 Josep Ribas i Vidal	Comissari municipal
1872 Josep Bascó i Rebarter	1938 Ramon Prunela i Beya
1872 Andreu Brugat i Brancumart	1939 Joan Rebarter i Pellicer
1873 Josep Pous i Brusés	1939 Josep Terrats i Carbó
1873 Josep Bascú i Rebarter	1942 Josep Ylla i Brugat
1873 Josep Pou i Brusés	1944 Pere Salleras i Feliu
1874 Jaume Pellicer	1946 Vicenç Pijoan i Sala
1877 Andreu Brugat i Brancumart	1946 Jaume Heras i Miró
1879 Joan Pou i Brusés	1952 Joan Tuèbols i Hortal
1881 Josep Serra i Falgueras	1974 Joaquim Olivés i Ríos
1883 Joan Pou i Brusés	1979 Miquel Pijoan i Sibeques
1887 Josep Ribas i Vidal	1981 Vicens Pellicer i Cullerell
1895 Bonaventura Salleras i Bru	1983 Josep Terrats i Gimbernà

la sala de juntes i l'arxiu municipal. La Casa Consistorial així reformada fou inaugurada oficialment pel president de la Generalitat de Catalunya Jordi Pujol, el dia 26 de juliol de 1997.

L'Ajuntament de Cabanes disposa d'un arxiu amb molta documentació històrica, una part de la qual està actualment dipositada a l'Arxiu Comarcal de Figueres.

L'HOSPITAL

35



*Carrer de les Escoles,
on hi havia l'edifici
de l'Hospital.*

76

L'existència d'un hospital a Cabanes està documentada el 1221 en una de les donacions fetes al monestir de Vilabertran, en el qual es diu que Guillem Tolsà, veí de Cabanes, la seva muller Ermessenda i els fills Guillem i Ramon van fer donació d'una feixa de terreny que afrontava a ponent i a nord amb terra de l'hospital, pròxima al molí de l'església de Sant Vicenç. Pocs anys després, el 1230 i 1235, hi ha unes altres donacions que especifiquen que es tractava d'un hospital de pobres. Aquestes dades són importants perquè denoten que documentalment aquest hospital és més antic que el primer que va tenir Figueres, que no apareix documentat fins el 1242.

En aquells anys els hospitals eren fruit de l'esperit cristià i es dedicaven a l'assistència de malalts pobres i rodamóns. Generalment no eren establiments curatius sinó d'allotjament. La seva capacitat, com a màxim, seria de dos llits, normal en aquests tipus d'hospitals.

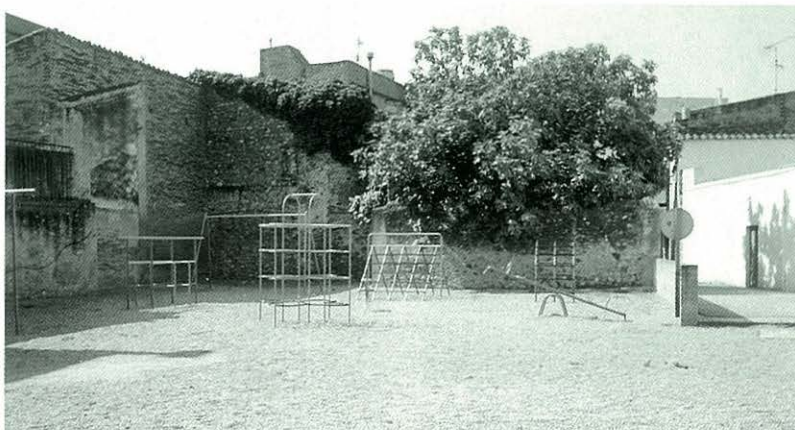
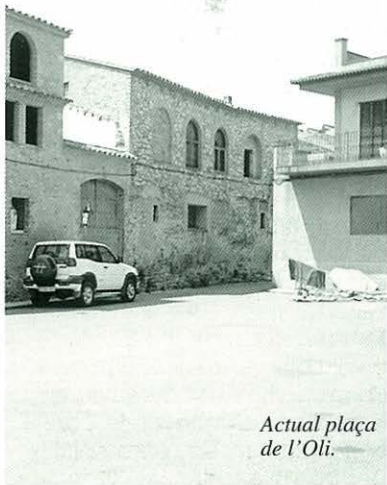
Aquest hospital estava situat als afores de la vila, on avui hi ha el carrer de les Escoles. Torna a ésser esmentat el 1574 amb una aportació d'un cens efectuat per Pere de Roca, cavaller de Figueres, segons consta en un llevant del 1847. Resulta molt curiós, perquè la filla d'aquest hisendat fou la que va donar els terrenys per construir el nou hospital de pobres a Figueres, el 1608. Era un personatge de

bona posició econòmica, administrador de béns del monestir de Vilabertran, capità de banderes i armes del senyor Rei i que va obtenir el títol de marquès de Capmany.

Com la majoria dels hospitals, el de Cabanes va passar al llarg de l'Edat Mitjana per moments de decadència, i l'edifici n'era només una pervivència, moltes vegades sense cap ús. El segle XVII disposava d'un hospitaler, i es diu que a l'edifici vivia un metge vell. El 1847 el llevador de l'Hospital de Pobres i de Caritat Major i el Baci de la Candela mostra que l'establiment encara

tenia censos sobre vint-i-tres finques. Aquest edifici estava emplaçat a la part de tramuntana del clos urbà, tocant la muralla, al carrer dit precisament de l'Hospital, ara de les Escoles.

El 1856 es va fer una reunió a l'Ajuntament de Cabanes per resoldre les dificultats econòmiques que afectaven la supervivència d'aquest hospital de pobres. Es va plantejar la disjuntiva de la seva supressió o de donar-li un nou impuls. Es va considerar el fet que la població estava aïllada moltes èpoques per les inundacions del riu, a vegades quatre o cinc dies, que el centre hospitalari més proper, que era el de Figueres, estava a mitja hora de camí o més, que no hi havia farmàcia al poble i que els malalts quedarien mancats



d'assistència. Es va acordar aplicar totes les antigues rendes al manteniment de l'hospital i que el seu edifici fos rehabilitat, però aquesta intenció no va prosperar perquè només tres anys després el Govern Civil de Girona va proposar que les rendes de l'Hospital de Cabanes fossin incorporades a les de l'Hospital de Figueres, per tal de continuar l'assistència dels seus malalts en aquell establiment i evitar les excessives càrregues, tant per al pressupost de l'administració provincial com de la municipal, que comportaria el manteniment de l'Hospital de Cabanes. Finalment els seus béns foren desamortitzats.

El 1906 l'Ajuntament va plantejar el cas dels béns de l'hospital de la vila en el sentit de reclamar el romanent de la desamortització durant la segona època. Va aprovar la presentació d'un

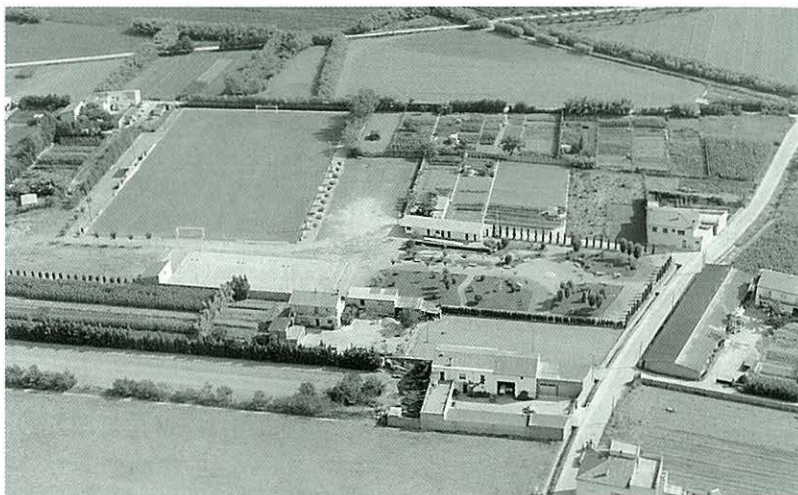
Pati, avui amb atraccions que estava prop de la casa Hospital.

recurs contra les lleis de 1850 i 1859 en considerar que es tractava d'un establiment de beneficència. Es feia una relació del que havia estat la reconversió d'una part de les seves làmines intransferibles cotitzables a borsa i es va trobar un sobrant de 5.515 pessetes amb 37 cèntims.

El mes de maig de 1936 el benefactor cabanenc Josep Pagès va fer un llegat a l'Hospital de Caritat de Figueres perquè els necessitats i pobres de solemnitat de Cabanes poguessin rebre assistència gratuïta en aquell hospital, moment que va aprofitar l'Ajuntament per nomenar-lo Fill Predilecte.

EL FUTBOL

36



*Vista aèria
del camp
de futbol.*

78

L'esport del futbol va començar a practicar-se a Cabanes el 1920. Tot just feia un any que a Figueres s'havia format la Unió Esportiva Figueres, que va introduir aquest esport per tota la comarca. L'eufòria era general i a Cabanes es van fundar diversos clubs: Cabanes FC, Sporting C., Cabanes i R.C.E. Empordanès. El camp de joc era l'anomenat la Sureda, propietat de Jaume Gorgot, i estava situat prop del riu Muga. Era un terreny totalment erm que en poc temps fou substituït per un altre que reunia millors condicions i que estava al camí de les Masies de Dalt. En deien el Camp de França i fou inaugurat amb un partit contra el Llers amb el resultat de 2 gols a 3 a favor dels forasters.

Els jerséis dels jugadors del Cabanes era de color vermell, amb punys i coll de to groc.

L'equip, sense estar federat, va començar a jugar contra els conjunts també afeccionats dels altres pobles de les rodalies: Peralada, Vilabertran, Vilafant, Llers, Pont de Molins i l'Empòrium de Figueres. Aquesta afició no va perdurar i al cap d'un parell d'anys es va deixar de practicar.

L'any 1928 es va tornar a revifar l'afició de mans de dos grans afeccionats, en Modest Serra i en Josep Gimbernat, i es va fundar la Unió Esportiva Cabanes, que es va federar. El mes d'octubre d'aquest mateix any van convocar una reunió general

d'aficionats i es constituï la junta directiva, que va ser presidida per Anselm Pey, amb Josep Gimbernat de secretari i capità de l'equip, i Modest Serra de tresorer. Eren 32 socis.

Es va llogar un camp vora del riu Muga i el 14 d'octubre es va inaugurar amb el primer partit oficial de la temporada 1928-29, que es va jugar contra el FC Sant Climent, amb el resultat també advers de 2 a 3.

La primera temporada l'equip del Cabanes va jugar 47 partits, en va guanyar 23, empatar 11 i perdre 13. Van fer 104 gols i en

van encaixar 75. El màxim golejadore fou Teixidor amb 21 gols. Els jugadors eren Cufí, Vergés, Batllori, Llanet I, Amer, P. Pey, Serra, Llanet II, Teixidor, C. Pey i Gimbernat.

El 1931 l'equip es va desplaçar a França, on va jugar el seu primer partit internacional contra l'Atlètic Club del Centre Espanyol, de Perpinyà, que era el campió del Rosselló. Del Cabanes van sortir alguns jugadors que van nodrir les files del Figueres: Arades, Jordà I, Gimbernat i Batllori. A la tercera temporada va decaure l'afecció i el 1932 es van subhastar els materials del camp i va eclipsar-se el futbol a Cabanes. Després vindria la guerra civil i fins l'any 1957 no es va tornar a fomentar l'afició. Encara no estaven federats i jugaven només partits amistosos al camp de darrera de can Dolfo i en

altres que normalment eren de conreu: un cop segats s'hi passava un roleu, es regaven i es feien servir com a terreny de joc.

La temporada 1965/66 es van federar i sota la presidència de Manel Cardona es van iniciar les activitats oficials a la tercera categoria, a la qual van mantenir-se fins la 1988/89, que ascendiren a la segona categoria, en la qual permaneixen. Tenen 150 socis i juguen al camp que eren els horts d'en Pallisé, que van ser llogats per l'Ajuntament i després comprats un a un per tal de formar al Camp Municipal d'Esports. Entre la junta i els aficionats van aixecar la tanca del camp i les casetes dels vestuaris.

De la història d'aquesta primera època del Cabanes hi ha un manuscrit extraordinari fet per Modest Serra i Mont, en el qual, amb una lletra caligràfica, estan



La piscina municipal, inaugurada el 2000.

anotades una a una totes les ressenyes dels partits i les alineacions de l'equip en aquestes primeres temporades, i una àmplia col·lecció de retalls de premsa de les èpoques següents enquadrades pel president del club Gil Capallera.

Des del mes de juliol de 1988 Cabanes gaudeix d'un complex esportiu, totalment amb un camp de futbol, una pista poliesportiva sobre la qual es practiquen diversos esports –bàsquet, el futbol sala i el tennis, entre altres– i una piscina, inaugurada l'any 2000.

Equip de Cabanes de la temporada 1987-88.



LES FESTES

37



Actuació del grup de majorettes a la plaça l'any 1984.

80

Cabanes celebra de temps immemorials un cicle de festes que s'inicia per Sant Vicenç, patró del poble, i segueix per les de la Mare de Déu de la Candelera i de Sant Isidre, patró dels pagesos. Últimament s'hi han afegit la de Carnestoltes, la Revetlla de Sant Joan i la Festa de la Vellesa.

La de la Candelera antigament se celebrava el dia 2 de febrer i més endavant es va traslladar al primer o segon cap de setmana després de la festa de Sant Vicenç. Aquesta festa tenia per protagonistes a les pabordesses, dones casades, elegides cada any per elles mateixes, que recaptaven els fons per preparar la festa, que consistia en un ofici solemne a

l'església, on s'ofrenava un cistell, un ciri i un panet de tres crostons i una flor. Ara és una festa dedicada a la tarda als petits, amb una gran xocolatada i un ball de disfresses, i a la nit als grans, també amb un ball de disfresses.

La festa de Sant Vicenç és la del patró del poble i s'escau el 22 de gener. En algunes ocasions la seva organització ha tingut problemes. L'any 1856, en no disposar l'Ajuntament de diners per pagar la festa, es va acordar que serien les mateixes pabordesses de Sant Vicenç, Sant Sebastià i del Rosari que es cuidarien de contractar la música i oferir la manutenció, com era costum, a llurs cases. El 1874 l'Ajuntament també es

va desentendre de la festa ja que no tenia cap quantitat pressupostada, però es va donar permís a un particular per fer-se càrrec de la música, respectant les funcions de l'església, la cercavila pel poble, el ball públic i les sardanes a la plaça. L'any 1890 tampoc ningú no es volia fer càrrec del cost de l'orquestra i es va decidir que el cost de la cera per als oficis religiosos es compensaria al capellà en pagaments trimestrals. Els músics anaven a dinar a la fonda de ca la Lina.

La festa de Sant Isidre, el dia 15 de maig, va iniciar-se en temps immemorial i se celebra el tercer

diumenge de maig. En els seus inicis era una obra social que tenia la finalitat de recollir fons per atendre les famílies necessitades de Cabanes quan el cap de casa emmalaltia o s'accidentava i quedaven en una difícil situació econòmica de subsistència. Per aital finalitat se celebrava una representació teatral de tradició popular de la vida del patró dels pagesos, Sant Isidre. Amb aquesta intenció l'any 1878 es va crear la Societat de Socors Mutus de Sant Isidre, que estava presidida per Josep Oliva. Aquesta societat organitzava balls amb un gramòfon i en els quals es feien pagar cinquanta cèntims a cada parella.

La representació teatral de Sant Isidre no tenia cap mena de guió, el diàleg era improvisat i feia referència a la vida del sant pagès. Els personatges són Sant Isidre, l'amo, la rebostera,

Carrer del Canal.



dos minyons que l'acompanyen, l'àngel i dos mossos.

L'any 1960 el veí del poble Josep Rebarter i Pagès va escriure un guió d'aquesta representació sense sortir-se de la tradició. Li va donar forma d'obra teatral d'un sol acte, amb un diàleg de major vivesa. Es va estrenar el dia 15 de maig de l'any següent amb Josep

Rebarter i Bech com Sant Isidre, Jaume Puig com l'amo, Vicenç Pellicer i Josep Cullell en el paper dels mossos, Josep M. Cufí d'àngel i Rosa Saguer de rebostera.

La Revetlla de Sant Joan comença amb l'arribada de la flama del Canigó, una gran foguera al parc de can Brusés, una sardana al seu voltant i una sardinada, amb ball popular.

Finalment hi ha la Festa de la Vellesa, que se celebra cada dos anys i que es dedica a tots els jubilats i jubilades. Té lloc davant del Local Social, el qual, juntament amb el Local Juvenil, organitza durant l'any diferents activitats per a petits i grans: balls de saló, quines, casal d'estiu, etc.



Carrer de Colom.

La peculiar festa de Sant Isidre, amb la sembra de pinyons, té el següent argument i desenllaç:

L'acte comença amb una carreta tirada per un parell de bous en la qual Sant Isidre recorre els principals carrers del poble, seguida d'una orquestra que interpreta la marxa titulada de *Sant Isidre de la Pinya*. La carreta surt del local de l'antic cafè i va florejada amb ginesta de la vora del riu Llobregat i amb roses del jardí de davant de l'antiga taverna de Can Nuri, al carrer Dos de Maig.

La comitiva arriba a la plaça i Sant Isidre, que aparenta estar molt enfredorit, encén un foc i explica algunes de les seves facècies. Un cop refet, comença a llaurar unes regues del camp mentre sent que la campana de l'ermita toca a missa. Llavors para els bous i acudeix a oir la missa. En aquests moments surt l'àngel, que es posa a llaurar la resta del camp mentre recita els versos d'una llarga poesia, que acaba dient:

*Arri bou, tira l'arada
que si ell trigués a arribar
no perdéssim la jornada
que ell és a missa a resar*

Versió antiga de la festa

Al matí es fa una petita representació que tracta de figurar un passatge de la vida de Sant Isidre, que representa estar malalt, es dol de no poder pagar els mossos i els acomiada. Es posa a llaurar sol i s'adona que no pot i que necessita ajut. Crida els mossos i promet pagar-los el que li demanin. Els llogats llauen la plaça i el sant sembra pinyons com si fos llavor. Els treballadors van menjar i beure. La cobla va a cercar la rebostera que fa cap a la plaça acompanyada de



*La parella de bous
a la festa de Sant Isidre.*

*dotat de divina gràcia.
¡Tira ja bou calmós
arri bou, fem rega llarga!*

L'àngel fa aquesta feina per tal que quan vingui l'amo de la terra vegi que Sant Isidre ha treballat tota l'estona. L'amo apareix muntat sobre un luxós cavall, moment que aprofita l'àngel per desaparèixer.

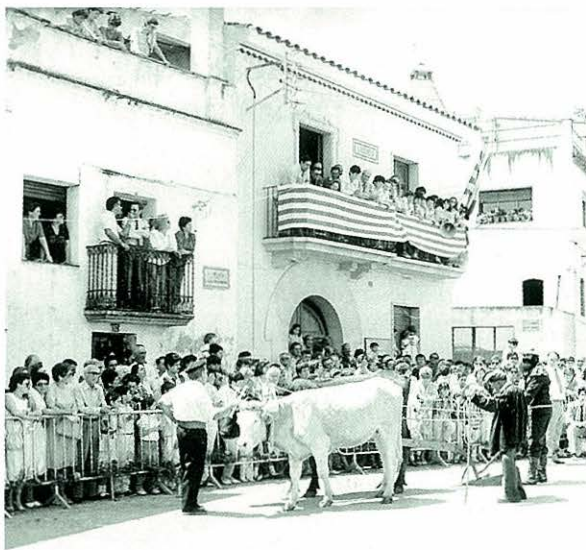
dos infants i porta damunt el cap una panera amb la minestra. També duu un barril de vi. Tots plegats fan un pa i beure i conviden els músics. Després del refrigeri Sant Isidre regracia els assistents per llur presència i es retira la comitiva amb la carreta, seguida de tots els figurants i de la cobla al so d'una gaia tonada.

Joan Amades. Guia de festes tradicionals de Catalunya.
Barcelona 1958.

Al cap de poc surt Sant Isidre de missa i queda una mica avergonyit en veure l'amo, perquè tem que sospitarà que ha deixat de treballar durant una estona. Li demana perdó però llavors s'adona compte que la feina ja està feta, i li pregunta si ha estat l'amo mateix que ha fet el treball, però aquest li diu que ha estat l'àngel. També li diu que enviarà dos mossos per ajudar-lo a les tasques agrícoles mentre compleix els deures eclesiàstics.

Apareixen un parell de mossos i Sant Isidre, fent d'amo de les terres, els lloga per a treballar i sembrar pinyons a la plaça. Però demanen que abans volen esmorzar. Mentre esperen la rebostera que els porti el menjar comencen a sembrar pinyons, acompanyats d'un pasdoble que refila la cobla.

Un altra moment de la festa davant de la casa de la Vila.



Diàleg entre Sant Isidre i la rebostera.

Sorgeix la rebostera d'entre el públic amb un cabàs al cap amb fruita i una truita d'ou. L'acompanyen un parell de marrecs que porten un barril de vi i un pa rodó. Mentrestant Sant Isidre i la rebostera fan un passeig per la plaça i desapareixen per un carrer del fons.

A la plaça queden els dos mossos. Un porta l'arada i l'altre sembra pinyons. Mentrestant una colla de nois del poble postula amb un pot entre el públic assistent, per a recollir almoines per cobrir els fons socials. A continuació, petits i grans recullen amb gran entusiasme els pinyons sembrats. Així s'acaba la festa.

L'any 1872 Pep Ventura, el gran reformador de la sardana, va estrenar a Barcelona una sardana titulada *Per tu ploro*, amb lletra del gran poeta Joan Maragall, però fou una peça poc coneguda a la comarca.

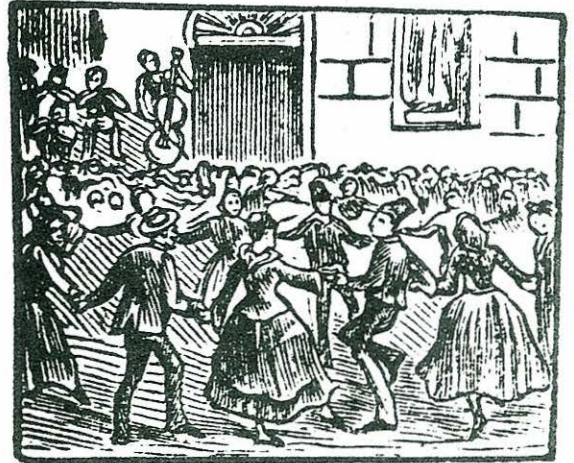
A inici de 1875 feia uns mesos que aquest músic estava amoïnat ja que per una qüestió de gelosia dels seus companys amb el seu fill, Benet Ventura, havia hagut d'abandonar la Cobla Figueres i s'havia incorporat a la de l'Erato, que des de llavors va portar el nom de Cobla d'En Pep. Les dues cobles mantenien una forta desavinença, actitud que va produir una gran tristor a Pep Ventura i que no ajudà gens la seva salut, cada dia més xacrosa per una tuberculosi pulmonar.

Per la festa de Sant Vicenç de Cabanes del mateix any 1875 la Cobla d'en Pep fou llogada per anar a tocar l'audició de sardanes d'aquella vila. Com una premonició de la seva mort Pep Ventura va incloure la sardana *Per tu ploro* en el programa de festes.

Pere Corominas, autor del llibre *Vida d'En Pep de la Tenora*, explica: "Els amics de Pep Ventura, que es refiaven ja tant de les sardanes que faria, com de la tenora que mai ningú tocaria com ell, varen decidir que la primera batalla la donarien a la festa major de Cabanes, diada que tots els qui eren varen recordar sempre amb emoció... Pep Ventura, que només passada la mitja edat se sentia xacrós i vell, corcat pel desengany, minat pel rau-rau d'una enyorança que no podia pair. A les seves velleses anava a començar un nou combat... va recollir totes les seves forces i el dia de Sant Vicenç se'n va anar a Cabanes a donar la primera batalla. De bon matí va

passar a recollir-lo la tartana, perquè havien de tocar primer a l'església i després farien el llevat de taula, dues sardanes a la plaça i a dinar... Tothom deia En Pep de la Tenora ha tret una sardana que no n'hi ha... A prop de les cinc tota la gent féu cap a la plaça... En Pep Ventura va pujar greument el cadafals i va asseure's al cap del banc... Quan ja n'havien ballades dues, va córrer per la plaça la veu que anaven a tocar la sardana nova. Ell va posar, com tenia costum, una cama damunt de l'altra i, som-hi nois?, començà amb la tenora damunt el genoll. En rompre la tonada dels passos llargs, la plaça va omplir-se d'aquella melodia que encara avui roba els cors als catalans. Lentament la tenora es llevava enlaire per trobar-se més a prop de l'infinit... El poeta ho ha sentit bé:

Dibuix d'una ballada de sardanes d'aquella època.





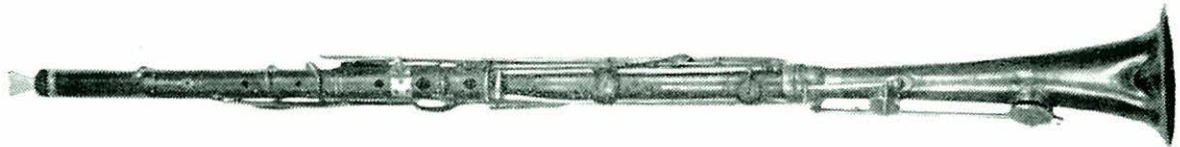
*Pep Ventura i Cases,
el reformador de la sardana*

Adéu, rosa d'abril!
Adéu, rosa encarnada!
Demà, lluny del teu roser,
d'enyorament em moriré.

Per un moment els sardanistes restaren expectants, escoltant. En Pep aclucava els ulls, tal vegada per barrar el pas a una llàgrima. Diu que els músculs de la cara se li contreien i que se'l veia sofrir. Però que és això, jovent? A ballar s'ha dit. Que no hi ha esplet en la vida com el d'aquesta alegria del ball... La segona tonada marca el pas rítmic de la fatalitat implacable... Quan la sardana va haver acabat, el poble va demanar per tornar-la a sentir. No s'haurien cansat mai, d'aquella foguerada romàntica... Jo no hi seré, però estic segur que pel 25 de gener de 1975, quan hagin passat cent anys d'aquella bella diada, si els nostres néts es reuneixen a ballar a la plaça de Cabanes les melodies de *Per tu ploro* encara no hauran acabat de robar-los el cor”.

Després d'aquesta actuació Pep Ventura va malaltejar uns dies amb una febre suau, però seguida i constant. Va morir el 24 de març. Havia demanat als seus companys que acompanyessin les seves restes al cementiri interpretant algunes de les seves sardanes però nou fou possible. Era el Dijous Sant i en aquells temps no es permetia interpretar música. Els companys varen fer el guicui en silenci i els instruments sota el braç.

*Tenora d'en Pep,
amb la qual va interpretar
la sardana Per tu ploro.*



UN ASTRÒNOM, RIBAS DE CONILL

38

86

Antoni Ribas de Conill és el cabanenc més destacat en la història d'aquesta població. Va néixer en una masia situada a cinc minuts del poble, el 25 de setembre de 1880. Era la llar d'una família hisendada. Antoni va cursar el batxillerat a l'Institut de Figueres amb bones notes. L'apassionaven les matemàtiques i la literatura. A Cabanes, entremig de les tasques agrícoles de la família, el jove Antoni es mostrava un gran aficionat a l'equitació i a la caça.

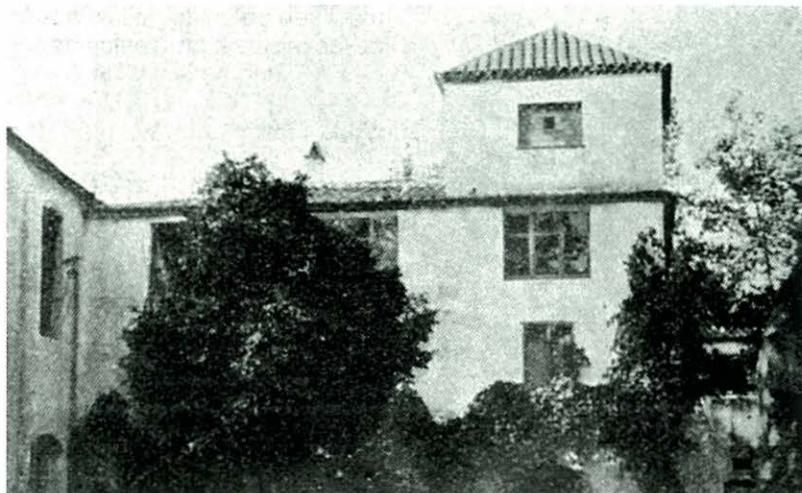
Va començar els estudis de dret a Barcelona però al cap de poc temps va abandonar-los i l'any 1902 va marxar a Mèxic acompanyat de dos amics barcelonins. En aquells anys el cap d'estat d'aquella nació era

Porfirio Díaz, que casualment estava casat amb una descendent de la família Gusi de Calabuig. En saber que al seu país feien estada aquells tres joves de l'Empordà, comarca d'on procedia la seva esposa, els oferí acolliment i hi establí una gran relació d'amistat. Poc després els tres amics van separar-se i Ribas va fer uns viatges per Amèrica del Sud. En arribar a Buenos Aires es va trobar amb una carta familiar en la qual se li demanava que retornés a Cabanes per posar-se al front de la masia, ja que el seu pare estava delicat de salut.

A casa seva es va fer càrrec de les activitats agràries i de l'administració del patrimoni familiar, però ben aviat va trobar

a faltar la vida activa anterior i es va decidir per llegir i estudiar astronomia, ciència que el va acabar apassionant. Va adquirir un telescopi reflector marca Bardou de 108 mm i va començar a fer observacions de tot tipus d'astres, amb una notable experiència.

L'any 1919 va comprar un altre telescopi tipus equatorial de la casa Manent, de 162 mm, que va instal·lar a la nova cúpula giratòria de cinc metres de diàmetre que li va construir sobre el teulat de la casa el ferrer Pere Alabau. El telescopi pesava dos-cents quilos i tenia tres metres d'altura.



*Casa de la família
d'Antoni Ribas.*



Antoni Ribas
de Conill.

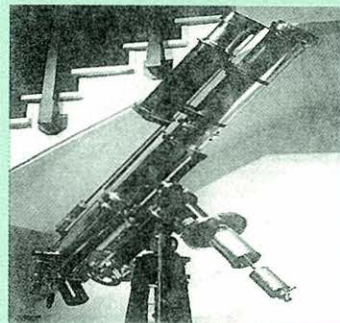
També va instal·lar una estació meteorològica i una de ràdio per rebre els senyals horaris. Va realitzar nombroses observacions visuals del sol, la lluna i del planeta Mart, que era el que més els fascinava i sobre el qual va publicar diversos escrits. Ribas va pronunciar nombroses conferències i fou membre de la Societat Astronòmica d'Espanya i Amèrica, d'associacions de França i de Bèlgica i era amic del director de l'Observatori de l'Ebre.

El novembre de 1929 va pronunciar una interessant conferència a Figueres sobre "El planeta Marte, sus observaciones telescópicas y

resultado obtenido de la discusión de las mismas; problemas de habitabilidad de Marte".

A inici del mes de març de 1935 va agafar una pulmonia de la qual va morir el dia 13 del mateix mes. La cúpula fou desmuntada i part de l'instrumental astronòmic, inclòs el telescopi, i la biblioteca van ésser adquirits per un amic de Barcelona. La resta de llibres foren dipositats a la Biblioteca Popular de Figueres. A la mort, l'any 1982, d'aquest comprador, el material va ser donat a l'Agrupació Astronòmica de Sabadell. El telescopi fou desmuntat i restaurat minuciosament.

*Revista editada
per Antoni Ribas.*



El telescopi

El telescopio fue construido por la firma francesa M. Manent de La Croix de Berny, cerca de París, en 1919. El telescopio, con montura ecuatorial, tenía originariamente un pie de madera, en forma de trípode. Antonio Ribas lo adquirió ya equipado con motor de relojería (de pesas) que era opcional, más un iluminador eléctrico de campo... un herrero del pueblo, Peret Alabau, construyó la cúpula, cuyo excelente funcionamiento era la admiración del vecindario... se apoyaba sobre siete ruedas cuyos ejes se movían por cojinetes de bolas; era de armazón metálico cubierto con planchas de madera sobre las cuales se había adherido cartón impermeabilizado con una capa de asfalto y arena, y todo ello recubierto con pintura blanca al cemento.

Revista Astrum. Número 127, març 1996

LA DEMOGRAFIA

39



*Nevada sobre
el poble.*

88

La demografia de Cabanes està documentada des de l'any 1359, en què es dona la xifra de 60 habitants, que serien si fa no fa una dotzena de cases. Aquest nombre va augmentar fins a 270 veïns, uns seixanta focs o cases, el 1421. Malauradament l'aiguat del dia 8 d'octubre d'aquell any va destruir pràcticament tot el poble. Només van sobreviure 38 habitants.

La vila es va refer lentament i l'any 1497 tenia trenta-vuit cases al nucli urbà i dues a l'Aigüeta. Aquest fogatge dona a conèixer els noms dels caps de casa d'aquell moment. Eren: Maymó, Bernat Oliva, Lluís Fuxà, dos Joan Martí, Joan Rossell, Regui, Franci Petges,

Martí Genís, Vaguera, Rocha, Borda, Tixador, Joan Genís, Rany, Corcoll, Andreu Vicens, Bernat Teixidor, Carles Vicens, Ronda, Miquel Boxados, Renart, Venoer, Moner, Vaquer, Tarrades, Joan Pla, Antoni Lop, Clamens, Vanoer, Bernat Deulondé, Cebrià Isern, vídua Vermella, vídua Ponça, vídua Genisa, Pere Vallgornera i els mossens Urgell i Jordi.

Posteriors fogatges indiquen que l'any 1553 hi havia un total de 42 focs, 38 d'ells eren laics i dos eren capellans a Cabanes, més dos laics a l'Aigüeta. Serien uns 230 habitants. El 1700 són 97 els caps de casa i el 1717 ja hi ha 104 cases amb uns 300 habitants, encara que una altra versió exposa "136 vezinos" o

caps de casa, dada no gaire fiable ja que l'any següent un altre document indica 90 focs, uns 300 habitants.

El cens de Floridablanca del 1787 senyala 684 habitants, dividits en 359 solters, 281 casats i 44 vidus. En total 331 homes i 353 dones. Hi havia dos sacerdots, un acòlit, 23 pagesos, 93 jornalers, 21 artesans, tres músics, 10 criats i un dependent de creuada.

Un altre document interessant és el cadastre de 1779, que també ofereix dades curioses de l'activitat de la vila. Hi havia

*Carrer
de Castillejos.*

103 cases, de les quals set corresponien als masos Aigüeta, Gitano Ferreró, Sant Feliu de Cadins, corral del Comte, el molí del Comte i el mas de Jaume Pont, un dels més grans hisendats del poble. A més a més hi havia set barraques en alguns camps.

El major contribuent era Josep Terrades, que vivia a Figueres, el qual tenia dos masos amb masovers, una casa llogada i era propietari de tretze bous. El segon era l'esmentat Jaume Pont que havia estat el major comprador de finques de la Concòrdia, amb vint-i-tres vessanes. Tenia l'heretat de Sant Feliu de Cadins, amb vuit bous i quinze cavalls que llogava per les feines del camp. Altres hisendats eren Rafael Aguer, Miquel Puig, Pere Sunyer, les vídues de Ramis i de Roca, etc.

Els posteriors empadronaments dona els següents resultats: 862 habitants el 1830, 1.052 el 1856, 979 el 1886, 933 el 1887, disminució a 862 el 1900 amb motiu de la fil·loxera, 867 el 1910, 860 el 1920, 749 el 1930, 663 el 1940, 834 el 1960, la màxima de 1.058 el 1970, 827 el 1981, 782 el 1991 i 784 (396 homes i 388 dones) el 1997.



El poble de Cabanes, a més del gran patrici que fou Antoni Ribas de Conill ha tingut altres veïns destacats, entre els quals figuren:

Josep Rebarter i Bech (1919-1985)

Pagès d'ofici, en arribar a la jubilació es dedicà a pintar paisatges i rams de roses. Després passà al dibuix en blanc i negre a llapis. No va comercialitzar la seva pintura. El 1950 va publicar l'opuscle *Breve historia de este municipio*. És també l'autor del text modern de l'antic auto sacramental de Sant Isidre.

Josep Llobart i Pagès (1857-1905)

Va estudiar medicina a la Universitat de Barcelona i va

iniciar la seva carrera mèdica a Palau-saverdera. Després es va traslladar a Andorra de Terol, on exercí de metge-cirurgià, i retornà a Cabanes com a metge titular. Va descobrir un producte molt eficaç anomenat Tradmull, nom de l'inventor al revés, per curar les cremades, ferides i penellons.

Enric Cullell i Sagols (Algèria 1897-Cabanes 1937)

Va néixer fora de Cabanes però de molt jove ja hi va residir. Als 16 anys formava part de l'orquestra Fatxendes de Sabadell, d'on va passar a la Principal de Peralada. Després va recórrer diversos països europeus amb orquestres de renom. Era un destacat violinista.

EL PAGÈS

40



*Llaurant el camp
en el concurs
d'arada.*

90

El terme de Cabanes és enterament agrícola, amb una major dedicació als cereals i a l'horticultura. La vinya, que ocupava un vint per cent del territori, ha anat a menys i en canvi ha augmentat l'explotació de les oliveres. Hi ha un tretze per cent de terrenys erms, un tres per cent de prats i un dos per cent que correspon a les riberes dels rius i recs.

La gent de Cabanes tota la vida s'ha dedicat íntegrament al camp i amb major dedicació des de la Concòrdia de 1700, a partir de la qual va desembrassar recs i aiguamolls i va disposar de més terra conreable pròpia. Una gran millora fou la introducció del blat de moro a inici del segle XIX i

l'ús de l'arada de ferro, que va substituir l'antiga arada plana, i que es va poder comprar a les ferreteries de Figueres des del 1853. Costava 180 rals. Entre 1850 i 1900 Cabanes era la setena població comarcal en cultiu de blat de moro i civada, amb 5.725 fanegues, la catorzena en oli, ja que disposava de 800 vessanes a la zona de la Garriga amb 1.300 arroves de collita i, per contra, era deficitària en vi, amb unes 300 vessanes al sector del camí de Pont de Molins i només 425 arroves: la trentena productora de la comarca.

La recollida de les olives la feien generalment les dones, que, si eren destres, podien arribar a omplir un sac al dia. Un

important trull d'aquell temps era el d'Andreu Brugat, fundat el 1873, que funcionava amb el sistema de premsa i decantació natural. A inici del segle vint hi havia quatre trulls.

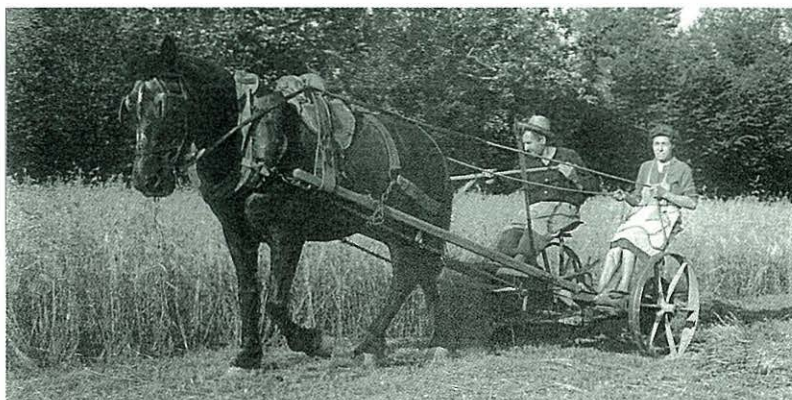
Quant a les vinyes, si en alguna casa els sobrava vi de l'anyada ho comunicaven a l'Ajuntament, que enviava el trompeta, omplia un porró de la bóta i sortia a fer un pregó pels carrers del poble. Els interessats en la compra de l'excedent podien fer un trago i provar la qualitat d'aquell vi.

El paisatge tradicional del seu terme municipal és la gran estesa dels camps de conreu

que amb una acurada geometria, ocupen tot el seu territori, planer d'un costat a l'altre. Abans era tradicional veure el pagès amb la fanga, el magall, el càvec, l'aixada o el podal, anant o venint de l'hort o del camp. Ara ha substituït aquestes eines pel tractor.

Les terres són grasses i es regaven mitjançant l'aigua de nombrosos pous, que gairebé mai era necessari enfondir més de tres o quatre metres. Ara es rega amb l'aigua de les sèquies.

Es produïen cebes, a centenars de tones, que es venien directament als negociants del Born de Barcelona, patates primerenques, verdures, melons i xindries per al mercat de Figueres, blat de moro... Portaven les mercaderies en carros o a peu, un cistell sobre el cap i un a cada mà. A Figueres es posaven a la plaça de les Cols o al carrer de Peralada, juntament amb les verduleres de Vilabertran.



*Un pagès
i una pagesa
segant els cereals.*

Cada casa tenia el seu pou. Encara hi són, amb una cúrria i la galleda per proveir-se d'aigua per al consum de la família i del bestiar. A partir del mes d'agost l'aigua sortia lleugerament calenta, i el mes de març era molt freda. També amb la gallega omplien el safareig de la casa, que requeria unes cent galledes d'aigua.

Cada casa disposava d'un corral amb un centenar de gallines que ponien molts d'ous.

Els dijous també portaven al mercat de Figueres. Alguns en duïen fins dos coves plens. Cada casa engreixava un o dos porcs que, en el moment de matar-los, havien de fer un pes mínim de 100 arroves i tenir uns 10 centímetres de cansalada per fer-ne greix.

Als afores hi havia diverses eres de batre, que es llogaven quan arribava la feina de l'estiu, encara que algunes cases particulars en tenien una de pròpia feta de terra.

Els freds del mes de gener i febrer de l'any 1956 van malmetre moltes oliveres i vinyes i el pagès va començar a dedicar els jornals a les activitats de la construcció i el comerç, que eren més segures.



*El molí
de pinsos.*

LA MEMÒRIA

41



Entrada al poble pel carrer del Canal, abans de l'enderrocament de les cases de la cantonada.

92

Un dels records més persistents en la memòria dels cabanencs són les inundacions. L'escriptor Joan Guillamet explica que "la gent, mentre veien que el nivell de l'aigua anava pujant, s'afanyaven a pujar l'aviram i el bestiar menut als pisos, que s'omplien de gallines, pollastres, pollets, conills i, fins i tot, algun porc que encara no sabia nedar o alguna truja amb tota la porcellada. El guirigall que s'organitzava fa de mal descriure. El bestiar gros, o sigui vedells, vaques, cavalls i matxos, es quedaven nedant com bonament podia dins els estables".

Aquest mateix cronista explica el mot de "potamolls", que

algunes vegades s'havia emprat. Diu que "un bon punt ploviem quatre gotes, s'hi feia un fangueig espantós que obligava la gent a calçar-se els esclops per anar pel carrer.... D'aquesta propensió secular i geogràfica al mullader ve que els cabanencs hagin rebut l'anomenada de potamolls".

Hi ha una llegenda, que està avalada per una acta notarial, que el 1686 hi havia en el poble una noia muda dita Dulaire.

La seva mare va implorar a la Verge de l'Om de Pelacalç, que havia fet un miracle semblant, que la seva filla tornés a parlar. Així va ser i la mare li va ofrenar l'únic cosa que tenia: una tovallola.

A la segona dècada d'aquest segle hi havia a Cabanes una colla de joves d'aficionats a la festa dels braus que van organitzar una quadrilla de toreros que participava a les vedellades que es feien a la plaça de braus de Figueres. Anaven ben equipats i eren molt ben vistos per tot el poble.

Un altra rememorança històrica era el coneixement d'un fet que tothom coneixia, però que es callava, durant la Guerra Civil de 1936-39. En el Pas de les Moles es reunia a la nit gent temerosa que es feia escàpol a França davant l'actuació incontrolada

dels comitès. En el Pas de les Moles els recollia un expert de senders de muntanya i els passava per la muntanya.

La gent també recorda la gran quantitat de masies que hi havia en el terme, algunes de les quals avui estan en ruïnes o s'han convertit en granges, que responen als nom de mas Gitano, Forn d'en Gestí, Corral del Comte, mas d'en Bella, mas Nou, La Caseta, Sant Feliu Cadins, Ribas, La Caseta, Ricardo, Pairó, Roura, etc. D'aquests masos, el més destacat per la seva història és el de Sant Feliu de Cadins.

Un fet que es recorda fou el del nen que va caure al rec del Molí quan encara era descobert. Va ser arrossegat per les aigües, va passar per dessota el pont i

quan es pensava el pitjor va ser salvat ja a la sortida del poble.

Igualment es rememora la gran quantitat de caça que antigament hi havia a tot el terme municipal, una activitat que avui està controlada pel Coto "Casa Nostra", que fou fundat l'any 1973 per defensar, conservar i fomentar aquesta afició, i que inclou totes les terres situades entre la Muga i el Llobregat, amb un total de mil cinquanta hectàrees, ja que la resta del terme municipal depèn dels caçadors de Figueres. El Coto de Cabanes consta de 76 socis i fou creat davant la presència de gent de fora que malmetia els camps i abusava de la caçera. Avui la caça en el terme de Cabanes es concentra en els conills, perdius, llebres i tords, als quals darrerament

Les inundacions de l'any 1987 van motivar alguna poesia popular en la qual el versificador deia:

El pantà de Boadella
ha obert les comportes
sense pensar
la sorpresa que porta.

L'aigua a Cabanes ha arribat
i tot el poble s'ha inundat.
L'aigua corre pels carrers
i els paletes moltes parets han
de fer
perquè l'aigua a les cases no
entrés.

Aquesta és la història
d'una gran Mugada
que sembla...
ser la gran avisada.
si el pantà es rebrenta
ens curarà el mal de ventre.



s'han afegit els senglars, que són una plaga pel mal que fan a les plantacions de blat de moro.

La gent de Cabanes té fama de ser noble i per això hi ha una dita que explica que "el que us dic és tan cert com el rellotge de Cabanes, que a les dotze toca migdia".

*En el 2001
s'ha eixamplat
l'entrada.*

Bibliografia

S'han consultat diverses revistes de Cabanes, *Astrum. Revista de Divulgación científica de la Agrupación Astronómica de Sabadell*, així com les obres clàssiques de Víctor Balaguer Rovira i Virgili, Pella i Forgas, Botet i Sisó, Antoni Bofarull, Ferran Soldevila, la *Gran Geografía Comarcal de Catalunya*.

BADIA, Joan: *L'arquitectura medieval a l'Empordà*. Diputació de Girona. Girona, 1981.

CLARA, Josep: *Els fills de la llum (1811-1987)*. Carles Vallès, editor. Figueres, 1988.

COMPTE, Albert: "Cabanes al segle XVIII: un exemple d'expansió de les terres de cultiu per mitjà d'establiments i roturacions d'aigualleixos i garrigues", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29 (1996), p.191-240.

CRUZ, Natxo: "El Cadastre de Cabanes de 1779. Consideracions sobre la font per a l'estudi històric", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29 (1996), p.241-258.

FERRER, Josep M: *El Ampurdán durante la Guerra de la Independencia (1808-1814)*. Establecimiento Tipográfico de Francisco Bertrán. Barcelona, 1885.

GIFRE, Pere (coord.). *Història de l'Alt Empordà*. Diputació de Girona. Girona, 2000.

GUILLAMET, Joan: *Coses i gent de l'Empordà*. Selecta. Barcelona, 1972.

MARQUÈS, Josep M.: *Escriitures del monestir de Vilabertran (968-1300)*. Institut d'Estudis Empordanesos. Figueres, 1995.

MARQUÈS, Josep M.: *Llinatges medievals a l'Empordà*. Institut d'Estudis Empordanesos, 1995.

PAPELL, Antoni: *L'Empordà a la Guerra Carlina*. Tipografia Ideal. Figueres, 1931.

PUIGDEVALL, Narcís: *Història de la comunitat cistercenca de Cadins (1169-1992)*. Diputació de Girona. Girona, 1992.

RODEJA, Eduard: *Figueras. Notas Históricas*. Ajuntament de Figueres. Figueres, 1944.

ROMERO, Alfons: *El Republicanisme federal empordanès (1868-1869)*. Editora Empordanesa. Figueres, 1980.

VAYREDA, Montserrat: *Els pobles de l'Alt Empordà*. Carles Vallès, editor. Figueres, 1978.

Agraïments

Ajuntament de Cabanes.

Testimonis verbals de Josep Terrats i Gimbernà, mossèn Jordi Puigdevall, Baldiri Hortal i Rebarter i Gil Capallera i Teixidor.

Procedència de les fotografies

Ajuntament de Cabanes:
pàgines 18, 24, 25, 30, 31, 40,
43, 45, 47, 48, 49, 55, 57, 60,
61, 63, 65, 69, 74, 75, 78, 79,
82, 83, 88, 91.

Àlbum Rubaudonadeu: pàgines
15, 42, 43.

Arxiu particular: tota la resta.

Pere Puértolas: pàgina 73.

L'Arquitectura medieval a
l'Empordà: pàgines 8, 17, 26,
27.

Eduard Rodeja: pàgina 11.

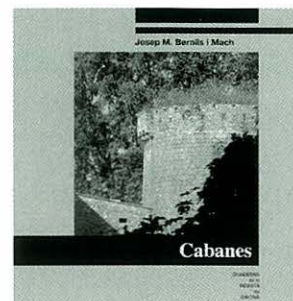
Plànols Arxiu militar: pàgines
14, 35.

Annals de l'Institut d'Estudis
Empordanesos: pàgina 37.

Monestir de Poblet: pàgines 22,
23.

Gil Capallera: pàgines 41, 54,
55, 79.

Revista de Cabanes: pàgines
86, 87.



Quaderns de la Revista de Girona

és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Monografies locals

Darrers títols publicats

Figueres
per A. Romero i J. Ruiz

Crespià
per J. Busquets

Lloret de Mar
per Joan Domènech

Banyoles
per J. Grabuleda i J. Tarrús

Puigcerdà
per Sebastià Bossom

Begur
per Lluís Costa

Viladrau
per M. Feliu, I. López, X. López i Ll. Pagespetit

Camós
per M. Duran

Camprodon
per Sílvia Planas

Maçanet de la Selva
per El Taller d'Història

Sant Jordi Desvalls
per S. Planas i N. Puigdevall

Ribes de Freser
Per Miquel Sitjar

Salt
per X. Alberch i J. Burch

Sant Joan de les Abadesses
per J. Albareda i J. Ferrer

La Vall de Bianya
per J. Murlà Giralt

Capmany
per A. Egea i M. Roig

Gualta
per Ramon Alberch

Platja d'Aro
per Pere Barreda

La Vajol
Albert Juanola

Vilobí d'Onyar
per Dora Santamaria

Vilafant
per J. M. Bernils

Osor
per F. Bruguera i N. Ramió

Maçanet de Cabrenys
per Pere Roura i Sabà

Santa Coloma de Farners
per J. T. Grau, J. Mestre i R. Puig

Riells i Viabrea
per Jordi Collell i Carme Escudé

Siurana d'Empordà
per Antoni Egea i David Pujol

Les Lloses
per J. Gordi i R. Llimós

La Vall de Campmajor
per Joan Fort

Santa Pau
per Salvador Reixach

Jafre
per R. Alberch i J. Viñas

Llançà
per Josep Clavaguera

Llanars
per Agustí Dalmau

Llívia
per R. Garriga, M. Vilaseca i J. Vinyet

Riudellots de la Selva
per Elvis Mallorquí (coord.)

Boadella d'Empordà
per David Serra i Busquets

Vilanant
per Pere Borrat i Antoni Egea

Bàscara
per Albert Riera

Guies

Darrers títols publicats

Els estanys eixuts
per Josep Matas

El món del suro
per S. Hernández

El Ter
per J. Boadas, J. M. Oliveras i X. Sunyer

Trens i carrilets
per Josep Clara

Canvistes i banquers
per Narcís Castells

Màgiques, pors i supersticions
per Carme Vinyoles

Els volcans
per Josep M. Mallarach

Els indians
per Rosa Maria Gil

Els Pirineus, del Puigpedrós al Puigneulós
per Josep Clara

Cristians de Girona
per Josep M. Marquès

L'estany de Banyoles
per M. Coma i J. Gratacós

Els rellotges de sol
per M. Gil

Els maquis
per J. Clara

Els monuments megalítics
per J. Tarrús i Júlia Chinchilla

El pessebrisme
per J. Dalmau i Corominas

La ceràmica
per Andreu Bover

La farga
per Jordi Mascarella

Castells vius
per C. Vinyoles, M. Tornis i P. Lanao

La pesca
per J. Sala i J. Domènech

La ramaderia
per P. M. Parés i T. Vilaró

Els protestants
per Josep Clara

La tramuntana
per J. M. Dacosta i X. Febrés

El Montseny
per J. M. Rueda i J. Tura

L'electricitat
per M. Pous i J. Collot

El periodisme
per Lluís Costa

Els glacials
per Jordi Fernández

L'excursionisme
per Jordi Dalmau

La Girona dolça
per J. V. Gay i N. Puigdevall

Les campanes
per Carles Sapena

La Ciutadella de Roses
per C. Díaz, H. Palou i A. M. Puig

El Teatre
per Pep Vila

Els Museus
per G. Alcalde i J. M. Rueda

Els refugiats
per Mercè Borràs

Per les Esglésies
per J. M. Marquès

Les Guillerries
per Emili Rams i Josep Tarrés

El Modernisme
per Pilar Soler

A les rodalies de la població de Cabanes s'han trobat testimonis d'un poblat ibèric, del qual destaca com a resta principal l'anomenat Vas de l'Algüeta. També hi ha vestigis del pas de la calçada romana. La vila ja és esmentada en el segle IX, a l'entorn del cementiri. Desfet dos segles després per una inundació, l'antic clos es va refer al lloc actual a redós d'un castell, del qual es conserva únicament la torre. Les terres comtals del seu terme foren repartides amistosament el 1700. Poble de constants inundacions i considerat una veritable Mesopotàmia, avui té regulat el seu principal riu pel pantà de Boadella.

Josep Maria Bernils i Mach va néixer a Figueres el 1929. Va estudiar Magisteri a Girona. Posteriorment guanyà per oposició una plaça de tècnic administratiu a l'Ajuntament de Figueres. Des de 1948 és habitual col·laborador de la premsa local i provincial. El 1989 va ésser nomenat Cronista Oficial de la Ciutat de Figueres. Ha guanyat diversos premis d'investigació històrica i té publicada una trentena de llibres i d'opuscles monogràfics.

MONOGRAFIES LOCALS



Diputació
de Girona



Caixa de Girona